

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE
Ústav slavistických a východoevropských studií

Diplomová práce

UKRAJINSKÁ PŘÍJMENÍ
THE UKRAINIAN FAMILY NAMES

KATEŘINA JAROŠOVÁ
UKRAJINISTIKA

Vedoucí práce : PhDr. Věra Lendělová, CSc.

Praha 2008

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.“

V Praze dne 1. 4. 2008

Děkuji paní doktorce Věře Lendělové za cenné rady a konzultace, které mi poskytla při psaní této práce.

Obsah

Úvod.....	1
I. Antroponymika	4
II. Příjmení slovanského areálu	6
III. Historie vzniku a vývoje ukrajinských příjmení	9
IV. Slovtvorba a gramatické zvláštnosti ukrajinských příjmení	12
V. Variantnost příjmení na území Ukrajiny	31
VI. Sémantika motivujících základů ukrajinských příjmení	34
VII. Příjmení se sufixy –ак/-як/-чак	41
VIII. Expresivně sémantické hledisko ukrajinských příjmení	65
IX. Původní slovanská vlastní jména-kompozita v českých a ukrajinských příjmeních ...	82
Závěr.....	86
Resumé	89
Summary	90
Poznámkový aparát	91

Úvod

Současná věda věnuje značnou pozornost problematice a otázkám onomastiky. Zakladatelem slovanské onomastiky byl známý slavista F. Miklošič, jenž ve své knize „Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen“ (vydána v Heidelbergu v roce 1927) poprvé shrnul důležité poznatky o slovanských osobních jménech a geografických názvech. První publikovanou prací o ukrajinských příjmeních byla stat' A. I. Stepovyče „Заметка о происхождении малорусских фамилий“, kterou vydaly v roce 1882 voroněžské „Филологические записки“.

Problematika ukrajinských příjmení je stále aktuální, neboť příjmení nám poskytují důležitý materiál nejen z hlediska filologického (studium struktury jazyka), ale i z hlediska historického a etnografického. Cílem této diplomové práce je nejen nahlédnutí do historie ukrajinských příjmení, ale také zpracování jejich slovtvorby, variantnosti, sémantiky a expresivity.

V první části práce se seznámíme s antroponymikou, vědou, která se zabývá osobními jmény, jmény po otci, příjmeními, individuálními i skupinovými přezdívkami. Další část práce je věnována příjmením slovanského areálu. Pokusíme se zjistit, zda jednota slovanských národů mohla mít bezprostřední vliv na formování příjmení a zda slovanská příjmení vykazují nějaké shody, či nikoliv.

Při psaní kapitoly, která se týká historie vzniku a vývoje ukrajinských příjmení, jsme vycházeli hlavně z I. V. Jefymenka (10). Za nejdůležitější prameny, na jejichž základě byly provedeny výzkumy týkající se ukrajinských příjmení, jsou považovány úřední listiny, běžná korespondence, inventáře a soupisy majetku z 16. století. V 16. století nebyl ukrajinský antroponymický systém ještě normativní, a proto nemůžeme osobní jména z této doby označovat termínem *příjmení (prizvyšče)*. V naší práci používáme pro tato osobní jména termín *prizvyščeva nazva*, jehož autorem je M. L. Chudaš (37, s. 100).

Nedílnou součástí historie ukrajinských příjmení je fenomén židovských příjmení mezi ukrajinskými kozáky. Židovský vliv na ukrajinský jazyk byl často opomíjen, přestože v průběhu 16. a 17. století tvořili Židé v některých ukrajinských městech více než 40 procent veškerého obyvatelstva. Ukrajinský jazyk převzal z jidiš mnoho slov, ovšem největší vliv jidiš na ukrajinštinu nalezneme mezi ukrajinskými antroponymy. Tato problematika byla zpracována na základě informací z Rejstříku Záporožského Vojska z roku 1649. Tento dokument byl dlouho pečlivě uschován v archivech a teprve až v roce 1995 se stal přístupným

materiálem pro vědecké výzkumy. Tématu židovských příjmení mezi ukrajinskými kozáky jsem se podrobně věnovala ve své postupové práci. Bylo by zajímavé v něm pokračovat, ale z hlediska ověřování ukrajinských překladů z hebrejštiny je toto téma značně komplikované. Z tohoto důvodu jsem ho do diplomové práce nezařadila.

V kapitole, která se týká slovo tvorby, zkoumáme zvláště příjmení typu přídavných jmen a zvláště příjmení typu podstatných jmen. Vycházíme z dělení J. K. Red'ka (24). Příjmení typu podstatných jmen byla utvořena lexikálně-sémantickým, morfologickým, regresivním (bezafixním) nebo syntakticko-morfologickým způsobem (spojením dvou slovních kořenů nebo základů). Nejvíce pozornosti věnujeme příjmením, která vznikla morfologickým způsobem. Uvádíme přehled jednotlivých sufixů ukrajinských příjmení a jejich teritoriální rozmístění. Obecně se setkáváme s tvrzením, že příjmení se sufixem **-енко** (např. Шевченко) jsou pro Ukrajince nejtypičtější a nejfrekventovanější. V této práci chceme zjistit, zda je tento názor pravdivý, a nebo se jedná jen o mýtus. Dále se budeme zabývat příjmeními, jež jsou po stránce formální z hlediska ukrajinštiny neobvyklá, tzn. takovými, která vznikla ze zkosnatělých tvarů sloves, příslovcí, pomocných slov a citoslovcí. Do této skupiny zahrnujeme i ukrajinská příjmení cizího původu. Naším cílem je vytvoření přehledu slovo tvorby současných ukrajinských příjmení a porovnání počtu jednotlivých typů. Na základě této analýzy chceme zjistit, které způsoby slovo tvorby jsou pro ukrajinskou antroponymii charakteristické a které naopak velmi vzácné.

V části, která se týká variantnosti příjmení na území Ukrajiny, se zabýváme variantami na základě čtyř kritérií – rodové příslušnosti a pohlaví, z hlediska teritoriálního, ústní a písemné odlišnosti a z hlediska funkčně stylistického.

V kapitole, která zpracovává problematiku sémantiky ukrajinských příjmení se pokusíme porovnat koncepce lingvistů J. Red'ka (24) a P. Čučky (43). Je potřeba zdůraznit, že se zabýváme sémantikou slovních základů, od nichž byla příjmení utvořena.

Značnou pozornost věnujeme příjmením karpatského areálu. Provedeme podrobnou analýzu příjmení s nejproduktivnějším patronymním sufixem na Zakarpatí **-ак/-як/-чак** (č. **-ák**). Chceme zjistit, zda je tento sufix opravdu nejméně stylisticky zatížen. K analýze nám poslouží slovník zakarpatských příjmení P. Čučky (43). Vzhledem k tomu, že sufix **-ак** je na Zakarpatí nejrozšířenější, zpracujeme jen polovinu slovníku (476 příjmení), tedy části **A – Л**. Expresivita ukrajinských příjmení je způsobována buď sufixy, nebo sémantikou slovního základu. Suffixy jsme rozdělili na ty, které vyjadřují pozitivní či negativní hodnocení a dále pak na ty, které mohou vyjadřovat jak pozitivní, tak i negativní konotace, a to v závislosti na sémantice slovního základu.

Poslední část práce se zabývá původními vlastními jmény–kompozity, která sehrála důležitou úlohu při formování ukrajinského i českého národního antroponymického systému.

I. Antroponymika

Antroponymie je souhrn různých pojmenování. Tvoří ho jména osobní (včetně jmen od nich odvozených), jména po otci, příjmení, individuální i skupinové přezdívky. Všechna zmiňovaná pojmenování jsou historická – každé z nich vzniklo v určité době, v konkrétním sociálním prostředí, s ohledem na určitý národ. Způsob vzniku každého pojmenování je individuální a neopakovatelný.

Antroponymika se zabývá obecnými i dílčími, teoretickými a aplikovanými problémy pojmenování lidí. Na jejím základě pak vznikla kromě toponymiky také onomastika, odvětví lingvistiky, které studuje vlastní jména.

Antroponymika jako věda se utvářela během první poloviny 20. století. Některé starší práce jsou svým materiálem, který poskytují, užitečné dodnes. Současná antroponymická literatura je velmi propracovaná. Významné jsou práce A. Dolfa (Francie) (19, s.19), A. Bacha (Německo) (46), W. Tašického (Polsko) (53). V mnohých zemích se vydávají slovníky příjmení a Ukrajina v tomto ohledu zaujímá důležité místo.

Ruskou antroponymií se již na začátku 20. století zabývali A. I. Sobolevskij (28), N. M. Tupikov (35), později A. M. Seliščev a jeho žák V. K. Čičagov (38). Rozsáhlejší bádání je spjato s prací O. N. Trubačeva (34), který studoval etymologii ruských příjmení. Významné studie týkající se antroponomie vyšly také na Ukrajině (Red'ko, Čučka), v Bělorusku (Biryła) a Estonsku.

Antroponymum je proprium označující osobu, a proto je spjato se sociologií, historií i etnologií. Tato okolnost jazykovědcům dlouho bránila v podrobnějším antroponymickém bádání, které je založeno i na nelingvistických metodách a vyžaduje aprobaci historickou, etnografickou, psychologickou, sociologickou, geografickou atd. Ale právě mimojazykové faktory jsou nezbytné pro všestranné pochopení úlohy jazyka ve společnosti, zejména pak tak specifické části jazyka jako jsou vlastní jména.

Dnes si dovedeme jen stěží představit, že kdysi žili lidé bez příjmení. Ta vznikla poměrně pozdě, a to v ekonomicky nejvíce rozvinuté zemi Evropy, severní Itálii, v 10.-11. století (19, s. 19). Např. Gruzínci datují vznik svých příjmení 6. stoletím a Arméni - dokonce 4. stoletím, ale tyto údaje je potřeba důkladně prozkoumat, předpokládá se, že tato pojmenování ještě nebyla dědičná.

Z Lombardie přes Piemont se příjmení „přesunula“ do sousední Provance (jihovýchod Francie) a postupně se rozšířila po celé Francii. Odtud pak postupovala dále za Rýn a směrem

k Anglii. Proces utváření příjmení byl v Anglii ukončen v roce 1400, ale ve Walesu a Skotsku se příjmení formovala až do 18. století. Na přelomu 15. a 16. století se příjmení objevila v Dánsku. V roce 1526 přikázal dánský král všem dvořanům, aby si opatřili příjmení. V 16. století se příjmení rozšířila z Dánska a Německa k Švédům.

V Maďarsku se příjmení utvářela pět století – od 14. až do 18. V Polsku se první příjmení objevila na přelomu 15. a 16. století, a to u šlechty, u ostatního obyvatelstva až v 18. století. V Čechách, podle názoru J. Svobody (51, s. 187), lze mluvit o příjmeních až po vydání úkazu Josefa II. (1780), ačkoliv už v 14. a 15. století existovala pojmenování, která přecházela na další pokolení.

V Rusku se příjmení začala utvářet poměrně pozdě a jejich formování trvalo čtyři století. A. I. Sobolevskij (28, s. 94) mylně považoval za příjmení rodová pojmenování bojarů z 14. století. Podobně jako knížecí tituly (např. Šujští), tato pojmenování ještě nebyla příjmeními, ačkoliv některá z nich se stala modely pro budoucí příjmení a některá se skutečně příjmeními stala. Příjmení v dnešním pojetí jsou v Rusku fixována od 16. století. Na přelomu 17. a 18. století si Petr I. vyžádal, aby veškerá šlechta měla svá příjmení. Většina šlechtických příjmení byla odvozena od jmen po otci, méně častěji pak od názvu panství. Historii ukrajinských příjmení bude věnována samostatná kapitola.

V každé zemi se příjmení utvářela v několika etapách, různými způsoby a v odlišnou dobu. Z jednotlivých pojmenování vznikla příjmení postupně. Jejich formování neznamena vytváření nových tvarů, ale změnu funkce již existujících pojmenování (jména po otci, přezdívky atd.). Co způsobilo vznik a rychlé šíření příjmení? S. Rospond (49, s. 200) zmiňuje následující příčiny – unifikace osobních jmen, koncentrace obyvatelstva, rozvoj měst, obchodní kontakty a směšování místních obyvatel s cizinci.

Příjmení se stalo základním druhem pojmenování osob, a to v celosvětovém měřítku. Sice stále existují státy, kde se příjmení zatím neužívají, ale dá se předpokládat jejich postupné rozšiřování.

II. Příjmení slovanského areálu

V této kapitole se budeme zabývat příjmeními v rámci slovanského kontextu a pokusíme se zjistit, zda vykazují nějakou shodu či nikoliv. Vycházíme z údajů, které zaznamenal a zpracoval V. A. Nikonov (19), ruský etnograf, geograf a specialista na onomastiku.

Od období jednoty slovanských národů uplynulo již několik století, takže se dá předpokládat, že tato jednota nemohla mít na příjmení bezprostřední vliv. Příjmení Slovanů se formovala v době, kdy žily jednotlivé národy již odděleně a jejich jazyky se lišily. Proto i jejich příjmení jsou různá. U Rusů je nejrozšířenější sufix **–OB** (s fonetickou variantou **–EB**), u Srbů **–ič**, u Poláků **–ski (-cki)**. Přesto si ale slovanská příjmení zachovala mnoho společného. Podrobnější analýza ukazuje, že rozdíly mezi slovanskými příjmeními nejsou tak markantní, jak se na první pohled zdálo.

Hlavním společným znakem slovanských příjmení je převaha sufixálního způsobu slovo tvorby. Suffixy se stávají jakousi normou příjmení, ztrácejí svůj původní etymologický význam. Časem je dokonce přestáváme vnímat jako suffixy. Na některé suffixy se mohou vrstvit další. Tímto způsobem vzniklo mnoho slovanských příjmení – např. polská, chorvatská srbská příjmení na **–ovič (-evič)**, ruská a bulharská na **(-ичев)**, česká, chorvatská, a slovinská na **–oček (-iček)**. Ve většině takových případů nelze stoprocentně určit, zda vzniklo příjmení připojením jednoho sufixu (ke kmeni, který už zahrnuje sufix) nebo sufixu dvojitého. Známé jsou i případy trojitého navrstvení sufixů – např. **–ičevič** (chorvat. Baričevič), **–овичев** (rus. Петровичев).

Převaha sufixu **–OB (-EB)** u ruských příjmení je neizoluje od ostatních slovanských příjmení, ba naopak je s nimi spojuje. Zmiňovaný sufix (s jeho fonetickými variantami) je častý u Bulharů, Makedonců a Bělorusů. Ženské varianty příjmení Poláků, Slováků a Čechů mají sufix **–ova (-eva)/-ová (-evá)** – např. Nováková. U chorvatských a srbských příjmení najdeme tento sufix zřídka, protože byl vytěsněn sufixem **–ič**.

Absolutní převaha formantu **–ič** u srbských a chorvatských příjmení je ovšem také nevzdaluje od ostatních slovanských národů. Daný sufix nalezneme u Slovinců, v menší míře i u Bulharů. Mezi příjmeními zakarpatských Ukrajinců zaujímá druhé místo, P. Čučka (42, s. 62) se domnívá, že se zde objevil v důsledku jihoslovanského vlivu. U Rusů sloužil sufix **–ич** ke tvorbě jmen po otci, a to zásadně u horních privilegovaných vrstev. V současnosti je **–ич** monopolním formantem všech ruských jmen po otci, která jsou povinnou součástí oficiálního

tříčlenného pojmenování (jméno, jméno po otci, příjmení). Nejstarší antroponymické dokumenty dokazují, že sufix **-ič (-ич)** byl přítomen u všech Slovanů (19, s. 110).

U všech slovanských příjmení nalezneme také sufix **-sk-**, který buď označoval majitele panství, jež se stalo slovním základem příjmení (např. rus. суздальские, шуйские), nebo nově příchozího do města (např. rus. Волжский, Казанский). Později se formant **-sk-** začal připojovat i k jiným slovním základům. Suffix **-skij (-ский)** je nejčastější u Poláků. V menší míře se vyskytuje u Rusů, Slovinců, Chorvatů, Srbů, Čechů a Slováků. Poměrně rozšířený je zmiňovaný sufix u Ukrajinců (a to na západě), u Bělorusů, Makedonců a Bulharů. Celkový počet nositelů příjmení na **-sk-** v rámci slovanského areálu představuje více než 30 mil.

Nesmírně početnou skupinu tvoří příjmení se sufixem **-k** (a jeho rozšířené varianty). U Srbů nalezneme sufixy **-k, -ek**, u Čechů a Slováků **-k, -ka, -ko**. V Polsku byla příjmení tohoto typu vnímána přezíravě, protože je považovali za ukrajinská, případně – za běloruská. Suffix **-ak** je typický pro obyvatele karpatského areálu. Suffix **-ук (-чук)** převažuje na Volyni a Podolí. Dále na východ se rozprostírá zóna příjmení na **-енко**. Již v roce 1649 mělo 54 procent kozáků Kyjevského pluku příjmení na **-енко** (24), ačkoliv není známo, zda to byla opravdu dědičná pojmenování. U Bělorusů jsou převážně rozšířena příjmení s „čistými“ sufixy **-ko, -ka**, které jsou ovšem vlastní také Ukrajincům a západním Slovanům.

Příjmení na **-ин** nalezneme převážně u Rusů, u ostatních slovanských národů se sice také vyskytují, ale jejich počet není tak značný.

Příjmení s pěti nejrozšířenějšími sufixy (**-ov, -ič, -skij, -in, -k**) vlastní více než 4/5 veškerého slovanského obyvatelstva. I méně rozšířené sufixy nalezneme vždy u několika slovanských národů. Kromě těchto příjmení je potřeba zmínit ještě další typ slovanských příjmení – jsou to ta, která mají podobu přídavného jména bez sufixu (jsou typická pro nás - např. Novotný, Veselý atd.). Některá příjmení vznikla z obecných substantiv, aniž by nějak změnila podobu (např. čes. Smetana, ukr. Мельник).

Paralely nacházíme u příjmení, která se skládají ze dvou kořenů:

- 1) přívlastek + substantivum: čes. Zlatohlávek, ukr. Рябокони, rus. Кривонос
- 2) předmět + kmen slovesa : pol. Domoslavski, rus. Грибоедов; imperativ + předmět : chorvat. Derikrava, ukr. Перебийнос.

Některá slovanská příjmení jsou prakticky ekvivalentní – české a chorvatské Zlatohlávek (Zlatohlavek), bulharské Въртигора a ukrajinské Вернигора, ukrajinské Отченаш a české Otčenášek.

Některé slovanské rysy příjmení jsou genetické a nesou stopy někdejší slovanské jazykové jednoty, jiné jsou spjaty se vzájemným kontaktem jednotlivých slovanských národů, a proto

nacházíme paralely rusko-ukrajinské, rusko-běloruské, polsko-ukrajinské, polsko-běloruské, česko-polské atd. Styk s neslovanskými národy umožnil přejímání cizích příjmení. U nás se setkáváme s německými příjmeními, u Poláků - s německými a litevskými, u Bulharů - s tureckými, u Rusů - s tatarskými a Ukrajinců - s maďarskými, rumunskými atd.

III. Historie vzniku a vývoje ukrajinských příjmení

Nejvýznamnější výzkumy a studie, které se zabývají vznikem a vývojem ukrajinských příjmení, byly provedeny na základě analýzy ukrajinských písemných památek z 16. století. Toto období je považováno za nejdůležitější pro rozvoj ukrajinských příjmení, a kromě toho přináší také počátek postupné stabilizace ukrajinského antroponymického systému. Hlavními prameny, na jejichž základě byly provedeny výzkumy týkající se ukrajinských příjmení, se staly úřední listiny a běžná korespondence. Tyto písemné památky nám poskytují přehled tehdejších příjmení (ovšem v širokém slova smyslu) představitelů různých sociálních vrstev, postavení, profesí nebo činností (šlechticů, bojarů, vesničanů, vojevůdců, řemeslníků atd.). Žádosti, stížnosti či přání v písemné podobě a dopisy dokazují nutnost identifikace osob. Významné poznatky v oblasti ukrajinské antroponymie byly učiněny také na základě studia tzv. inventářů a soupisů majetku.

Vlastní jména vždy aktivně reagují na různé společenské změny. Vznik či existence jakéhokoliv typu antroponyma jsou ovlivněny především sociálně-historickými a jazykovými činiteli. To platí i pro Ukrajinu v 16. století, kdy dochází k přechodu ze systému nekalendářních jmen na systém kalendářní (17, s.41).

Při studiu staroukrajinské antroponymie se setkáváme s osobními jmény, která se prakticky neliší od současných ukrajinských příjmení. Ovšem za příjmení v dnešním významu je ještě považovat nemůžeme, přestože obsahem i formou je připomínají. Onomastická literatura přesně vymezuje pojem *příjmení (prizvyšče)*. Obecně je hlavním kritériem pro zařazení jakéhokoliv osobního jména mezi příjmení jeho dědičnost. Druhým kritériem je neměnnost příjmení a třetím – jeho oficiální status (12, s.182). To znamená, že přechod osobního jména v příjmení se projevuje jeho dědičností (alespoň více než na další tři pokolení) a lingvisticky-jeho neměnností při přechodu do dalšího pokolení. Příjmení jako právníká kategorie (dědičná oficiální jména, která poukazují na příslušnost člověka k určité rodině) vznikla u slovanských národů, zejména u Ukrajinců, docela nedávno. Proto P. P. Čučka tvrdí, že příjmení je nejmladším typem osobních jmen v ukrajinské antroponymii (40, s.254).

Otázka stáří ukrajinských příjmení zůstává dosud nezodpovězena. Ovšem většina lingvistů se domnívá, že skutečná ukrajinská příjmení pocházejí z konce 18. nebo dokonce až z 19. století (6). Současný ukrajinský oficiální antroponymický systém byl utvořen ve 30. letech 19. století (37, s.97). Jak již bylo řečeno, osobní jména, která byla užívána v 16. století, nemůžeme označovat termínem příjmení. V ukrajinské antroponymické literatuře zatím neexistuje

obecně přijatý termín, který by pojmenovával osobní jména v době, kdy nebyl identifikační systém osob ještě normativní. A proto různí lingvisté používají pro tato osobní jména různé názvy: „власні найменування прізвищевого типу“ (Г. Є. Бучко), „додаткові найменування“ (Ю. О. Карпенко), „допрізвищеві утворення“ (О. Д. Неділько), „допрізвищеві назви“ (С. М. Медвідь-Пахомова), „іменування типу прізвищ“ (Т. Гайдукевич), „назви прізвищевого типу“ (Л. О. Тарновецька), „прізвища та приіменні ідентифікаційні знаки“ (С. Є. Панцьо), „приіменні означення прізвищевого типу“ (П. П. Чучка), „прізвищеві назви“ (М. Л. Худаш, Р. І. Осташ, І. Д. Фаріон). Za nejzdařilejší je považován termín *prizvyščeva nazva*, který zavedl do lingvistiky M. L. Chudaš (37, s.100). Ovšem z pohledu sémantiky je tento termín nepřesný. Lze ho tlumočit jako pojem, který příjmení nepředchází, ale naopak, jako pojem, který byl vytvořen právě ze slova „příjmení“, tedy až po jeho vzniku.

V 16. století, kdy nebyl ukrajinský antroponymický systém ještě normativní, se k identifikaci osob užívaly kromě vlastních jmen i dodatečná pojmenování – jména po otci (méně častěji po matce), přezdívky a také názvy utvořené od toponym. Tato zmiňovaná antroponyma se stala základem tvoření budoucích ukrajinských příjmení v dnešním pojetí. Postupně přestávala nazývat pouze otce a začala se přenášet i na jeho manželku, děti a další členy rodiny. Přezdívky, jména po otci (patronyma) atd. se na *prizvyščevi nazvy* nepřetvořily ihned, šlo spíše o pozvolný proces utváření této kategorie.

V 16. století se *prizvyščevi nazvy*, které se rozšiřovaly na všechny členy rodiny, vyskytovaly především v prostředí feudální vrchnosti, zejména mezi šlechtici. Významné šlechtické rody měly už v 15. století svá stálá jména utvořená podle názvů jejich panství nebo podle jména zakladatele jejich rodu (3, s. 49). Tato jména poukazovala na majetek či pozemky, které daný feudál vlastnil. V tomto období se objevovala i dvojitá pojmenování, která označovala dva majetky nebo spojení dvou rodů.

Prizvyščevi nazvy, které vznikly v prostředí vyšších vrstev obyvatelstva, se postupně rozšiřují i mezi nižší společenské skupiny (16, s.117). V 16. století, kdy byla Ukrajina státem s rozvinutou kulturou, značně roste význam měst. Centry společenského života se stala města jako Kyjev, Kamenec-Podolský, Lvov, Luck, Kremenec, Žytomyr a další. Největší část městských obyvatel tvořili řemeslníci a obchodníci, podstatně menší část pak tvořila polská šlechta a duchovenstvo (44, s. 609). V 16. století se začíná utvářet městská aristokracie. Mnohé měšťanské rody zbohatly, získaly pozemky a přešly do vyššího sociálního stavu – nejprve do zemského a po roce 1569 - do šlechtického. Díky právním operacím, které bylo nutné provést při těchto změnách, vznikají *prizvyščevi nazvy* i u této kategorie obyvatelstva.

Postupně se přestávají používat pojmenování typu „rodina měšťana Ignata“ a místo toho se objevují pojmenování typu „rodina Rogatynciv“ (13, s. 46).

V 16. století dochází v mnohých ukrajinských městech k rozvoji řemesel, a to hlavně tkalcovského, ševcovského, krejčovského a kovářského (22, s. 155). A proto jsou pro obyvatele měst charakteristická pojmenování podle názvu řemesla či profese, která vystupují v roli dodatečného komponentu. Lingvisté se domnívají, že antroponyma, která byla utvořena od názvů řemesel, činností nebo profesí, jsou již *prizvyščevi nazvy*. To dokazuje také fakt, že tato pojmenování byla psána s velkým písmenem na začátku slova. Vedle těchto antroponym byly v písemných památkách objeveny i obecné názvy, které poukazují na profesi daných osob, ale ty jsou samozřejmě psány s malým písmenem.

Protože v 16. století na Ukrajině ještě neexistovala obecně přijatá forma identifikace osob, setkáváme se s různými strukturními typy osobních pojmenování. Převážně se jedná o dvou- a tříčlenné konstrukce. V dvoučlenných pojmenováních vystupuje jako hlavní a obligatorní osobní jméno (křesťanské nebo slovanské). Dodatečný komponent mohl být vyjádřen patronymem, individuální přezdívkou nebo názvem utvořeným od určitého toponyma. Ukrajinská tříčlenná pojmenování osob měla omezenou funkci. Byla spjata se sociálně-majetkovým postavením a většinou označovala významné osoby. Tyto konstrukce tvořily tři komponenty – osobove im'ja + po baťkovi + *prizvyščeva nazva*. Tento model už velmi připomíná model současný – jméno vlastní + jméno po otci + příjmení. Zvláštností antroponymického systému 16. století jsou případy identifikace osob za pomoci jediného antroponyma. Část jednoslovného pojmenování funguje jako osobní jméno, další část - jako individuální přezdívka a zbytek - jako rodinná nebo rodová přezdívka. Ovšem dohromady fungují jako *prizvyščeva nazva*. C. M. Medvid'-Pachomova tvrdí, že pokud jednoslovné antroponymum plní roli *prizvyščevoji nazvy*, má v prepozici apelativum „pan“ nebo titul „kníže“. Jestliže tyto komponenty u jednoslovného antroponyma chybí, pak plní dané antroponymum pouze funkci přezdívky nebo osobního jména (17, s.135). Výskyt jednoslovných antroponym v roli *prizvyščevoji nazvy* byl zaznamenán mnohem častěji v písemných památkách 17. století.

Rostoucí počet antroponym, která vystupovala jako *prizvyščevi nazvy*, dědičnost těchto názvů, substantivizace *prizvyščevych nazv* a jejich samostatné užití (bez dodatečných komponentů) v písemných památkách – to vše dokazuje, že v 16. století se aktivizuje trvalý proces utváření ukrajinských příjmení.

IV. Slovtvorba a gramatické zvláštnosti ukrajinských příjmení

Při zpracování problematiky slovtvorby a gramatických zvláštností ukrajinských příjmení jsme vycházeli z publikace „Сучасні українські прізвища“, jejímž autorem je J. K. Red'ko (24). Podle původu, gramatické stavby a morfologických vlastností dělí Red'ko ukrajinská příjmení na dvě skupiny: příjmení adjektivního typu a příjmení substantivního typu. Každou skupinu je potřeba zkoumat zvlášť, protože slovtvorba podstatných a přídavných jmen má svá specifika. Příjmení, která vznikla sufuxálním způsobem, byla zpracována i z hlediska teritoriálního.

Příjmení adjektivního typu

Mezi příjmení typu přídavných jmen patří: 1) příjmení ve formě složeného tvaru přídavných jmen a přičestí s koncovkou **-ий** v 1. pádě jednotného čísla pro rod mužský a s koncovkou **-а** pro rod ženský; 2) příjmení ve formě krátkého tvaru přídavných jmen a přičestí.

První skupina se pak z čistě praktických důvodů dále dělí na dvě podskupiny: a) příjmení se sufíxy **-ськ-**, **-цьк-**, **-зьк-** a b) jiná příjmení s určitou koncovkou přídavných jmen **-ий (-ій)**, **-а (-я)**.

Do druhé skupiny se řadí: a) krátké tvary jakostních a vztahových přídavných jmen + přičestí; b) přivlastňovací přídavná jména se sufíxy **-ів (-ов, -ев)**, **-ин, -ін, -ишин**.

1. Příjmení se sufíxy **-ськ-**, **-цьк-**, **-зьк-**. Již památky ze staroruského období dokazují, že sufíx **-ськ-** sloužil k vytváření vztahových přídavných jmen. S jeho pomocí se formovala přídavná jména z názvů krajů, kmenů, národností a států. Později vznikala stejným způsobem také přídavná jména odvozená od obecných názvů osob a zvířat a od konkrétních a abstraktních pojmů. Tento sufíx je produktivní i v současné ukrajinštině, kde můžeme nalézt příjmení se sufíxy **-ськ-**, **-цьк-**, **-зьк-**, a to utvořená od:

- vlastních jmen (напр. Андрієвський, Стецький)
- toponym nebo místa bydliště (напр. Роздольський, Кульчицький, Сиволозький)
- názvů profesí (Писаревський, Кравецький)
- individuálních vlastností prvního nositele daného příjmení (Мудреївський, Мудрецький)
- apelativ a nesrozumitelných přezdivek (Цибульський, Цибуховський)

- slov cizího původu (Генсьорський, Ціхоцький, Фабровський)

Пříjmení s určitou koncovkou přídavných jmen **-ий (-ій), -а (-я)** byla odvozena od:

- toponym nebo místa bydliště (např. Підлісний, Задорожній, Наконечний)
- individuálních vlastností prvního nositele daného jména (např. Лисий, Мудрий, Коханий)
- apelativ nebo nesrozumitelných přezdivek (např. Оковитий, Петличний, Гарматний)
- číslovek (např. Сороковий, Тисячний)
- slov cizího původu (např. Зацний, П'єкний)

2. Příjmení v podobě krátkého tvaru jakostních a vztahových přídavných jmen byla odvozena od:

- vlastních jmen (např. Ждан)
- individuálních vlastností prvního nositele daného příjmení (např. Глух, Мовчан, Молод)

Пříjmení ve formě přivlastňovacích přídavných jmen se sufixu **-ів (-ов, -ев), -ин, -їн, -ишин** byla utvořena od :

- vlastních jmen (např. Олексин, Іванишин, Костів, Грицьков)
- toponym nebo místa bydliště (např. Польщин, Бойків, Фільварків)
- názvu profese nebo národní příslušnosti (např. Косарчин, Ткачишин, Москальчин, Дяків)
- individuálních vlastností prvního nositele daného jména (např. Шульгин, Коротчин, Глухов)
- apelativ nebo nesrozumitelných přezdivek (např. Рибчин, Вербин, Королишин, Цапів)
- číslovek (např. Десятин)
- slov cizího původu (např. Марцінків)

Пříjmení substantivního typu

Пříjmení typu podstatných jmen byla utvořena: lexikálně-sémantickým způsobem; morfologickým způsobem; regresivním (bezafixním) způsobem; syntakticko-morfologickým způsobem (skládáním slov). Zvláštní skupinu pak tvoří příjmení, která vznikla ze zkosnatělých tvarů sloves, příslovcí, pomocných slov, citoslovcí a také ukrajinská příjmení cizího původu. V tomto pořadí se budu zabývat jednotlivými typy těchto příjmení.

1. Příjmení, která vznikla lexikálně-sémantickým způsobem

Tato příjmení jsou spjata s názvy :

- stromů (např. Береза, Вербa, Сосна, Тополя)
- rostlin a květin (např. Калина, Лобода, Малина, Лопух)
- zemědělských kultur (např. Гречка, Капуста, Морква, Хміль)
- částí rostlin (např. Квітка, Квіт, Корінь)
- profesí (Доктор, Кантор, Мельник, Рибак)
- postavením, sociální příslušností (např. Владика, Староста, Дворянин, Кріпак)
- ve vojenské službě (např. Піхота, Атаман, Гетьман, Салдат)
- národností a původem (např. Басараб, Волох, Татарин, Чех)
- individuálních (fyzických i psychických) vlastností (např. Каліка, Стрига, Мрук, Філософ)
- obecnými názvy lidí (např. Особа, Земляк, Юнак, Старик)
- zvířat (např. Білка, Жаба, Кінь, Медвідь)
- ptáků (např. Ворона, Зозуля, Качка, Сокіл)
- ryb (např. Щука, Карась, Лин, Оселедець)
- hmyzu (např. Блоха, Муха, Саранча, Жук)
- částí těla lidí, zvířat, ptáků (Голова, Грива, Морда, Зуб)
- nástrojů a nářadí (např. Бритва, Гак, Сікач, Черпак)
- hudebních nástrojů (např. Бандура, Скрипка, Сопілка, Барабан)
- částí různého náčiní (např. Гальма, Корба, Держак, Питель)
- pokrmů, jídel (např. Бриндза, Каша, Ковбаса, Борщ)
- budov a jejich částí (např. Брама, Куча, Халупа, Дах)
- domácího vybavení (např. Ковдра, Скринька, Гарнець, Ліжко)
- oděvů a obuvi (např. Бунда, Кучма, Шуба, Чобіт)

Пříjmení Кучма (v českém překladu to je kožešinová čepice) je známé díky bývalému ukr. prezidentovi Leonidovi D. Kučmovi. Poprvé byl zvolen prezidentem v červenci 1994, podruhé v listopadu 1999.

- zbraní a válečných předmětů (např. Бомба, Куля, Пушка, Сагайдак)
- příbuzenství a rodinných vztahů (např. Неня, Сирота, Наслідник, Одинок)
- abstraktních pojmů (např. Біда, Доля, Правда, Свобода)
- přírodních jevů (např. Мрака, Хмара, Вітер, Мороз)
- kalendářních pojmů (např. Весна, Зима, Субота, Квітень)
- nemocí, výrůstků, znaků na těle (např. Гарячка, Мозіль, Пухир, Шрам)

- povrchu země a toho, co se na něm nachází (např. Глинка, Гора, Скала, Майдан)
- geografickými (např. Москва, Польша, Слобода, Бескид)
- materiálů, látek (např. Колода, Смола, Табака, Кришталь)
- výrobků, produktů (např. Валовина, Крупа, Нитка, Мотуз)
- hospodářskými (např. Копиця, Пасіка, Худоба, Тягло)
- chovu koní (např. Підкова, Потебня, Хомут, Чапрак)

Пříjmení Потебня (v českém překladu to je stranice) proslavil významný ukrajinský lingvista, filozof, folklorista, etnograf, literární vědec a pedagog Олександр Опанасович Потебня (1835-1881).

- peněz (např. Гривна, Копійка, Грош, Четвертак)
- dopravních prostředků (např. Карета, Коляса, Корабель, Човен)
- obchodu (např. Вага, Базар, Караван, Флис)
- hraček, karet atd. (např. Дама, Лялька, Козир, Туз)
- akustických zvuků (např. Галас, Свист, Шелест, Шум)
- náboženských obřadů, zvyků atd. (např. Коляда, Ангел, Дух, Спас)
- úřadů, institucí (např. Школа, Фабрика, Тартак, Шпиталь)
- řeči dětí (např. Вава, Киця, Кука, Пандрак)
- předmětů nevýrazného tvaru (např. Брила, Партика, Жмут, Узол)
- hoření (např. Искра, Пожар, Чад, Шкрум)
- měření prostoru a času (např. Верста, Година, Секунда)
- velké skupiny lidí (např. Гурба, Гуща, Товпа)

Analýza příjmení utvořených lexikálně-sémantickým způsobem ukazuje, že téměř všechna jsou stylisticky příznaková. K přenosu jejich významu docházelo převážně na základě metafory a metonymie. Při metafoře se přenáší význam na základě podobnosti. Nejčastěji probíhají tyto typy přenosu:

- zvíře – člověk (tzv. zoomorfní metafory, jsou převážně negativní)
- stádo zvířat – skupina lidí
- rostlina – člověk
- neživé předměty – člověk
- vlastnosti předmětů – vlastnosti lidí
- mytologické bytosti – člověk

Při metonymii dochází k přenosu významu na základě vnitřních souvislostí. Jedná se např. o tyto typy metonymie:

- materiál – výrobek z daného materiálu

- děj – výsledek děje
- část – celek
- rostlina – plod dané rostliny

Do příjmení utvořených lexikálně-sémantickým způsobem zahrnujeme ještě také příjmení, která vznikla v důsledku zkrácení tvaru 1. pádu (případně 5.pádu) jména. Jedná se o tato příjmení: Влад (původně Владимир nebo Владислав), Зінь (původně Зінько), Мих (původně Михайло), Нич (původně Ничипір), Тан (původně Танас), Тимо (původně Тимофій), Уль (původně Ульянов), Филь (původně Филемон), Хар (původně Харитон).

2. Příjmení, která vznikla morfologickým způsobem

Mezi příjmení, která vznikla morfologickým způsobem, patří příjmení utvořená pomocí sufixů a prefixů a také příjmení ve tvaru 2. pádu. Více než 60 % všech ukrajinských příjmení vzniklo sufixálním způsobem. Jednotlivé sufixy můžeme rozdělit na několik základních sémantických skupin. První skupinu tvoří patronymické a matronymické sufixy. S jejich pomocí vznikala příjmení nejen podle vlastního jména otce či matky, ale také podle přezdívky, názvu profese nebo činnosti, sociální příslušnosti, národnosti, víry, fyzických nebo psychických vlastností zakladatele rodu atd. Druhou sémantickou skupinu tvoří sufixy, které poukazují na místo nebo krajinu, z které nositel daného příjmení pocházel. Do třetí skupiny patří zhrubělé a zdobnělé sufixy, které dodávají příjmením emocionální zabarvení. Čtvrtou skupinu tvoří sufixy, které vyjadřují atributivnost. Do poslední skupiny řadíme sufixy, které označují jednající osobu. Kromě těchto základních sémantických skupin existuje celá řada sufixů, jejichž význam nebyl dosud dobře nebo vůbec vysvětlen. Je třeba ještě zmínit, že některé sufixy jsou produktivní a některé neproduktivní. Neproduktivní sufixy posloužily k vytvoření jen několika, někdy dokonce jednoho či dvou, příjmení.

Přehled jednotlivých sufixů ukrajinských příjmení uvádíme v pořadí od nejrozšířenějších po nejméně obvyklé. Teritoriální rozdělení jsme zpracovali na základě statistických údajů, které uvádí Red'ko. Tyto údaje je potřeba aktualizovat, ale novější statistiky nejsou bohužel zatím dostupné. Podrobněji se pak chceme zabývat sufixy, které jsou obecně považovány za typicky ukrajinské.

Sufixy příjmení typu podstatných jmen (+ příklady + oblasti, kde jsou nejvíce rozšířeny):

- -ук (’ук), -чук: Тарасюк, Глуханюк, Шевчук / Волинська, Ровенська, Житомирська, Вінницька, Хмельницька, Івано-Франківська і Чернівецька обл.

- - **енк-о**: Гордієнко, Бондаренко, Миргородченко / Київська, Чернігівська, Черкаська, Полтавська, Харківська, Донецька, Луганська, Дніпропетровська обл.
- -**ак** (-'ак), -**чак**: Юрчак, Марущак, Подоляк / Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська обл.
- -**ик**, -**їк**, -**ник**: Василик, Роїк, Килимник / Харківська, Волинська, Житомирська обл.
- -**к-о**: Крутько, Глушко, Жилко / Чернігівська, Сумська, Полтавська, Запорізька обл.
- -**евич**, -**ович**: Конашевич, Федевич, Мельникович / Львівська, Волинська, Івано-Франківська обл.
- -**ець**: Крикливець, Богуславець, Павлишинець / Закарпатська, Ровенська обл.
- -**ан** ('ан): Білан, Грицан, Слободян / Чернівецька, Одеська, Луганська обл.
- -**к-а**: Гевка, Гнатинка, Кукурічка / Закарпатська, Тернопільська обл.
- -**ич**, -**анич**: Антонич, Наталич, Сливканич / Закарпатська обл.
- -**ій**: Палій, Пиличій, Бабій / Тернопільська, Івано-Франківська, Запорізька обл.
- -**ун** ('ун): Щебетун, Рябчун, Биюн / Сумська, Луганська, Хмельницька обл.
- -**ар** (-'ар): Чубар, Смоляр / Чернівецька, Харківська обл.
- -**ай**: Бородай, Пристай, Грицай / Сумська, Харківська, Запорізька обл.
- -**ух** (-'ух), -**ух-а**: Павлюх, Старух, Товстуха
- -**ок**: Євтушок, Рибачок, Зробок / Херсонська, Одеська обл.
- -**ур** (-'ур), -**ур-а**: Дідур, Іванюра
- -**ал-о**, -**кал-о**: Гупало, Гакало / Полтавська, Херсонська, Львівська обл.
- -**д-а**: Жмида, Яцунда / Закарпатська, Вінницька обл.
- -**ил-** (-ил-а, -ил-о, -илк-о): Путила, Борило, Шумилко / Чернігівська, Сумська обл.
- -**ей**: Білей, Задерей / Закарпатська, Чернівецька обл.
- -**уш**, -**уш-а**, -**ушк-а**, -**ушк-о**: Петруш, Лихуша, Макарушка, Федюшко
- -**ас** (-'ас): Юрас, Гаяс
- -**ач** (-'ач): Волохач, Плескач
- -**'о**: Матійцьо, Худьо / Закарпатська обл.
- -**аш** (-'аш): Худаш, Ілляш / Чернівецька, Одеська обл.
- -**ин-а**: Іванина, Кучерина
- -**айл-о**: Дибайло, Потягайло
- -**ут**, -**ут-а**, -**ут-о**: Чехут, Романюта, Яруто
- -**ул-а**: Савула, Смакула / Закарпатська обл.
- zkrácení na měkkou souhlásku: Кузь, Федь, Мусь
- -**ус**: Дмитрус, Лигус

- **-ейк-а, -ейк-о:** Тацейка, Божейко / Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська обл.
- **-аль:** Мигаль, Довгаль
- **-ань:** Лукань, Горбань
- **-ал-а:** Качала, Шавала
- **-иц'-а:** Лук'яниця, Пришлиця
- **-иш:** Гавриш, Черниш
- **-ечк-о:** Василечко, Маслечко
- **-ош:** Мирош, Плакош / Закарпатська обл.
- **-усь:** Карпусь, Ткачусь
- **-ак-а (-'ак-а):** Федоряка, Невмивака
- **-иг-а:** Петрига, Малига
- **-ел-а, -елк-а:** Куцела, Хавелка
- **-б-а:** Майба, Корейба
- **-айк-а, -айк-о:** Плавайка, Лисайко / Тернопільська, Івано-Франківська обл.
- **-ах:** Вілах, Ромах
- **-ег-а:** Здоровега, Василега
- **-ет, ет-а:** Шеремет, Чернета
- **-ер-а:** Бугера, Джеджера
- **-очк-а, -очк-о:** Бідошка, Іваночко
- **-ашл-о:** Василашко, Кияшко
- **-ень:** Билень, Вихопень
- **-ир, -ир-а:** Гладир, Цупира
- **-ол, -ол-а:** Туркол, Верхола
- **-от-а:** Дребота, Нищота
- **-уг (-'уг), -уг-а:** Биндюг, Смалюга
- **-унь:** Братунь, Яремчунь
- **-ах-а:** Затираха, Щербаха
- **-ор-а:** Феджора, Джиджора
- **-ул:** Ганул, Лупул
- **-ась:** Микитась, Кохась
- **-хн-о:** Івахно, Лахно
- **-ат- (-'ат-):** Процев'ят / Львівська обл.
- **-еньк-а, -еньк-о:** Матенька, Головенько / Тернопільська, Івано-Франківська обл.
- **-іль (-оль, -ель):** Ригіль, Фіголь, Чечель

- **-аб-а, (-'аб-а):** Курчаба, Баляба
- **-ал:** Гуцал, Тупал
- **-анк-о:** Петрушанко, Шумелянко
- **-др-а:** Дудидра, Ляпандра
- **-ул'-а:** Горуля, Носуля
- **-уль:** Горбуль, Носуль
- **-ех, -ех-а:** Малех, Бурмеха
- **-ар-а:** Кавара, Чучвара
- **-ичк-а, -ичк-о:** Паляничка, Павличко
- **-іт, -от:** Бовкіт, Дуркот
- **-л-о:** Койло, Тягло
- **-х:** Стех, Терех
- **-ис:** Гордис, Котис
- **-им:** Борим
- **-с-а:** Тромса
- **-аг-а (-'аг-а):** Летяга
- **-ешк-о:** Демешко
- **-ин:** Волошин / Тернопільська, Івано-Франківська обл.

Tento sufix je nepříznamový, historicky veľmi starý (viz. мам-ин, сестр-ин). Nositelem příjmení Волошин byl prezident Karpatské Ukrajiny Августин Волошин (1874-1945). Do funkce prezidenta byl zvolen 15.3. 1939.

- **-ох-а:** Петльоха
- **-ись:** Максись
- **-иськ-о:** Ковалисько
- **-івк-а, -овк-а:** Івасівка, Феновка
- **-іст:** Кабаніст
- **-іт-а:** Мазовіта
- **-м-а:** Кичма
- **-авк-а, авк-о:** Хлипавка, Малявко
- **-ат:** Курнат
- **-ик-а:** Галазика
- **-их:** Ваврих
- **-их-а:** Костиha
- **-ір:** Кулешір

- **-ось**: Павлось
- **-ук-а**: Лазука
- **-уц, -уц-а, -уць**: Юркуц, Требуца, Пархуць
- **-ант**: Кубант
- **-еп-а**: Дулепа
- **-есь**: Михтєсь / Хмельницька, Львівська обл.
- **-ищ-є**: Павлище
- **-оньк-а, -оньк-о**: Галонька, Іванонько / Львівська, Тернопільська обл.
- **-ос**: Гаврильос
- **-уд-а**: Хамуда
- **-уйк-о**: Загоруйко
- **-уньк-а, -уньк-о**: Галунька, Старунько
- **-ав-а**: Лазава
- **-ал'-а**: Рогаля
- **-єб-а**: Вашкеба
- **-иб-а**: Кольчиба
- **-ид-а**: Балида
- **-ит-а**: Малита
- **-ишк-о**: Малишко
- **-іг-а**: Черніга
- **-об-а**: Сіроба
- **-ог-а**: Малога
- **-уй**: Коцуй
- **-уник**: Івануник
- **-ц'-а**: Панця
- **-євк-а**: Костєвка
- **-єд-а**: Букеда
- **-єм-а**: Гадема
- **-єн**: Бадєн
- **-єнд-а**: Моленда
- **-н'-а**: Берєзня
- **-уз-а**: Кримуза
- **-улк-а**: Дідулка
- **-єц-а**: Дуплеца

- **-ийл-о**: Загасийло
- **-ійськ-о**: Савійсько
- **-ойк-о**: Тихойко
- **-ойн-а**: Телегойна
- **-олт-а**: Соболта
- **-ольк-о**: Мандролько
- **-онь**: Яронь
- **-охт-а**: Курохта
- **-оц-а**: Дмитроца
- **-тв-а**: Солотва
- **-ун'-а**: Лібуня

Sufix **-енк-о** je jedním z nejproduktivnějších a nejcharakterističtějších formantů ukrajinských příjmení. Příjmení na **-енк-о** jsou považována za typicky ukrajinská, ale nejsou nejrozšířenější. Sufix **-енк-о** je patronymický, takže příjmení na **-енк-о** téměř vždy označují syna toho, jehož jméno je obsaženo v předsufixální části.

Názory na původ tohoto sufixu jsou rozdílné. V. Simovyč se domnívá, že sufix **-енк-о** vznikl tímto způsobem **-енькъ** > **-енько** > **-енко** ze zdobných a mazlivých přídavných jmen na **-енький** (26, s.322). Jiný názor zastává O.B. Tkačenko, který tvrdí, že sufix **-енко** je složený a vznikl spojením sufixů **-ен (-т)** a **-(ь)ко** (32, s.50).

Příjmení na **-енко** můžeme rozdělit do několika skupin: a) utvořená od vlastních jmen; b) utvořená od původních přezdivek; c) utvořená od názvu profese otce; d) utvořená od názvu místa původu. První skupinu lze dále ještě dělit na příjmení utvořená podle jména otce (patronyma), jména matky (matronyma) a na příjmení odvozená od mužských jmen.

Zvláštní skupiny pak tvoří příjmení na **-енко**, která vznikla:

- a) ze složených slov (převážně přezdivek): Паніматченко, Кривов'язенко, Рябокобиленко;
- b) z pomocných slov: Дещенко (од дещо), Нехаєнко

Sufixy **-ук (-'ук)**, **-чук** jsou velmi produktivní a zauímají první místo v rozšířenosti mezi ukrajinskými příjmeními typu podstatných jmen. Hlavním významem sufixů **-ук**, **-чук** je vyjádření původu. Ve zvláštních případech sloužil sufix **-чук** k vytvoření příjmení ne po otci, ale po dědečkovi – např. Іван, jeho syn byl Іваненко a vnuk - Іваненчук. Největší část příjmení na **-ук**, **-чук** byla odvozena od přezdivek zakladatelů rodu, dále pak od jejich jmen,

názvu profese a nakonec také od jejich národnosti. Jen zřídka nebyla příjmení na **-ук, -чук** patronymická. Přízvuk je u příjmení tohoto typu zpravidla na sufixu a v nepřímých pádech na flexi. Pouze v Ivano-Frankivské oblasti se setkáváme s přízvukem v předsufixální části, a to na předposlední slabice. Není vyloučeno, že se jedná o polský vliv.

Prefixálním způsobem slovtvorby, na rozdíl od sufixálního, vzniklo jen velmi málo příjmení. Pro utvoření příjmení posloužily pouze prefixy **без-, за-, на-, не-, при-**. Prefix **без-** vyjadřuje nepřítomnost předmětu, který je základem příjmení (např. Беззубик). Prefixy **за-** a **при-** vyjadřují vztah k prostoru (např. Залипка – člověk, který žil za lípou). Prefix **не-** vyjadřuje úplnou negaci. Originálně vzniklo pomocí prefixu **на-** příjmení Накапелюх. Předpokládá se, že toto příjmení je zbytkem jakéhosi slovního spojení nebo věty, v níž slova „на капелюх“ byla nepřímým předmětem.

Mnohem častěji než s čistě prefixálním způsobem slovtvorby se setkáváme se smíšeným, a to prefixálně-sufixálním způsobem. Na prefixálně-sufixálním způsobu slovtvorby se podílejí prefixy **без-, ви-, з-, на-, не-, недо-, о-, пере-, під-, по-, при-, про-** a více než tři desítky sufixů.

Mezi příjmení, která vznikla morfologickým způsobem, jsou také zahrnována příjmení ve tvaru 2. pádu jednotného čísla s koncovkou **-а (-'а)** a příjmení ve tvaru 2. pádu množného čísla substantiv se sufixem **-ат-** (např. Дрозда, Грома, Чобота, Миков'ят, Процев'ят, Конят).

Existuje značné množství ukrajinských příjmení zakončených na **-а**, přičemž koncovka druhého pádu vyjadřuje přivlastnění. Tato příjmení byla odvozena buď od vlastních jmen (např. Давида, Захара), nebo od přezdívек (např. Діда, Раба). V současnosti považujeme formu takovýchto příjmení za tvar 1. pádu a skloňujeme je jako substantiva I. deklinace.

Příjmení na **-ат (-'ат)** představují tvar 2. pádu množného čísla substantiv se sufixem **-ат-**, který mají substantiva IV. deklinace. Nyní se tato příjmení skloňují jako substantiva mužského rodu II. deklinace.

3. Příjmení, která vznikla regresivním způsobem

Značná část ukrajinských příjmení vznikla regresivním (bezafixním) způsobem. Příjmení tohoto typu byla odvozena:

- a) od sloves bez prefixu – např. Кида (od кидати), Хваста (od хвастати)

- b) od sloves s prefixem – např. Помаза (od помазати), Поруба (od порубати)
- c) od „holého“ slovesného základu – např. Строй, Шкроб
- d) od adjektivního základu – např. Крась, Юнь

Přestože Red'ko řadí příjmení Крась atp. k příjmením odvozeným od adjektivního základu, domníváme se, že je to spíše tvar slovesný, a to imperativ.

Vedle těchto příjmení, která měla agentivní nebo přivlastňovací význam, existuje celá řada bezafixních příjmení, jejichž původ nebyl dosud vysvětlen. Na základě jejich stavby je můžeme rozdělit na jedno- a víceslabičná. Mezi jednoslabičná patří např. příjmení Брунь, Гель atd. , mezi dvou- a víceslabičná - pak např. Гева, Дейна atd.

Úplně jiný typ bezafixních příjmení pak tvoří příjmení s koncovkou –о, která vynikla ze substantiv zakončených původně na souhlásku (např. Дніпр → Дніпро). Do této skupiny řadíme příjmení Кізло, Хребто, Чабро.

4. Příjmení, která vznikla syntakticko-morfologickým způsobem

Charakteristickým typem ukrajinských příjmení jsou příjmení, která vznikla spojením dvou slovních kořenů nebo základů. Antroponymická kompozita byla známá na slovanském území již v dávné minulosti. Můžeme je nalézt ve folklorních dílech téměř všech slovanských národů – např. v ukrajinských národních pohádkách, v polských legendách, ale také v českých a bulharských pohádkách. Stáří složených antroponym dokazují i slovanská jména Ярослав, Мстислав, Святополк, Будимир, Судивой, Людмила, Далибор, Богумил a jména slovanských bohů Дажбог, Стрибог, Святовид.

Současná ukrajinská složená příjmení rozdělujeme na pět základních typů:

1. Příjmení, která vznikla syntakticko-morfologickým způsobem (spojením slovních základů za pomoci spojovací samohlásky). Tato příjmení se dále dělí na podskupiny:

- a) příjmení utvořená spojením adjektivního základu a substantiva: např. Білоус, Доброхліб, Жовтонога, Сухомлин, Чернозуб, Чернокожа;
- b) příjmení utvořená spojením substantivního a slovesného základu: např. Богомаз, Вовкодав, Кашевар, Маслоїд, Муковоз, Пивовар;
- c) příjmení utvořená spojením slovesného základu a substantiva: např. Гризодуб, Давосир, Ломонос, Сторчоус;
- d) příjmení utvořená spojením příslovce a slovesného základu: např. Дармоїд, Косогляд, Скоропад, Тихолаз, Швидкобій;

- e) příjmení utvořená spojením zájmena a slovesného základu: např. Самограй, Самохвал;
- f) příjmení utvořená spojením dvou substantivních základů: např. Кожедуб, Лісорог, Смакоус, Татомир;
- g) příjmení utvořená spojením číslovkového a substantivního základu: např. Одноріг, Сороколіт, Сорокопуд, Шестопал.

2. Příjmení, která vznikla syntaktickým způsobem

Tato příjmení rozdělujeme na dvě podskupiny :

- a) první komponent příjmení je tvořen druhou osobou jednotného čísla rozkazovacího způsobu přechodného slovesa, druhou část tvoří substantivum v roli objektu, na který přechází děj: např. Варивода, Копайгора, Печиборщ, Мелимука. Zajímavé je příjmení Печиборщ. Vzhledem k tomu, že se boršč pereče, ale vaří, se domníváme, že první komponent příjmení (Печи-) není tvarem imperativu, ale spíše se jedná o tvar genitivu sg. substantiva „піч“ (pec).
- b) první komponent příjmení je tvořen druhou osobou jednotného čísla rozkazovacího způsobu nepřechodného slovesa, druhou část tvoří substantivum v roli subjektu: např. Гуляйвітер, Дрижирук, Шумивода.

3. Příjmení, která vznikla na základě srovnání dvou slov

Existují tyto typy:

- a) adjektivum a substantivum: např. Великголова, Великийчоловік, Малийчоловік, Остатнийгрош;
- b) příslovce a substantivum nebo adjektivum: např. Нетудихата, Скоробагатий, Скоробагацький, Худотеплий. Tento typ příjmení koresponduje s příjmeními, která vznikla spojením příslovce a slovesného základu (viz. 1d).
- c) číslovka a substantivum: např. Стодоля, Тригуб, Тризуб, Трипуз, Триус. Tato příjmení korespondují s těmi, která byla utvořena spojením číslovkového a substantivního základu (viz. 1g).
- d) dvě substantiva : např. Щербанос.

4. Příjmení, která vznikla z ustálených (frazologizovaných) slovních spojení

Do této skupiny řadíme např. tato příjmení: Дябога, Добридень, Мастіпан, Отченаш, Панібудьласка, Собіпан.

5. Složená příjmení s nejasnou stavbou

Lexikální význam jednoho slovního základu nebo obou je nejasný, a proto tato příjmení nemůžeme zařadit k předchozím skupinám. Jsou to např. tato příjmení: Білограс, Окогріб, Кошолоба.

Většina ukrajinských složených příjmení vznikla z posměšných přezdivek (např. Маслоїд, Скоробреха, Неїжмак), ale poté co se ustálila v roli rodových příjmení, svůj původně výsměšný lexikální význam ztratila.

5. Příjmení, která vznikla ze zkostnatělých slovesných tvarů

Některá ukrajinská příjmení mají podobu zkostnatělých slovesných tvarů, a to:

- a) sloves v 2. osobě jednotného čísla přítomného času (např. Бачиш, Береш, Ганиш);
- b) sloves v minulém čase (např. Недовіз, Була, Влізло, Лило);
- c) sloves v 2. osobě jednotného čísla rozkazovacího způsobu (např. Бажай, Гуляй, Заграй, Прощай, Чуй).

Zvláštním typem těchto příjmení jsou příjmení, u nichž se tvar 2. osoby jednotného čísla rozkazovacího způsobu pojí se zesilující částicí **-ко**: Накрийко, Наливайко, Поцілуйко, Приходько atd. Částice **-ко** se postupně přetvořila na sufix, který tato příjmení připodobňuje k těm, která vznikla sufixálním způsobem pomocí sufixu **-к-о**, a dodává jim agentivní význam. To znamená, že Наливайко je „ten, kdo nalévá“ apod.

Několik příjmení připomíná tvar 1. osoby jednotného čísla aoristu: Бих, Брах, Жих. Ovšem lingvisté se domnívají, že se jedná o čistě náhodnou podobu, protože v době vzniku těchto příjmení byl aorist již dávno zapomenutým a nepoužívaným tvarem. Protože není tento názor stoprocentně dokázán, nemůžeme vyloučit, že by se mohlo jednat o vliv západoslovanský.

Všechna příjmení ve formě zkostnatělých sloves se plně substantivizovala a skloňují se jako substantiva 1. deklinace, pokud jsou zakončena na **-а (-я)** nebo jako substantiva 2. deklinace, pokud jsou zakončena na souhlásku, na **-й** nebo **-о**.

6. Příjmení, která vznikla z příslovčí, pomocných slov a citoslovčí

Příjmení, která vznikla z příslovčí, najdeme v ukrajinském jazyce jen několik. Většinou se substantivizovala, začala se skloňovat a v mnoha případech se u nich také změnil přízvuk. Převážně se jedná o bývalé příslovce utvořené z kvalitativních přídavných jmen: Бистро, Красно, Кратко, Літепло, Часто. Ze spojení přídavného jména a předložky vzniklo příjmení Згола, z podstatného jména se zápornou částicí vzniklo příjmení Непреба. Všechna tato příjmení se skloňují jako substantiva 1. nebo 2. deklinace.

Příjmení utvořená z neplnovýznamových slov nejsou v ukrajinštině také moc obvyklá. Jako motivující základ těchto příjmení posloužily bývalé rozkazovací částice slovesného původu: Най, Нех, Нехай, Хай, přípustková spojka Хочяй a upřesňující částice Пак. Skloňují se jako substantiva 2. deklinace.

Několik desítek příjmení je spjato s citoslovci a zvukomalebnými slovy, která jsou obecně užívaná v ukrajinském jazyce. Do této skupiny řadíme:

- a) příjmení, která vznikla z citoslovčí sloužících k volání nebo odhánění domácích zvířat: např. Гетта (citoslovce „гетта“ nebo „гейта“ volané na koně znamená „napravo“) (7, s. 280), Гиль (s pomocí citoslovce „гиля-гиль“ se odhánějí husy) (7, s. 283);
- b) příjmení, která vznikla z citoslovčí, jež vyjadřují různé city a smysly: Гій (citoslovce „гі“, „агі“, „гій“, „агій“ vyjadřuje velmi široký diapazon citů, a to převážně negativního charakteru : „Гій на тебе“), Леле (citoslovce, které vyjadřuje naříkání, žal: „Леле, лелечко мені“) (8, s.354);
- c) příjmení, která vznikla z různých zvukomalebných slov: např. Гойда (slova „гойда-гойда“ vyjadřují ukolébávání), Гоц (toto slovo označuje skok: „Не кажи гоц, поки не перескочиш“) (39, s.246).

Všechna příjmení utvořená z citoslovčí a zvukomalebných slov se skloňují jako substantiva 2. deklinace, pouze příjmení Леле je nesklonné.

7. Příjmení cizího původu

V ukrajinském jazyce se vyskytují také příjmení cizího původu, a to polského, německého, židovského, maďarského, rumunského, latinského, tatarského, tureckého, francouzského, anglického a italského.

Existuje několik příčin vzniku příjmení, která mají cizí původ. Jednou z příčin může být asimilace cizinců, kteří žili na Ukrajině, přijali ukrajinštinu za svůj mateřský jazyk, ale ponechali si své původní příjmení. Další příčinou je záměrné komolení ukrajinských příjmení, které prováděly úřední orgány jiných států. Příjmení cizího původu vznikala také z přezdívek. Např. mládenec, který se vrátil z vojenské služby v rakouské armádě, rád používal německá slova, a tak ho podle jednoho z nich začali lidé nazývat – Ганц (něm. ganz – zcela, docela). Příjmení cizího původu tvoří přibližně 3,5 % všech ukrajinských příjmení. Jednotlivými typy se budeme zabývat v již zmiňovaném pořadí:

Příjmení polského původu

Příjmení polského původu se vyskytují převážně na západní Ukrajině, ovšem s některými z nich se můžeme setkat např. v Mykolajivské, Kirovohradské nebo Záporožské oblasti. Tato příjmení prošla částečně procesem ukrajinizace: adjektivní polské zakončení tvaru mužského příjmení v 1. pádě –i bylo zaměněno ukrajinskou koncovkou –ий, sufix –ич pak ukrajinským –ич. Polský původ těchto příjmení dokazují tyto příznaky: 1) kořen slova není užíván v ukrajinském jazyce, 2) fonetické vlastnosti, 3) polské sufixy nebo prefixy (většinou jsou ale nahrazeny analogickými ukrajinskými).

O polském původu svědčí také fonetické příznaky některých příjmení: a) skupina hlásek –ем-, –ен-, –ом-, –он- na místě polských nosovek: Балемба, Венда, Вибенда, Глемба, Голомб, Заремба, Клемба; b) nepřítomnost plnohlási: Влох, Глова, Глос, Грох, Клос, Млот – v ukrajinském jazyce tomu odpovídají skupiny –оро-, –оло-, –ере-: „горох“, „молот“, „веретено“; c) skupina hlásek –дл-: Косідло, Мидляк, Садловський, Ядлосьь. Ve východoslovanských jazycích zvuk д zanikl („мило“, „сало“).

Jen zřídka si zachovávají příjmení polského původu polské afixy (sufixy, méně častěji prefixy): Бучек, Войташек, Войтек, Флячек, Вуйцік, Гидзік, Мартиніц, Мархевка, Церкевний; prefixy: Пшедзімірський, Пшедзял.

Jen výjimečně je zachována polská adjektivní flexe: Ценкі, Які.

Zpravidla byly polské sufixy –ек-, –ік nahrazeny ukrajinským sufixem –ик (Дзядик, Сендик), sufix –ów- sufixem –ів (Марцінів), sufix –ес sufixem –ець (Малогловець).

Příjmení německého původu

Ukrajinská příjmení německého původu se dělí na jednoduchá a složená. Mezi jednoduchá patří např. tato příjmení: Бавер (něm. Bauer – rolník), Бекер (něm. Bäcker – pekař), Вінтер (něm. Winter – zima), Вольф (něm. Wolf – vlk), Гольц (něm. Holz – dřevo), Лангер (něм.

langer – dlouhý), Мица (něm. Mütze – čepice), Пельц (něm. Pelz – kožich), Шнайдер (něm. Schneider – krejčí), Шустер (něm. Schuster – švec).

Mezi složená příjmení (utvořená z dvou kořenů) řadíme: Адермах (Ader – vlákno, machen – dělat), Гроскоп (groß – velký, Kopf – hlava), Зальцман (Salz – sůl, Mann – muž), Коренберг (Korn – zrno, Berg – hora), Райтман (reiten – jezdit na koni, Mann – muž), Умблят (umblättern – listovat), Цигельман (Ziegel – cihla, Mann – muž).

Převážná většina příjmení německého původu se vyskytuje v těch oblastech Ukrajiny, které byly kdysi pod vládou Rakouska-Uherska. Jen výjimečně se s nimi můžeme setkat ve východních oblastech, a to v Dněpropetrovské, Kyjevské, Charkovské a Doněcké.

Příjmení židovského původu

Židovské obyvatelstvo se do značné míry podílelo na osídlení měst a městeček Ukrajiny (převážně Pravobřežní), a také v každé vesnici žilo alespoň několik židovských rodin. Mnoho Ukrajinců ovládalo jazyk Židů (jidiš), což vysvětluje vznik přezdivek, z kterých se později utvořila příjmení židovského původu, a to např.: Атлас, Габінет, Зельман, Бухер, Вергелес, Кумгир, Маргулес, Ништ, Ребман, Рубін, Шабас, Шайгець.

Některá z těchto příjmení jsou příjmeními asimilovaných Židů (např. Атлас, Маргулес, Рубін), jiná byla původně přezdívkami (např. Шайгець, Кумгир).

Příjmení maďarského původu

Ukrajinská příjmení maďarského původu se vyskytují převážně v Zakarpatské oblasti, která byla kdysi součástí Uherska a po dlouhou dobu byla objektem maďarizace. Mnoho Ukrajinců umělo maďarsky (hlavně ve městech) a také maďarské úřední orgány přispěly k tomu, že mnozí Ukrajinci mají v dokladech zapsána maďarská příjmení.

Z maďarštiny pocházejí např. tato příjmení: Барна (barna – hnědý), Газа (haz – domácí), Кекіш (kekes – modrý), Кич (kicsi – malý), Лакатош (lakatos – zámečník), Нодь (nagy – veliký), Орос (orosz – Rus), Пайташ (pajtás – přítel, kamarád), Фекета (fekete – černý), Чепчені (csepp – trochu).

Příjmení rumunského původu

S příjmeními rumunského a moldavského původu se nejčastěji setkáváme v jižních a jihozápadních oblastech Ukrajiny. Nejvíce jich je v jižní části Zakarpatské oblasti, která hraničí s Rumunskem. Jedná se např. o tato příjmení: Арнаут (arnaút – žoldněř), Бошара (bosár –

dýně), Бербека (berbék – beran), Джердж (ger – mráz), Гривул (griv – strakatý), Лупул (lup – vlk), Сурдул (surd – hluchý), Пічул (picu – malý), Цьокан (ciocán – kladivo).

Pro příjmení rumunského původu jsou typické sufixy **-ул, -ул-а, -уц**.

Příjmení latinského původu

V ukrajinském jazyce nalezneme jen velmi málo příjmení latinského původu. Způsob jejich vzniku je většinou nejasný.

Je možné, že některá latinská příjmení jsou spjata s římskokatolickou vírou nebo západním ritem. Mezi taková příjmení patří např.: Адвент (adventus – latinský název čtyřtýdenního postního období před vánocemi), Кульпа (culpa – vina, provinění), Патер (pater – otec, ale může to být i kněz nebo první slovo modlitby pater noster), Фуга (hudební termín, prvotní význam – útěk).

Existují i další latinská příjmení, která nemají náboženský charakter, např. Герба (herba – bylina), Кауза (causa – důvod nebo také soudní proces), Комендат (commendatum – příkaz), Робур (robur – síla).

Příjmení turko-tatarského původu

M. F. Sumcov (29, s.225-226) se domnívá, že prakticky všechna ukrajinská příjmení zakončená na **-бей, -ай, -ій** a **-юк** jsou tatarského původu. Příjmení na **-бей** jsou bezpochybně tatarská („бей“ nebo „бер“ je titul tureckého či tatarského důstojníka a odpovídá ukrajinskému slovu „пан“). Příjmení Галібей, Кандибей, Кочубей, Шурубей a další jsou složená slova, jejichž první část tvoří jméno a druhou - titul. Ovšem ne každé ukrajinské příjmení zakončené na **-бей** můžeme považovat za tatarské. Např. příjmení Чубей není vůbec tatarského původu. Bylo utvořeno od kořenu „чуб“ a doplněno sufixem **-ей**, který vyjadřuje atributivnost.

Jen některá příjmení na **-ай** jsou turko-tatarského původu: Гайдай (haydi – lehký, svobodný), Кабай (kaba – hrubý, veliký), Каракай (karakaytaz – neklidný), Кишай (kis – víra), Кулай (kul – nevolník), Салабай (salâbetli – tvrdý, silný), Тахтай (tahta – deska). Většina příjmení na **-ай** vznikla z ukrajinských kořenů: např. Бистрай, Бородай, Губай, Горбай, Грицай, Довгай, Лисай, Луцай, Ничай, Процай, Пристай a další.

Red'ko uvádí, že ještě méně příjmení turko-tatarského původu je mezi příjmeními zakončenými na **-ій**: Гагій (haġgi – routník směřující do Mekky), Гамалій (hamal – nosič nebo hamail – amulet, talisman), Гуржій, Кучмій. Samotný sufix **-ій** je ukrajinský a v těchto případech sloužil k morfologickému osvojení cizojazyčného slova.

S pomocí sufixů **-ук (-'ук), -чук** se utvářela patronymická příjmení od vlastních jmen a apelativ. Jen některá příjmení na **-ук (-'ук), -чук** můžeme považovat za turko-tatarská: Базалук, Башук, Бузук, Гайдюк, Кугук, Солук.

Existuje ještě celá řada ukrajinských příjmení, která mají tatarský nebo turecký kořen: např. Бадан і Баден (bad – vítr), Байсак (baysal – klidný), Баклач (bakla – žvanil), Балабан (balaban – velikán, obr), Джумар (cumar – sobota), Магальяс (mahalli – místní, zdejší), Шабада (sab – mladý).

Příjmení francouzského, anglického a italského původu

Příjmení tohoto typu je v ukrajinštině jen velmi málo. Francouzský původ mají např. tato příjmení: Гальянт (galant – zdvořilý), Гранда (grand – veliký), Монтрезор (montresor – můj poklad), Роган (rogue – hrdý, vychloubačný).

Mezi příjmení anglického původu patří: Брір (brig – typ lodi), Боцман (boatman – vrchní lodník), Джек (vlastní jméno).

Z italského základu vznikla příjmení Капраль (caporale – čín), překroucené Карнидал (cardinale – hlavní).

Na závěr přehledu slovo tvorby současných ukrajinských příjmení je potřeba porovnat počet jednotlivých typů. Všechna ukrajinská příjmení můžeme rozdělit na příjmení typu přídavných jmen a podstatných jmen. Příjmení, která vznikla z přídavných jmen nebo přičestí, tvoří 21,5% všech ukrajinských příjmení. Zbytek, tedy 78,5%, pak zastupují příjmení substantivního typu.

Více než polovinu všech příjmení typu přídavných jmen tvoří vztahová adjektiva se sufixy **-ськ-, -цьк-, -зьк-**.

Mezi příjmeními typu podstatných jmen jsou nejvíce zastoupena příjmení, která vznikla s pomocí sufixace. Jejich počet se blíží 58 procentům všech ukrajinských příjmení. Druhé místo v počtu pak zaujímají příjmení, která vznikla lexikálně-sémantickým způsobem. Téměř všechna jsou stylisticky příznaková. Velmi vzácným způsobem slovo tvorby ukrajinských příjmení je prefixace a stejně tak vzniklo jen velmi málo příjmení z bývalých příslovčí, pomocných slov, citoslovčí a zvukomalebných slov. Naopak velmi charakteristický je pro ukrajinskou antroponymii syntakticko-morfologický způsob slovo tvorby.

V. Variantnost příjmení na území Ukrajiny

Přestože stabilita je jednou ze základních vlastností každého příjmení, prakticky každé ukrajinské příjmení se může realizovat v několika jazykových variantách. Někteří lingvisté zabývající se onomastikou dokonce tvrdí, že podmínkou existence vlastního pojmenování je jeho variabilita a bez obměňování nemohou příjmení v reálném životě fungovat (30, s. 27). Variantnost příjmení umožňuje, že současná příjmení už nemají nic společného s původním pojmem, který označují. Příjmení již není absolutně individualizujícím příznakem denotátu – nositeli téhož příjmení mohou být osoby opačného pohlaví, různého pokolení, obyvatelé odlišných oblastí, kteří mluví různými jazyky nebo dialekty. Zmiňované faktory jsou příčinou velkého množství variant každého příjmení.

P. P. Čučka (43, s.16) se zabývá variantami ukrajinských příjmení na základě čtyř kritérií – rodové příslušnosti a pohlaví, z hlediska teritoriálního, ústní a písemné odlišnosti, funkčně stylistického.

1. Rodová příslušnost a pohlaví

Některá příjmení mají kromě mužské (základní) varianty také ať již uzákoněnou, či neuzákoněnou variantu pro manželku a dceru, nezdědka existuje i zvláštní varianta pro syna. Například příjmení Бондар má varianty Бондариха, Бондарівна, Бондарчук, podobně má čtyři varianty příjmení Стахнек (pro muže), Стахнечка (jeho žena), Стахнечок (syn), Стахнечі (dcera). Tento typ ale není příliš rozšířen.

K odlišnostem podoby příjmení na základě rodové příslušnosti a pohlaví nedochází ve všech sférách jazyka. V administrativním stylu mají příjmení typu přídavných jmen (a to jen určitá skupina) uzákoněné dvě varianty – pro mužské a ženské pohlaví. Příjmení ve formě jakostních a vztahových adjektiv mají pro mužskou variantu koncovku **-ий** (Конечний, Полянський, Маринцівський), pro ženskou variantu koncovku **-а** (Конечна, Полянська, Маринцівська). Ženské varianty na **-а** (Петришина, Данкова) od příjmení v podobě přivlastňovacích adjektiv na **-ин** a **-ів**, např. Петришин, Данків, jsou kvalifikovány jako fakultativní. U příjmení v podobě jmenných tvarů adjektiv a pasivních přičestí, např. Глодан, Кохан, Продан, Шестокрил, administrativní styl nepřipouští ženské varianty (Іван Продан, Марія Продан). Karpatská nářečí mají tradičně pro každé mužské příjmení i odpovídající ekvivalent pro manželku a dceru. Od příjmení zakončených na souhlásku se tvoří ženská varianta za pomoci formantu **-ка**. Například otec se jmenuje Коник, jeho žena a dcera – Коничка (podobně Зубаль – Зубалька). Tutéž funkci, kterou plní formant **-ка**, mají i sufixy **-аня**, **-уля**, **-овка**, **-**

иня, -ина. Např. můžeme uvést mužské varianty příjmení Свидя, Данко, Хваста, Тряско, Славита a jejich ženské ekvivalenty – Свиданя, Данкуля, Хвастовка, Тряскиня, Славітина.

2. Teritoriální varianty

Teritoriální varianty jsou podmíněny diferenciací místních nářečí, a to na fonetické úrovni. V důsledku odlišné reflexe jednotlivých zvuků nebo jejich skupin vznikají z jednoho konkrétního příjmení 2-3 další příjmení, která kvalifikují lingvisté jako fonetické varianty téhož lexému. Tento jev je častý zejména na Zakarpatí.

Pro demonstraci můžeme uvést tato příjmení – Казибрід-Казибруд-Казибрүд; Гирич-Гырич-Гіріч; Прибыш-Прибош-Прибуш; Матей-Матий-Матій. Odlišná dialektická reflexe jednotlivých zvuků vedla až k pravopisnému ustálení specifických nářečních fonémů. Jedná se především o fonémy /ы/ a /ÿ/, které se v spisovné ukrajinštině nevyskytují. Příjmení, jež v některých nářečích zní jako Білогырка, Бобынич, Жбыра, Мыца, Стрыжак, se do oficiálních dokumentů obvykle zapisují v takových variantách: Білогирка, Білогорка, Білогурка; Бобинич, Бобонич; Жбора, Жбура; Мица, Міца, Моца; Стріжак, Стрижак, Стружак. Příjmení s fonémem /ÿ/ typu Гримүт, Күс, Прокүп, Чүп jsou na úřadech vedena jako Гримут, Гримот; Кіс, Кус, Кос; Прокоп; Чуп.

3. Ústní a písemné varianty

Ukrajinská příjmení existovala původně pouze v mluvené podobě, postupně ale začala být fixována i písemně v dokumentech, a to jako dědičná neměnná rodová pojmenování. V některých oblastech Ukrajiny měli vedení úředních záznamů na starosti Češi a Maďaři. Ti zapisovali příjmení v latině a v důsledku neznalosti ukrajinského jazyka je často zkomolili, a tak prodloužili řadu písemných variant. Příklady, které uvádí Čučka (43, s. 18), podle našeho názoru, částečně korespondují s předchozím kritériem. Jedná se o tato příjmení: Блышынцъ, Грычка, Тодович, Хымич a jejich písemné varianty Блешинець, Гречко, Тодавич, Хіміч.

4. Funkčně-stylistické varianty

Existují případy, kdy tentýž nositel příjmení figuruje pod jeho dvěma variantami. První varianta je hovorová nebo nářeční a užívá se v „každodenním životě“, druhá slouží pro užití v administrativní sféře a je jakousi modifikací varianty první. Čučka (43, s. 18) uvádí několik příkladů ze Zakarpatí (první varianta je hovorová, druhá oficiální): Брусъ-Бруссо; Васько-Васков; Харляк-Карляк; Сятыня-Святиня.

Iniciátory tvoření těchto stylistických variant jsou sami nositelé daných příjmení, chtějí jim dodat větší prestižnost, usilují o to, aby jejich příjmení zněla šlechtně. Nehledě na to, že příjmení byla kodifikována jako stabilní pojmenování, která slouží k právní identifikaci osob, vznikají nové varianty příjmení i v současnosti. Jejich počet stále roste.

VI. Sémantika motivujících základů ukrajinských příjmení

Při zpracování problematiky sémantiky ukrajinských příjmení jsme vycházeli z publikací lingvistů J. Red'ka (24) a P. Čučky (43). Pohledy obou zmiňovaných jazykovědců na sémantiku příjmení jsou do značné míry podobné, částečně se liší dělením lexikálně-sémantických motivujících základů, od nichž byla příjmení odvozena. Výrazný rozdíl v bádání těchto lingvistů shledáme z hlediska teritoriálního – Red'ko se zabývá sémantikou v rámci celé Ukrajiny, Čučka se věnuje západním oblastem Ukrajiny, jeho doménou je pak Zakarpatí.

Jak Red'ko, tak i Čučka zdůrazňují, že příjmení jsou asémantická pojmenování, zbavená jakýchkoliv odstínů (ať pozitivních či negativních). Současná příjmení slouží k identifikaci osob, členů rodiny a příbuzných ve společnosti – to je jejich hlavní funkce. Ovšem před několika sty lety, ještě než byla příjmení právně kodifikována, každé pojmenování nejenom nazývalo osobu, ale charakterizovalo ji např. z hlediska majetkového, etnického, profesního, intelektuálního, vnějšího vzhledu atd. Proto Čučka tvrdí, že pokud hovoříme o sémantice příjmení, máme na mysli sémantiku příjmení před jeho právním uzákoněním (v ukrajinštině používá Čučka termín *допризвищева семантика*) (43, s. 19). Stejný názor zastává i Red'ko, který se zabývá sémantikou slovních základů, od nichž byla příjmení utvořena. Pokusíme se blíže představit a porovnat koncepce obou lingvistů.

Red'ko rozdělil ukrajinská příjmení do čtyř lexikálně-sémantických skupin, a to na základě toho, od čeho byla odvozena:

- 1) příjmení odvozená od vlastních jmen
- 2) příjmení odvozená od původu nebo místa bydliště (toponym)
- 3) příjmení odvozená od sociálního postavení nebo názvu profese
- 4) příjmení odvozená od individuální vlastnosti (fyzické či psychické)

Tyto lexikálně sémantické skupiny nejsou stejnorodé. Čtvrtá skupina nejvíce inklinuje k tomu, že se zde nějakým způsobem promítne emocionálně-expresivní hodnocení recipienta, přičemž míra pozitivního či negativního příznaku se liší.

1. Příjmení odvozená od vlastních jmen

Příjmení vznikala často z mužských jmen, zřídka byla odvozena od jmen ženských. Nejrozšířenějšími v rámci celé Ukrajiny byla jména Иван a Марія. Z prvního bylo utvořeno více než 100 příjmení (např. Іваночко, Іванець), z druhého - 36 (např. Марійчук).

2. Příjmení odvozená od toponym

Druhým důležitým pramenem vzniku ukrajinských příjmení byl původ nebo místo bydliště zakladatele rodu. Vždy, když se ve městě nebo na vesnici objevil nový člověk, všechny zajímalo kromě jeho jména také to, odkud přišel. Označení typu „полтавець“ nebo „полищук“ bylo dostatečnou charakteristikou, jež vydělovala jejího nositele od místních obyvatel. Tato pojmenování pak přecházela na děti, a to i v případě, že se narodily už na jiném místě. Z původních přezdivek se tak stala rodová příjmení.

V souvislosti s toponymy je potřeba zmínit fakt, že docházelo i k opačnému procesu, kdy naopak příjmení se stala zdrojem pro vznik místních názvů. Propojenost antroponym a toponym je velmi blízká a často nelze s přesností určit, který název vznikl jako první.

Z hlediska slovo tvorby můžeme příjmení odvozená od toponym rozdělit na dvě skupiny:

a) adjektivní se sufixy **-ськ-, -зьк-, -цьк-, (-льськ-)**

b) substantivní, a to převážně se sufixem **-ець**

Adjektivní příjmení

Za pomoci sufixů **-ськ-, -зьк-, -цьк-** se v ukrajinštině tvoří vztahová adjektiva, která poukazují na původ, např. львівський, кременчуцький. Stejným způsobem vznikly tisíce ukrajinských příjmení zakončených na **-ський, -цький, -зький**, o nichž si často lidé myslí, že jsou polského původu. Stejně mylný je i názor, že tato příjmení jsou aristokratická a jejich nositeli byli magnátské rody. Red'ko (24, s. 27), a jak později uvidíme i Čučka, tvrdí, že většina těchto příjmení byla odvozena od názvů ukrajinských vesnic a měst (Гриневецький – Гринєва, Гринівці, Шегинський – Шегині), jejichž nositeli byli převážně nevolníci.

Substantivní příjmení

Nejvíce příjmení tohoto typu bylo utvořeno za pomoci sufixu **-ець**, který označuje v tomto případě původ: полтавець je tedy ten, kdo pochází z Poltavy. Pro demonstraci můžeme uvést několik příkladů, např. Коломиєць, Лубенець, Уманець, Полтавець.

Red'ko se domnívá, že také sufixy **-ич, -евич, -ович, -енко, -ук, -чук, -ак, -чак, -ик, -ник, -ач, -ух, -ун, -ій** mohly sloužit k utváření příjmení odvozených od toponym (24, s. 28-31). Ovšem původ těchto příjmení nelze se stoprocentní jistotou určit a sám Red'ko připouští, že jejich slovním základem vůbec nemuselo být toponymum.

3. Příjmení odvozená od sociálního postavení nebo názvu profese

Značná část ukrajinských příjmení je spjata se sociálním postavením nebo názvem profese. Takové pojmenování vydělovalo svého nositele z okolí. Pro nás je tento typ příjmení zajímavý hlavně z hlediska ukrajinské historie a kultury, jež mapuje. Red'ko daná příjmení dělí do následujících podskupin:

a) příjmení, která poukazují na třídní rozvrstvení společnosti (např. Багач, Шляхта, Панич, Князь, Бідний, Халупник, Мужик, Раб)

b) příjmení utvořená od názvů administrativních funkcí (např. Цар, Король, Воєвода, Староста, Писар, Секретар)

c) příjmení mající vztah k vojenské službě (např. Гетьман, Козак, Пушкар, Атаман, Полковник, Рекрут, Піхота)

d) příjmení, jejichž vznik je spjat s ekonomikou země

- průmysl a řemeslo (např. Рудник, Угляр, Ткач, Килимник, Мельник, Олійник)
- obchod (např. Купець, Крамар, Шинкар)
- hospodářství (např. Орач, Косар, Стадник, Вівчар, Пастух, Огородник)
- lesní hospodářství, myslivectví, rybaření (např. Гайовий, Лісний, Охотник, Стрілець, Рибак, Рибалка)
- příjmení, která souvisejí s putováním za výdělkem (např. Візник, Фурман, Муковоз, Водовіз)
- organizace roboty na panském rozemku (např. Польовий, Гуменний, Ставничий, Стороженко)
- služba u dvoru (např. Дворянин, Пахольчук, Ключник, Кучер)

e) vztah k vzdělání nebo umění (např. Книжник, Філософ, Маляр, Співак, Музика)

f) příjmení odvozená od názvů církevních hodností (např. Поп, Попик, Дяк, Паламар, Мних, Гумен)

g) příjmení, která vznikla v době národně-osvobozenického boje v čele s Bohdanem Chmelnyckým (např. Гайдамака, Гайдамаха, Ватажко)

4. Příjmení odvozená od individuální vlastnosti

Značnou část současných ukrajinských příjmení tvoří pojmenování, jejichž základem je vlastnost, kterou se její nositel lišil od ostatních lidí. Tato příjmení se vyvinula z původních přezdivek. Jejich základem mohla být jak pozitivní, tak i negativní vlastnost. Příjmení tohoto typu měla převážně posměvačný charakter.

a) příjmení, jejichž základem je fyzická vlastnost

- výška (např. Великий, Довгун, Малий, Малик, Куцик, Короткий)
- fyzická síla (např. Дебелий, Годований, Тендітний, Худаш, Дужий, Слабуха)
- části těla (např. Головатий, Великоголова, Носач, Ухач, Беззубик, Пузач)
- tělesné vady, postižení (např. Німий, Ікавий, Глушко, Сліпий, Горбач)
- vnější vzhled (např. Чистик, Бридун, Модний, Кудрик, Блондко, Бородай, Смаглий, Бунда, Кучма)

b) příjmení, jejichž základem je psychická vlastnost

Psychických vlastností, které se staly základem vzniku některých příjmení, je mnoho a jsou rozmanité. Mohou být jak pozitivního, tak i negativního charakteru. Původně zastávala ve většině případů funkci přezdivek. Je potřeba zdůraznit, že současná příjmení tohoto typu jsou asémantická. Můžeme je rozdělit do dvou podskupin:

- povaha, charakter (např. Ласкавий, Добрун, Самохвал, Пишняк, Хваста, Мовчан, Шептун, Кривдун, Небоян)
- rozum, vzdělání (např. Мудрий, Мудрик, Розумнюк, Тупиця, Телиця)

Značnou část ukrajinských příjmení nelze zařadit do žádné z výše jmenovaných lexikálně-sémantických skupin. Původ takových příjmení je buď sporný, nebo zatím ještě neobjasněný. Red'ko řadí k těmto příjmením ta, která byla odvozena od číslovek (např. Півторак, Одинчак, Третяк, Семеренко, Десятирик, Сотченко), názvů roků či potravin (např. Борщ, Булка, Молоко, Масло, Юшка), zvířat (např. Жаба, Кабан, Бобер, Лось, Павук), předmětů (např. Карета, Ліжка), přírodních jevů (např. Вітер, Град, Мороз, Зима, Заверюха).

Jak již bylo zmíněno na začátku této kapitoly, Čučka ze zabývá jen příjmeními Zakarpatí, a proto příklady a početní údaje, které uvádí, se týkají jen této oblasti. Na základě sémantiky motivujícího základu rozděluje Čučka příjmení zakarpatských Ukrajinců do tří skupin:

- 1) příjmení odvozená od osobních jmen
- 2) příjmení, jejichž základem je apelativum

3) příjmení motivovaná toponymy

1. Příjmení odvozená od osobních jmen

Příjmení tohoto typu představují 42 procent ze všech zakarpatských příjmení, jsou tedy nejpočetnější skupinou. Nejvíce příjmení, jejichž základem je mužské jméno, bylo odvozeno od variant těchto jmen – Федір (120), Іван (109), Григорій a Петро (97), Михайло (94). Základem příjmení se stávala i jména vzácná a specifická, a to proto, že jejich majitelé se jimi vydělovali ze společnosti (např. Борис, Вакула, Станко). Nejpopulárnějšími ženskými jmény, z nichž vznikla příjmení, byla Марія (78), Анна (23), Гафія (21). Z pěti ženských jmen vznikla příjmení přímo, aniž by k nim byl přidán nějaký sufix. Jedná se o tato jména – Магда, Маланка, Мотря, Параска, Полага.

2. Příjmení, jejichž základem je apelativum

Příjmení odvozená od apelativ tvoří 35 procent zakarpatských příjmení. Čučка (43, s. 22) je dělí na dvě kategorie – *nomina personalia* (osobní) a *nomina impersonalia* (neosobní). Kategorii *nomina personalia* tvoří následující sémantické podskupiny:

- vnější vlastnosti (např. Губаль, Лисий)
- vnitřní vlastnosti (např. Брехлійчук, Дурневич)
- druh činnosti, povolání (např. Кравець, Співак)
- etnická příslušnost (např. Волощук, Ляхович, Мадярик)
- sociální postavení (např. Драб, Сирохман, Шляхта)
- teritoriální příznaky (např. Горблянський, Лісний)
- postavení v rodině (např. Близнець, Єдинак, Найдюк)
- ideologické či náboženské příznaky (např. Католик, Рабин)
- mytologické představy (např. Дяблюк, Небесник, Хмарник)

Kategorii *nomina impersonalia* tvoří tyto sémantické podskupiny:

- názvy výrobních nástrojů a jejich částí (např. Гряділь, Каганець)
- názvy zvířat, ptáků a hmyzu (např. Бичок, Веприк, Кавка, Комар)
- názvy rostlin, jejich částí a plodů (např. Бучок, Корінь, Пастернак)
- anatomické pojmy (např. Зуб, Литка, Носа)
- názvy pokrmů, nápojů, potravin (např. Сметана, Книш)
- názvy druhů oděvu, obuvi, ozdob (např. Гунька, Кошуля, Тайстра)
- abstraktní pojmy (např. Доля, Порада, Смуток)

- reliéf (např. Гушак, Дубрава)
- přírodní jevy a časové pojmy (např. Буря, Хмара)
- látková substantiva (např. Глинка, Кремінь)
- měrové a peněžní jednotky (např. Карбованець, Шістка)
- názvy chorob a tělesných vad (např. Горячкун, Свербінка, Чума)

Čučka zmiňuje také zajímavý fakt, že základ příjmení apelativního typu často tvořila periferní lexika, a to hlavně archaizmy, dialektizmy, exotizmy, a barbarizmy.

3. Příjmení motivovaná toponymy

Příjmení odvozená od toponym tvoří 6 procent zakarpatských příjmení. Čučka je dělí, stejně jako Red'ko, na adjektivní a substantivní. Většinou poukazují na to, odkud pocházel zakladatel rodu, někdy jsou přímo fonetickým ekvivalentem karpatských oikonymů (např. Дрогобич, Дубровка, Самбор). Podobně jako Red'ko, se Čučka vyjadřuje k příjmením na – **ський, -цький, -зький** a vyvrací mylný názor, že tato příjmení nesou stopy polských šlechtických rodů. Podle Čučky vznikla tato příjmení z místních oikonymů (název sídliště) a jejich nositeli byli převážně nevolníci.

Některá příjmení nelze zařadit do zmiňovaných skupin. Jsou to příjmení, jejichž původ je sporný či nejasný (6%) nebo ta, jejichž sémantiku lze odvodit jen z lexiky cizích jazyků. Kromě Red'ka a Čučky se některými příjmeními nejasného původu zabývá S. O. Verbyč (5, s. 20-24). Jeho strukturně-sémantická analýza ukazuje, jak je složité zjišťovat sémantiku takových příjmení, často je potřeba zkoumat i jejich praformy. Pro demonstraci zde uvedeme, jak postupoval Verbyč při zjišťování původu příjmení *Чуплак*, které bylo zapsáno ve Lvovské oblasti.

Dané příjmení nemá analogy, takže se Verbyč domnívá, že příjmení vzniklo v důsledku fonetické změny, a to jmen:

1) Чуплак <*Щуплак –v důsledku substituce **шч** (ortograficky **щ**) za **ч**

Jako slovní základ uvádí Verbyč adjektivum *щуплий*, které původně označovalo hubeného člověka. Postupně se tato přezdívka stala příjmením.

2) Чуплак – jako výsledek metateze *Чулпак. Tento způsob vzniku příjmení potvrzuje i existence ruských oikonym *Челпанова, Чалпаново, Чулпаново* a také ruské příjmení *Челпанов*. Sémantika příjmení vychází z apelativa *чълпакъ ve významu „zkřivený“. Tento příznak se mohl týkat jak člověka, tak i geografického objektu. V případě, že se příznak týkal člověka, mohl poukazovat na křivou páteř nebo kulhání.

Koncepce obou lingvistů, jak Red'ka, tak i Čučky, jsou do značné míry podobné. Částečně se liší dělením sémantických skupin a podskupin, podstatný rozdíl představuje hledisko teritoriální. To, že se Red'ko zabývá celou Ukrajinou, a Čučka jen Zakarpatím, nám umožňuje shledat specifickou a jedinečnou příjmení karpatského areálu, která se podstatně liší od příjmení oblasti centrální a východní značnou příměsí základů neslovanského původu.

VII. Příjmení se sufixy –ак/ -як/ -чак

Tento dávný slovanský polyfunkční sufix (ve svých třech variantách –ак/ -як/ -чак) je nejproduktivnějším patronymním sufixem na Zakarpatí. Může být připojen k jakémukoliv slovnímu druhu a jeho tři varianty jsou vždy podmíněny pozičně. Sufix je přízvučný, ale při skloňování odvozených slov se přízvuk přenáší na koncovku. Stáří patronymní funkce sufixu –ак dokázali např. W. Taszycki (53, s. 17), K. Rymut (50, s. 46) a J. Svoboda (51, s. 116). Patronymní funkce sufixu –ак se značně projevuje v ukrajinských nářečích (41, s. 84). Příjmení se sufixem –ак se vyskytují na celém území Zakarpatí, nejvíce jich je v západních regionech. Na základě slovníku P. Čučky (43) provedeme analýzu následujících příjmení:

А-Л

А

1. Андрійняк (str. 38)
2. Андрійчак (str. 38)
3. Андрічак – viz. Андрійчак (str. 38)
4. Андрусяк (str. 38)
5. Андрущак (str. 39)
6. Аннушак (str. 39)

P. P. Čučka uvádí dvě varianty původu tohoto příjmení. První varianta odkazuje k staroukrajinskému ženskému jménu *Аннуша*, druhá - k srbskému mužskému jménu *Анушко*. Ukrajinská etymologie je podle nás pravděpodobnější.

7. Антосяк (str. 39)
8. Артимак (str. 40)

Б

9. Бабрак (str. 41)
10. Бабчак (str. 42)
11. Баб'як (str. 42)
12. Багняк (str. 42)
13. Багуряк (str. 42)
14. Балажак (str. 45)
15. Балушак (str. 47)

16. Бандурчак (str. 48)

Při interpretaci tohoto příjmení vychází Čučka ze zakarpatských a polských dialektů, kde slovo *бандура* označuje hlupáka, nemehlo. Další interpretace vychází ze slova *бандурка*, které v karpatských a východoslovenských dialektech označuje bramboru. Zajímavé je, že hudební nástroj banduru Čučka vůbec nezmiňuje.

17. Бандусяк (str. 48)

18. Бардзак – viz. Барзак (str. 49)

19. Барзак (str. 49)

20. Барнак (str. 50)

21. Барняк (str. 50)

22. Батурчак (str. 51)

23. Бедяк (str. 54)

24. Белендяк (str. 55)

25. Бемак (str. 55)

26. Бендак (str. 56)

27. Бенджак (str. 56)

28. Бенчак – viz. Беньчак (str. 57)

29. Беньчак (str. 57)

30. Беньяк (str. 57)

31. Берак (str. 57)

32. Бережняк (str. 58)

33. Березняк (str. 58)

34. Берняк (str. 59)

35. Берчак (str. 60)

36. Беряк (str. 60)

37. Бесмак (str. 60)

38. Биківчак (str. 61)

39. Биндак – viz. Бендак (str. 62)

40. Бинджак (str. 62)

41. Бирак – viz. Берак, Бірак (str. 62)

42. Бирівчак (str. 62)

43. Бирняк – viz. Берняк (str. 62)

44. Бировчак – viz. Біровчак (str. 62)

45. Бирсак (str. 62)

46. Бирчак (str. 62)
47. Биряк – viz. Беряк (str. 62)
48. Бисьмак – viz. Бесмак (str. 63)
49. Бібак (str. 63)
50. Бігуняк (str. 64)
51. Бідичак (str. 64)
52. Бідяк (str. 64)
53. Біківчак – viz. Биківчак (str. 64)
54. Білак (str. 65)
55. Білинчак (str.66)
56. Біличак (str. 67)
57. Білустяк (str. 68)
58. Білусяк (str. 68)
59. Білущак (str. 68)
60. Більчак (str. 68)
61. Біляк (str. 69)
62. Бірак (str. 69)
63. Біровчак (str. 69)
64. Бітляк (str. 69)
65. Бічак (str. 70)
66. Блищак (str. 72)
67. Бобак (str. 72)
68. Бобрак (str. 74)
69. Бобущак (str. 74)
70. Богуняк (str. 75)
71. Бодак (str. 76)
72. Бойсак (str. 78)
73. Бойчак (str. 78)
74. Боляк (str. 80)
75. Бомбак (str. 80)
76. Бондичак (str. 81)
77. Бордак (str. 82)
78. Бордзак – viz. Борзак (str. 82)
79. Борзак (str. 83)

80. Бородавчак (str. 84)

81. Борожняк (str. 84)

82. Бороняк (str. 84)

83. Борсак (str. 84)

84. Босак (str. 85)

Čučka uvádí dvě varianty původu daného příjmení – 1) ukrajinské apelativum *босак* (bosý člověk); 2) polské apelativum *bosak* (druh kopí). Ukrajinská varianta je podle nás pravděpodobnější.

85. Бочак (str. 86)

86. Бошняк (str. 87)

87. Брайчак (str. 88)

88. Брачак (str. 88)

89. Бреняк (str. 89)

90. Брижак (str. 90)

91. Бриляк (str. 90)

92. Бриндзак (str. 90)

Пříjmení vzniklo z apelativa *бриндза* (ovčí sýr). Red'ko řadí příjmení tohoto typu k těm, která jsou nejasného původu (podobně jako Борщ, Сметана ...). Čučka řadí tato příjmení do kategorie *nomina impersonalia* (tedy neosobní apelativa).

93. Бритак (str. 90)

94. Бритвак (str. 90)

95. Бричак (str. 90)

96. Брижак – viz. Брижак (str. 91)

97. Бров'як (str. 91)

98. Бродак (str. 91)

99. Брошняк (str. 91)

100. Брудняк (str. 91)

101. Бруженяк (str. 91)

102. Брустуряк (str. 92)

103. Брячак (str. 92)

104. Бубняк (str. 93)

105. Бубряк (str. 93)

106. Бубушак – viz. Бобушак (str. 93)

107. Будзак (str. 94)

- 108. Бузак (str. 95)
- 109. Булак (str. 96)
- 110. Буляк (str. 97)
- 111. Бумбак (str. 97)
- 112. Бундзяк (str. 98)
- 113. Бунтушак (str. 98)
- 114. Бунчак (str. 98)
- 115. Буняк (str. 98)

Interpretace, která vychází z ukrajinského slova *буняк* (čmelák, neposeda, uličník), je pro nás pravděpodobnější než interpretace, která odvozuje dané příjmení z chorvatského jména *Buna* (Bunja).

- 116. Бурак (str. 99)
- 117. Бурбак (str. 99)
- 118. Бурмеляк – viz. Бурмиляк (str. 100)
- 119. Бурмиляк (str. 100)
- 120. Буряк (str. 101)
- 121. Бухлак (str. 102)
- 122. Бучак (str. 102)

Ukrajinská interpretace, která vychází z apelativa *буча* (šum, křik) nebo slovesa *бучати* (řvát), je pro nás pravděpodobnější než srbská či chorvatská interpretace, která odkazuje k jménům *Ви́ча*, *Бу́ха*.

- 123. Бучинчак (str. 103)
- 124. Буяк (str. 104)

В

- 125. Вавринчак (str. 104)
- 126. Вадык (str. 105)
- 127. Вайнак (str. 105)
- 128. Вакульчак (str. 106)
- 129. Валенчак (str. 107)
- 130. Варчак (str. 109)
- 131. Василяк (str. 110)
- 132. Васильняк (str. 110)
- 133. Васильчак (str. 110)

134. Ватрак (str. 112)

135. Ващак (str. 113)

136. Величак (str. 114)

Пříjmení pravděpodobně vzniklo z adjektiva *великий*, ale připouštíme i možnost, že bylo odvozeno od ženského jména *Velyka*, které se v současnosti vyskytuje u Srbů a Chorvatů.

137. Вербак (str. 114)

138. Верджак (str. 115)

139. Веретяк (str. 115)

140. Вершак (str. 115)

141. Веселяк (str. 116)

142. Вільчак (str. 118)

143. Вічак (str. 119)

144. Віщак (str. 119)

145. Вовчак (str. 120)

146. Возняк (str. 121)

147. Воличак (str. 122)

148. Волощак (str. 124)

149. Ворожилъчак (str. 124)

150. Вороняк (str. 125)

151. Вощак (str. 126)

152. Вояк (str. 126)

Čučka odvozuje dané příjmení ze srbských a chorvatských jmen typu *Vojak*, *Vojan*, *Vojin*, *Vojna*. Zajímavé je, že ukrajinské apelativum *вояк* (voják), které je právě v této podobě, tj. jako maskulinum, rozšířené na Zakarpatí, vůbec nezmiňuje.

153. Вучак (str. 128)

Г

154. Гавриляк (str. 129)

155. Гавришак (str. 130)

156. Гадак (str. 130)

157. Гадяк (str. 130)

158. Гайдамак (str. 131)

159. Гайсак (str. 132)

160. Гайсяк (str. 132)

161. Галушак (str. 135)

Na základě lidové etymologie bychom odvodili původ slova z tolik oblíbeného jídla na Zakarpatí, jakým jsou halušky (připravují se na různé způsoby: se zelím, brynzou, ...). Čučka považuje vztah k ukrajinskému pokrmu halušky za druhotný. Existence českého příjmení *Haluš* (od jména Havel), bulharského jména *Галуш* (od jména Гало) nebo srbské přezdívky *галушка* (kráva s černou srstí) či *галош* (černý divočák) poukazuje na to, že dané příjmení vychází ze staroslovanského *гал* (ve významu černý).

162. Гамрак (str. 136)

163. Гануляк (str. 137)

164. Ганушак (str. 137)

165. Ганушак (str. 137)

166. Ганчак (str. 137)

167. Ганьчак (str. 138)

168. Ганяк (str. 138)

169. Гапак (str. 138)

170. Гарасиняк (str. 139)

171. Гаталяк (str. 140)

172. Гатрак (str. 140)

173. Гафичак (str. 140)

174. Гафіяк (str. 140)

175. Гашуляк (str. 141)

176. Гвоздак (str. 141)

177. Гвоздяк (str. 141)

178. Герцак (str. 143)

179. Гирцак – viz. Герцак (str. 143)

180. Гирчак (str. 143)

181. Гівчак (str. 144)

182. Гінцяк (str. 144)

183. Гірчак (str. 144)

184. Гладуняк (str. 145)

185. Гливак (str. 145)

186. Гнидяк (str. 147)

187. Говнак – viz. Гонак (str. 147)

188. Гогерчак (str. 147)
189. Головчак (str. 150)
190. Голодняк (str. 150)
191. Голодчак (str. 151)
192. Голубчак (str. 151)
193. Голяк (str. 152)
194. Гомоляк (str. 152)
195. Гонак (str. 153)

Kromě ukrajinského původu (*гонити* – honit, hnát), je možná i česká interpretace (*Hanák* – s místní maďarskou výslovností).

196. Горбак (str. 153)
197. Горняк (str. 155)
198. Горощак (str. 155)
199. Горчак (str. 156)
200. Готрак (str. 157)
201. Гощак (str. 157)
202. Грабівчак (str. 157)
203. Грабовчак – viz. Грабівчак (str. 158)
204. Грабчак (str. 158)
205. Гранчак (str. 158)
206. Грибак (str. 159)
207. Грибчак (str. 159)
208. Гривняк (str. 159)

Příjmení bylo pravděpodobně odvozeno od peněžní jednotky *гривня* (hřívna), ale v ukrajinských dialektech existuje slovo *гривняк*, které označuje druh holuba.

209. Григорчак (str. 160)
210. Григоряк (str. 160)
211. Грищак (str. 161)
212. Грициняк (str. 161)
213. Грицовляк (str. 161)
214. Гричак (str. 162)
215. Грубчак (str. 162)
216. Груднак (str. 162)
217. Грудняк (str. 162)

218. Гудебняк (str. 163)

Пříjmení bylo pravděpodobně odvozeno z českého adjektiva *hudební*. Někdy se ale dané příjmení zapisuje jako *Худобняк*, což odkazuje k ukrajinskému adjektivu *худобний* (chudý).

219. Гудимняк (str. 164)

220. Гукливчак (str. 165)

221. Гундяк (str. 166)

222. Гусак (str. 166)

223. Гуцуляк (str. 168)

224. Гущак (str. 168)

Г

225. Габорак (str. 169)

226. Габоряк (str. 169)

227. Гирчак (str. 176)

228. Гонак (str. 178)

229. Гондяк (str. 179)

230. Гречак (str. 180)

231. Гритчак (str. 181)

232. Гріджак (str. 181)

233. Гунак (str. 183)

Д

234. Даниляк (str. 185)

235. Данишак (str. 186)

236. Дансічак (str. 186)

237. Данчішак (str. 187)

238. Дворак (str. 188)

239. Демчак (str. 190)

240. Дербак (str. 191)

241. Джіджиняк (str. 192)

242. Джобак – viz. Дзьобак (str. 192)

243. Джурджак (str. 193)

244. Дзвеняк (str. 193)

245. Дзубільчак – viz. Зубільчак (str. 193)

- 246. Дзьобак (str. 194)
- 247. Дзюдзяк (str. 194)
- 248. Дмитряк (str. 199)
- 249. Добак (str. 199)
- 250. Довбак (str. 200)
- 251. Довбінчак (str. 201)
- 252. Довгунчак (str. 202)
- 253. Догунчак – viz. Довгунчак (str. 202)
- 254. Долешак (str. 203)
- 255. Долишак (str. 204)
- 256. Дорчак (str. 206)
- 257. Дочак (str. 207)
- 258. Драгішак (str. 207)
- 259. Драгуняк (str. 208)

Пříjmení je pravděpodobně cizího původu (o čemž svědčí i foném [r]). Mohlo vzniknout na základě populárního bulharského, chorvatského nebo srbského mužského jména *Драгун*, které bylo odvozeno z *драг* (drahý). Další možná interpretace vychází z příjmení *Драга*, které bylo odvozeno od jihoslovanského mužského jména *Draga*, tj. zkrácená varianta jmen Dragimir, Dragoslav, Dragmil... nebo z bulharského či srbského jména *Драг* v genitivu. Nejméně pravděpodobné je, že příjmení vzniklo z apelativa *драгун* (kavalerista).

- 260. Дранчак (str. 209)
- 261. Драпак (str. 209)
- 262. Дрібняк (str. 210)
- 263. Дробняк (str. 211)
- 264. Друляк (str. 211)
- 265. Дряпак (str. 212)
- 266. Дубак (str. 212)

Пříjmení bylo odvozeno od staroslovanského jména *Дуб*, které souvisí s apelvativem *dub*. V boj. nářečí *дубак* označuje nůž, kterým se zabíjejí prasata.

- 267. Дубинчак (str. 212)
- 268. Дубляк (str. 212)
- 269. Дубничак (str. 213)
- 270. Дувак (str. 213)
- 271. Дувіряк (str. 213)

272. Дудлак (str. 214)
273. Дуйчак (str. 214)
274. Дукляк (str. 215)
275. Дунчак (str. 216)
276. Дусюняк (str. 218)
277. Дутчак (str. 218)
278. Дуцак (str. 218)
279. Дучак (str. 218)
280. Дьордяк (str. 219)
281. Дюрак (str. 219)
282. Дюрендак – viz. Дюриндак (str. 219)
283. Дюриндак (str. 219)
284. Дякунчак (str. 220)

Е

žádné příjmení

Є

285. Євчак (str. 221)
286. Єдинак (str. 221)

Ж

287. Жабляк (str. 222)
288. Жалізняк (str. 223)
289. Жебрак (str. 223)
290. Желізняк (str. 223)
291. Жеребак (str. 224)
292. Живчак (str. 224)
293. Жигорьяк (str. 224)

Čučka interpretuje původ příjmení na základě příjmení *Жеропа*. To bylo pravděpodobně odvozeno od slovanského mužského jména *Жезо*, které je spjato s apativem *жега* (horko, vedro, žár). Není vyloučeno, že příjmení vzniklo na základě foneticky zdeformované varianty polského jména *Grzegorz*, *Grzegorz* v genitivu. Dále je možné, že příjmení bylo odvozeno z polského *żeg* (pálit) nebo *żegotać* (řehotat se).

294. Жидак (str. 224)

S etn. *žid* nemá dané příjmení podle Čučky žádnou souvislost. Příjmení odvozuje ze staroslovanského jména *Жидъ* nebo apelativa *жидак* (nůž s dřevěnou rukojetí).

- 295. Жижак (str. 225)
- 296. Жияк (str. 225)
- 297. Житяк (str. 225)
- 298. Жіжак – viz. Жижак (str. 226)
- 299. Жменяк (str. 226)
- 300. Жовтяк (str. 226)
- 301. Жовчак (str. 226)
- 302. Жолобак (str. 226)
- 303. Жофчак (str. 226)

З

- 304. Завадяк (str. 227)
- 305. Завидняк (str. 228)
- 306. Заводяк (str. 228)
- 307. Загорчак (str. 228)
- 308. Зазуляк (str. 229)
- 309. Залізняк (str. 229)
- 310. Запотушняк (str. 230)
- 311. Звіряк (str. 231)
- 312. Зеленьяк (str. 232)
- 313. Зелізняк (str. 232)
- 314. Земляк (str. 232)
- 315. Зизиняк (str. 233)
- 316. Зізиняк – viz. Зизиняк (str. 233)
- 317. Зінчак (str. 233)
- 318. Зорівчак (str. 234)
- 319. Зубак (str. 235)
- 320. Зубільчак (str. 235)
- 321. Зубчак (str. 235)
- 322. Зюзяк (str. 235)

I

- 323. Іваничак (str. 236)
- 324. Ігнатишак (str. 239)
- 325. Іжак (str. 240)
- 326. Ільчак (str. 241)
- 327. Ірчак (str. 242)

Ī

- 328. Īжак (str. 242)

Й

- 329. Йобак (str. 243)

Пříjmení vzniklo z maďarského nebo slovenského jména *Job*.

- 330. Йовбак (str. 243)

Пříjmení vzniklo z maďarského nebo slovenského jména *Job*, kterému v pravoslaví odpovídá biblická varianta s fonémem [в], tedy *Йов*, *Иов*. První zmínky o tomto příjmení s koncovým [б] v karpatské oblasti, jak uvádí Čučka, pocházejí z 13.-14. století.

K

- 331. Калиничак (str. 246)
- 332. Калинчак (str. 247)
- 333. Калиняк (str. 247)
- 334. Капак (str. 249)
- 335. Капичак (str. 249)
- 336. Капусяк (str. 250)
- 337. Карабинчак (str. 250)
- 338. Карляк (str. 252)
- 339. Каршляк (str. 252)
- 340. Каршняк (str. 252)
- 341. Катерняк (str. 253)
- 342. Катреняк – viz. Катриняк (str. 253)
- 343. Катриняк (str. 253)
- 344. Качуряк (str. 255)

- 345. Келешовчак (str. 256)
- 346. Келющак (str. 257)
- 347. Кивак (str. 260)
- 348. Кизак (str. 260)
- 349. Кимак (str. 261)
- 350. Кириляк (str. 262)
- 351. Киряк (str. 262)
- 352. Кичак (str. 263)
- 353. Кищак (str. 263)
- 354. Кияк (str. 263)
- 355. Кізляк (str. 264)
- 356. Кіндрак (str. 264)
- 357. Кічак – viz. Кичак (str. 265)
- 358. Кіщак (str. 266)
- 359. Клевчак (str. 266)
- 360. Клембак (str. 266)
- 361. Климбак – viz. Клембак (str. 267)
- 362. Климбушак (str. 267)
- 363. Климчак (str. 267)
- 364. Клинчак (str. 267)
- 365. Клочуряк (str. 268)
- 366. Клювак (str. 269)
- 367. Кобак (str. 270)
- 368. Козурак (str. 276)
- 369. Козуряк (str. 276)
- 370. Колбак (str. 277)
- 371. Коліщак (str. 277)
- 372. Кольчак (str. 278)
- 373. Комарняк (str. 279)
- 374. Комишак (str. 279)
- 375. Концуряк (str. 281)
- 376. Копильчак (str. 283)
- 377. Копичак (str. 283)
- 378. Копрушак (str. 284)

379. Копусяк (str. 284)
380. Копчак (str. 284)
381. Коп'як (str. 284)
382. Кордяк (str. 285)
383. Корніщак (str. 286)
384. Корнутяк (str. 287)
385. Королінчак (str. 287)
386. Корсак (str. 288)
387. Корчак (str. 289)
388. Коряк (str. 289)
389. Костак (str. 290)
390. Костинчак (str. 291)
391. Костичак (str. 291)
392. Костуняк (str. 292)
393. Костурак (str. 293)
394. Костяк (str. 293)
395. Косяк (str. 293)
396. Котак (str. 293)
397. Коцак (str. 296)
398. Коцурняк (str. 297)
399. Кощак (str. 299)
400. Крайняк (str. 300)
401. Кресяк – viz. Крисак (str. 303)
402. Крехняк (str. 303)
403. Кречуняк (str. 303)
404. Кривляк (str. 304)
405. Криворяк (str. 304)
406. Кривуляк (str. 305)
407. Крисак (str. 305)
408. Крупчак (str. 307)
409. Кузьмяк (str. 310)
410. Кулиняк (str. 312)
411. Куліщак (str. 313)
412. Кулчак (str. 313)

- 413. Курак (str. 315)
- 414. Куриляк (str. 315)
- 415. Куртяк (str. 317)
- 416. Кутчак (str. 318)
- 417. Кухтяк (str. 319)
- 418. Куціпак (str. 319)
- 419. Кучак (str. 320)
- 420. Кущак (str. 322)

Л

- 421. Лабак (str. 322)
- 422. Лаб'як (str. 323)
- 423. Ладомиряк (str. 324)
- 424. Ладяк (str. 324)
- 425. Лазорчак (str. 325)
- 426. Лазоряк (str. 325)
- 427. Лалак (str. 325)
- 428. Ланьчак (str. 326)
- 429. Лапчак (str. 327)
- 430. Ластовичак (str. 327)
- 431. Левчак (str. 330)
- 432. Ледчак – viz. Литчак (str. 331)
- 433. Лемак (str. 332)
- 434. Лембак (str. 332)
- 435. Лендяк (str. 333)
- 436. Леп'як (str. 334)
- 437. Лесак – viz. Лисак (str. 335)
- 438. Летак (str. 335)
- 439. Лецак (str. 335)
- 440. Лешак (str. 336)
- 441. Лешендяк (str. 336)
- 442. Лещак (str. 336)
- 443. Либак (str. 337)

444. Ливчак (str. 337)
445. Лизак (str. 337)
446. Липляк – viz. Лип'як (str.339)
447. Лип'як (str. 339)
448. Лисак (str. 339)
449. Литвак (str. 340)
450. Литчак (str. 341)
451. Личак (str. 341)
452. Лишак (str. 341)
453. Лищак (str. 341)
454. Лібак (str. 342)
455. Лівак (str. 342)
456. Лізак – viz. Лизак (str. 342)
457. Лін'чак (str. 342)
458. Ліптак (str. 342)
459. Ліпчак (str. 342)
460. Лісак – viz. Лисак (str. 342)
461. Літак (str. 342)
- Рїїменї було одвожено ze staroslovanského jména *Лїто*, které dávali rodiče dětem narozeným v létě.
462. Ліщак – viz. Лищак (str. 343)
463. Лозяк (str. 344)
464. Лойзяк (str. 344)
465. Лолак (str. 345)
466. Лопондяк (str. 346)
467. Лопуцяк (str. 346)
468. Лошак (str. 347)
469. Луканяк (str. 347)
470. Лупак (str. 348)
471. Лупшак (str. 349)
472. Луп'як (str. 349)
473. Лутак (str. 349)
474. Луцак (str. 349)
475. Луцяк (str. 349)

Výsledky analýzy výše uvedených příjmení:

1. Nejpočetnější skupinu tvoří příjmení, která byla odvozena od apelativ (38, 9%), např. *Бубняк* – od apelativa buben; *Дрібняк* – od slovního spojení drobná mince. Čučkovo tvrzení, že nejčastěji byla zakarpatská příjmení odvozena od vlastních jmen, pro sufixy **-ак / -як / -чак** neplatí. Většina příjmení apelativního základu byla utvořena z lexiky zakarpatských dialektů. Značná část slovních základů zakarpatských příjmení je polysemní, a proto lze jen stěží určit jejich etymologii.

2. Druhé místo v početnosti zaujímají příjmení, která byla odvozena od vlastních jmen (27, 7%). Slovní základ tvořilo buď jméno mužské (23, 04%), např. *Даниляк* – od Danylo, nebo jméno ženské (2, 53%), např. *Гафіяк* – od Hafija. U některých příjmení mohlo být slovním základem jak jméno mužské, tak i ženské (1, 69%), např. *Євчак* – od žen. jména Jevka nebo muž. jména Jevko.

3. Od toponym bylo utvořeno jen 1, 26 % příjmení. Toponymní motivace je tedy nejméně typická pro slootovorbou příjmení. Zkoumaná příjmení byla odvozena buď od oikonym (názvy sídlišť), např. *Дукляк* – od oikonyma Duklja, nebo katoikonym (pojmenování obyvatel), např. *Березняк* – ten, kdo žije ve vesnici Bereznyj.

4. U značné části příjmení nelze určit jejich sémantiku přesně, uvádí se více variant, které jsme při naší analýze rozdělili do čtyř následujících podskupin:

- a) apelativum + jméno (28, 38%), např. *Калиняк* – 1. název keře; 2. staroukrajinské muž. jméno Kalyna, které je dnes hojně rozšířeno mezi ženskou částí populace, spíše však mimo karpatský region
- b) apelativum + toponymum (1, 69%), např. *Биківчак* – 1. slovenské apelativum býkovec; 2. katoikonymum биківчак – obyvatel vesnice Bykivci
- c) jméno + toponymum (1, 47%), např. *Загорчак* – 1. žen. staroslovanské jméno Zahorka nebo muž. jméno Zahorko; 2. katoikonymum загорчак – ten, kdo pochází ze Zahory
- d) apelativum + jméno + toponymum (0, 84%), např. *Вищак* – 1. apelativum вищ - jasnovidec; 2. jména Vyško, Viska; 3. oikonymum Viška + ak

Opět se potvrzuje, že apelativa a jména jsou nejtypičtější pro tvorbu zakarpatských příjmení.

5. Některá příjmení mají dosud neobjasněný původ (0, 42%), např. *Гівчак*.

6. Přestože sufix **-ak (-як, -чак)** je nejproduktivnějším patronymním sufixem v rámci Zakarpatí, 10, 35% příjmení s tímto sufixem již zaniklo, jako např. *Біличак, Йобак*.

7. Při naší analýze jsme se často setkali s několika podobami jednoho příjmení, což potvrzuje variantnost zakarpatských příjmení, např. *Андрічак = Андрийчак; Бардзак = Барзак; Бирняк = Берняк*.

8. Mnohá zakarpatská příjmení jsou cizího původu. Při naší analýze jsme zaznamenali následující varianty cizího původu:

- maďarský, např. *Балажак* – od maď. muž. jména Balász; *Габорак* – od maď. muž. jména Gábor
- polský, např. *Бендак* – od pol. příjmení Będak; *Будзак* – od pol. muž. jména Budz
- chorvatský, např. *Брачак* – od chorv. jména Брача; *Бойсак* – od chorv. (srb.) jména Војисав, Војасав
- srbský, např. *Бірак* – od srb. jména Берак; *Бордак* – od srb. brdak – druh berana; *Бритвак* – od srb. jména Бритва
- český, např. *Лойзак* - od hovor. podoby jména Alois – Lojza + ak
- německý, např. *Герцак* – od něm. Herz - srdce
- arabský, např. *Бідяк* - od arab. jména Abid (podle nás je pravděpodobnější, že dané příjmení bylo odvozeno od apelativa bída)
- bulharský, např. *Бірак* – od bulh. jména Биро
- moldavský, např. *Бондичак* – od mold. бондэ (to vzniklo z apelativa bundu – kožich bez rukávů)
- rumunský, např. *Бунтушак* – od rumun. příjmení Bontuş
- slovenský, např. *Брошняк* – od sloven. apelativa brošňa - brož; *Дюрак* – od sloven. jména Дуро
- turko-tatarský, např. *Гайдамак* – od turko-tatar. hajde – vyrušovat, hnát
- židovský, např. *Гадяк* – od žid. jména Had
- turecký, např. *Карабинчак* – od tur. apelativa karaba – láhev, nebo slov. spojení kara bin – snědý člověk
- řecký, např. *Калиничак* – od řec. jména Kalenyk

9. Při naší analýze nás překvapila velká míra vlivu jihoslovanských osobních jmen, zejména pak chorvatských a srbských.

10. Přestože je sufix **-ak (-як / -чак)** považován v ukrajinštině za neutrální, lze říci, že často vystupuje ve spojení se stylisticky příznakovým motivujícím základem, jež činí motivované slovo, tj. příjmení, rovněž stylisticky příznakovým. Analýzu příznakovosti jsme prováděli u

příjmení, která mohla vzniknout nebo přímo vznikla z apelativ. 17, 6% z výše uvedených zakarpatských příjmení považujeme za příznaková. Negativní konotace (14, 4%), např. *Бабрак* – nic nedotáhne do konce, *Линьчак* – lenoch, *Луцяк* – ochlasta, převažují nad pozitivními (3, 2%), např. *Веселяк* – veselý, *Головчак* – „moudrá hlava“. Negativní příznak byl nejčastěji vyjádřen s pomocí přívlastku (např. придуркуватий, заздрісний) nebo přímo pojmenováním osoby (např. дурень, грубіян, ледар, брехун). Pozitivní příznak byl vyjadřován převážně přívlastkem (např. бистрий, хоробрий, життєрадісний, мудрий). Sémantika analyzovaných příznakových příjmení je spjata s fyzickými (*Бородавчак* – ten, kdo má bradavice) i psychickými (*Лопондяк* – žvanil) vlastnostmi, dovedností (*Каршняк* – silný, odvážný) nebo naopak neschopností (*Бабрак*) a fyzickými vadami (*Зизиняк* – šilhavý člověk). Často vznikl příznak na základě metafory (převážně zoometafory – např. *Бурмиляк* – бурмило - medvěd => mlčenlivý, nepřívětivý člověk) nebo s pomocí ironie (*Голодняк* – nenažranec). K vyjádření negativních konotací byla využívána zhrubělá lexika (*Кривуляк* – hanlivé pojmenování člověka, který kulhá).

11. Za příznaková můžeme považovat také příjmení, která vznikla z apelativ ukrajinské dětské mluvy, např. *Жижак* (od ukr. dět. *жижа* – oheň), *Зюзяк* (od ukr. dět. *зюзя* – hmyz).

12. Zajímavou skupinu tvoří příjmení, která obsahují afrikáty dz (дз) a dž (дж):

- Бардзак (viz. Барзак)
- Бенджак
- Бинджак
- Бордзак
- Бриндзак
- Будзак
- Бундзяк
- Верджак
- Джіджиняк
- Джобак (viz. Дзьобак)
- Джурджак
- Дзвеняк
- Дзубільчак (viz. Зубільчак)
- Дзьобак
- Дзюдзяк

V. V. Nimčuk (20) se domnívá, že afrikáta [dz] vznikla v praslovanském období, a to v důsledku tzv. druhé palatalizace explozivního [g]. K afrikativaci [z], tedy jeho přechodu v

[dz], dochází u slov cizího původu se sonorami (např. кукуруза => кукурудза, бриндза – viz. příjmení *Бриндза*). Slovo s počátečním [dz] je ve spisovné ukrajinštině velmi málo – дзьобати, дзвін, дзеркало, дзьоб (viz. příjmení *Дзьоб*).

V pozdně praslovanských dialektech, které se pak staly základem dialektů východoslovanských, srbských a chorvatských, přešlo spojení [dj] v afrikátu [dž]. Nyní jsou slova s [dž] rozšířená v západních a jihozápadních dialektech ukrajinštiny (dialekty lemkovské, bojkovské, zakarpatské). Naopak v jižních a jihovýchodních dialektech a spisovné ukrajinštině na místě [dj] vystupuje [ž]. Afrikáta [dž] je rozšířena téměř po celé Ukrajině ve formě první osoby jednotného čísla sloves přítomného času (např. ходжу, воджу, сиджу). Námi analyzovaná příjmení s afrikátou [dž] interpretuje Čučka na základě progresivní asimilace, další část příjmení je cizího původu:

- Бенджак – fonetická adaptace polského příjmení Będziak
 - mohlo vzniknout z příjmení *Беньчак* v důsledku progresivní asimilace нч>ндж
- Бинджак – vzniklo přes asimilaci z příjmení *Беньчак* (viz. *Бенджак*)
- Верджак – odvozeno od chorvatského mužského jména Verdo nebo Verde (z latinského Vergilius)
 - rumunské apelativum vergea (prut, proutí)
- Джіджиняк – ze srbského mužského jména Тиђа (z Georgij) nebo moldavského jména Джиджи (také z Georgij)
 - srbské apelativum tureckého původu ђиђа (hračka)
 - bulharské apelativum джиджина (kus, kousek)
- Джурджак – rumunské jméno Giurgiu, bulharské Джурджа, srbské Ђурђа (z Georgij)

13. Ukrajinské písmeno [g=ɣ] se vyskytuje většinou ve slovech cizího původu. To potvrzuje i naše analýza příjmení na [Г], která jsou převážně maďarského původu (např. Габорак, Габоряк – z maď. jména Gábor), popř. původu bulharského (Гунак – z bulh. jména Гуно).

14. Příjmení polského původu jsou většinou odvozena od apelativ, např.:

- Бандусяк – od bandos (nádeník)
- Босак – od bosak (druh kopí)
- Бродак – od broda (brada)
- Бубряк – od bóbr (bobr)
- Бурак – od burak (řepa)
- Вільчак – od wilk (vlk)
- Возняк – od woźniak (tažný vůň)
- Гвоздяк – od gwoździak (vrtáček)

- Капичак – od kapica (mnišský oděv)
- Каршляк – od karšlak (nízký sukovitý strom)
- Каршняк – od karsz (odvážný)
- Келющак – od kielich (pohár, číše)
- Копрушак – od staropolského kopr (kopr)
- Коцак – od kociak (mladý kocour)
- Курак – od kurak (kohout)
- Куціпак – od kuciupek (ocásek)
 - od kuciapa (bujná hříva)

15. Značná část zakarpatských příjmení byla ovlivněna slovenskými (popř. východoslovenskými) dialekty. Dokazují to např. tato příjmení:

- Бандурчак – od bandúrka (brambora)
- Берчак – od birčak (ovčák)
 - od birčiak (čeledín)
- Биківчак – od býkovec (kožený bič)
- Бирчак – od birka (druh ovce)
- Блищак – od blyštiak (luční rostlina)
- Бобак – od bobak (červ, brouk)
- Бойчак – od bojko (strašpytel)
- Брошняк – od brošňa (brož)
- Бухлак – od buchliak (veliký plochý kámen)
- Гайсак – od hajsa (poběhlice, nevěstka, běhna) => negativní konotace
- Гамрак – od hamor (dílna, kde se zpracovává kov)
- Гатрак – od hatrat' (stále kráčet)
- Гашуляк – od hašo (lehkovážený člověk, šejdíř, vandrák)
- Голяк – od holiak (chudák)
- Горняк – od horňak (horal)
- Горчак – od hrčiak (sukovité dřevo; v přeneseném významu zdravý muž)
- Грабчак – od grabčiak (hřib pravý, který roste pod habrem)
- Грубчак – od hrubec (hrubián)
- Кияк – od kyjak (hůl, klacek)

16. Jak již bylo řečeno (viz. bod č. 1), většina zakarpatských příjmení apelativního typu vznikla z lexiky místních dialektů (bojkovských, huculských, zakarpatských). Některá z nich

jsou spjata s lidovou etymologií, často mají více významů, které vznikají v důsledku přeneseního pojmenování (např. metaforu):

- Бабрак – od bojk. бабрак (ten, který nikdy nic nedotáhne do konce; podobně jako v češtině babrák)
- Бабчак – od hucul. бабець (záletník nebo druh ryby)
- Багуряк – od бахур (nemanželské dítě)
- Бандурчак – od karpat. бандурка (brambora; бандура – v přeneseném významu označuje hlupáka)
- Боляк – od боляк (bodlák); v hucul. dialektu to je nemocný člověk
- Бомбак – od zakarpat. бомбак (brouk; v přeneseném významu tlustý, neohrabaný člověk)
- Бумбак – od бумбак (viz. Бомбак)
- Буняк – od буняк (čmelák; v přeneseném významu neposeda)
- Бурмиляк – od бурмило (medvěd; v přeneseném významu mlčenlivý, nepřívětivý člověk)
- Голодняк – od bojk. аператива голодняк (nenažranec)
- Гуцуляк – od гуцул (Hucul; v přeneseném významu silný muž)

17. Při naší analýze jsme se setkali se zvláštním typem zakarpatských příjmení, jež byla odvozena od částic nebo slovesných tvarů:

- Бемак – příjmení vzniklo na základě podmiňovací částice *бем* (=бы есм), kterou používají obyvatelé vesnice Dovhe (Довге)
- Бесмак – příjmení bylo odvozeno od enklitické formy slovesa *бе-сме* (=щоб ми), kterou používají místní obyvatelé hor
- Бисьмак (viz. Бесмак)
- Булак – příjmení vzniklo z apelativa *булак*, kterým označují Lemkové přistěhovalého Haličana, jenž používá slovesný tvar *була, були* místo lem. *была, были*
- Лемак – příjmení vzniklo na základě příslovce a částice *лем* (jen), které používají Lemkové
- Лишак – příjmení vzniklo na základě příslovce *лиш* (jen), které používají obyvatelé Iršavšчыны a Vynohradivšчыны (viz. *Лемак*)

18. Původ některých zakarpatských příjmení je spjat s barvami, a to s bílou (např. *Білак, Білинчак, Біличак, Білушак, Більчак, Біляк*), žlutou (např. *Жовчак*; slovo *жовчак* může v přeneseném významu označovat bledého, nemocného člověka), zelenou (např. *Зеленяк*; slovo *зеленяк* může označovat, stejně jako *жовчак*, bledého, nemocného člověka). Zelená a žlutá barva vyjadřují spíše negativní konotace, bílá poukazuje na světlé vlasy, pleť či bílý oděv svého nositele, který se tak lišil od ostatních lidí.

19. Čučka ve svých interpretacích etymologie zakarpatských příjmení opomíjí baltský vliv. Při naší analýze jsme se setkali pouze s jedním příjmením (*Бондичак*), které mohlo být (má více variant původu) odvozeno od slovanského baltismu *бонда* (bočník nebo kus slaniny).

VIII. Expresivně-sémantické hledisko ukrajinských příjmení

Typy lexikální expresivity

Expresivní fond ukrajinštiny je rozsáhlý a různorodý, jeho prvky fungují na různých úrovních jazykového systému a vytvářejí souhrn sémanticko-stylistických vlastností jazykových jednotek, jejichž prostřednictvím vyjadřuje mluvčí svůj subjektivní vztah k obsahu promluvy nebo adresátovi (4, s. 10 - 13).

Po dlouhou dobu věnovali lingvisté svou pozornost především neutrální lexice, expresivní lexika byla vnímána jako periferní. V současnosti je expresivní lexika zkoumána z hlediska sociolingvistického (např. V. M. Rusanivskij), lexikálního (např. M. A. Žovtohrjuch), národně-kulturologického (např. S. J. Jermolenko), stylistického (např. L. O. Stavycka).

Jednotky hlavního lexikálního fondu, které řadíme k neutrální lexice, můžeme používat za jakýchkoliv podmínek a bez jakýchkoliv omezení. Neutrální lexémy mají tradičně nominativní funkci, podléhají klasifikaci na základě denotativně-signifikačního makrokomponentu významu a jen v speciálně organizovaných kontextech mohou měnit svůj status, což znamená, že se mohou stát expresivně zbarvenými. Tato expresivita je adherentní, tedy podmíněná kontextem. Adherentní expresivitu může získat prakticky jakákoliv jednotka lexikálního systému. Ale v ukrajinštině existují i lexémy, jejichž expresivita je nezávislá na kontextu. Takové lexémy jsou systémově-expresivní a jejich expresivita je nazývána jako inherentní, tedy vnitřní.

Expresivní slova plní dvě důležité funkce – expresivní a nominativní. Expresivní lexémy jsou spjaty z jedné strany s denotátem/signifikátem a z druhé – s širokým spektrem modálních, hodnotících a emočních intencí mluvčího, které vytváří konotativní složku.

Na složení makrokomponentů mají lingvisté různé názory. V. N. Telijová rozděluje makrokomponenty na šest typů – gramatický, denotativní, hodnotící, motivační, emoční a stylistický (31, s. 40 - 41). N. A. Lukjanova pracuje s dvěma makrokomponenty – denotativně-signifikačním a konotativním (15, s. 76). V. I. Šachovskij dělí makrokomponenty na tři druhy – logicko-předmětný, emoční a funkčně-stylistický (45, s. 21).

Gramatické a denotativně-signifikační makrokomponenty jsou povinnou součástí sémantické struktury jakéhokoliv plnovýznamového slova. Všechny ostatní makrokomponenty jsou považovány za fakultativní.

Aplikace lexikální expresivity na ukrajinská příjmení

Lexikální expresivitu můžeme aplikovat i na ukrajinská příjmení, a to tak, že budeme zkoumat vztah makrokomponentu (= osoba) a konotativní složky, která je zastoupena různými semémy. Pro aplikaci lexikální expresivity na ukrajinská příjmení vybíráme několik námi již analyzovaných příjmení na **-ak/-jak/-чак**, jejichž konotativní složka je zastoupena dvěma a více semémy:

- Бомбак – tlustý, neohrabaný, těžko se pohybující, podsaditý
- Бумбак – zavalitý, nešikovný, neohrabaný, neotesaný, zamračený, zakaboněný
- Бурмиляк – mlčenlivý, nepřívětivý, nevlídný
- Дзюдзяк – mdlý, malátný, ochablý, liknavý, ospalý
- Жовтяк – nemocný, bledý
- Бічак – silný, zdravý
- Каршняк – silný, odvážný
- Герцак – optimistický, mající radost ze života, mající životní elán, milý k ostatním
- Лембак – líný, darebný, užvaněný
- Лупак – hrubý, neotesaný
- Завидняк – nenávidný, závistivý

Substantiva se sufixy subjektivního hodnocení

Sufixy subjektivního hodnocení nesou především význam deminutivnosti (zdrobnělosti) a augmentativnosti (zveličelosti). Zdrobnělost je často spojována s pozitivním hodnocením (mazlivost), zveličelost – s negativním hodnocením (zhrubělost, pohrdání, ironie). Ale existují i případy, kdy je negativní příznak spojován se sémantikou zdrobnělosti (např. *ідейка*, *п'яничка*), a nebo naopak pozitivní - se sémantikou zveličelosti (např. *друзяка*, *паруб'яга*).

V ukrajinštině, jako i v jiných slovanských jazycích, se vyskytuje celá řada sufixů subjektivního hodnocení (převážně s významem deminutivnosti), jež můžeme rozdělit na sufixy prvního, druhého (někdy i třetího) stupně (1, s. 133). S pomocí sufixů prvního stupně se odvozují deminutiva od substantiv nedeminutivních. Sufixy druhého stupně vytvářejí deminutiva na základě již odvozených deminutivních substantiv.

Datace rozšiřování odvozenin se sufixy subjektivního hodnocení je problematická. V literárních památkách (jazyk desek zemských) ze 14. století se s tímto typem substantiv téměř nesetkáváme (ale je možné, že v hovorové řeči se tato substantiva používala). L. L. Humeč'ka (9, s. 85) zaznamenala v památkách administrativního zaměření ze 14. – 15. století

sufixy **-о́къ** a **-и́къ**, které mají deminutivní význam. V různých literárních památkách 14. – 18. století se poměrně často vyskytují substantiva ženského rodu s deminutivním sufixem **-к-а**, která postupně vytěsnila substantiva téhož významu se sufixem **-иц-я**. Odvozeniny se sufixy druhého stupně (vznikly na základě sufixu **-к-а**) jsou zaznamenávány od 16. století (33).

V důsledku rozvoje kategorie deminutivnosti se v ukrajinštině vyskytuje celá řada synonymních slovtvorných prostředků vyjadřujících mazlivost. Tak např., deminutiva substantiv mužského rodu mohou vznikat za pomoci sufixů **-о́к**, **-и́к**, **-е́ць**. V ukrajinštině můžeme nalézt následující typy odvozenin se subjektivním hodnocením (11, s. 102 – 108):

1. Slovtvorný typ se sufixy **-о́к**, **-о́чок**, **-е́чок**

Odvozeniny se sufixem **-о́к** vznikají ze substantiv mužského rodu (převážně s předmětným významem) nebo z pojmenování osob (např. *внучок*, *дружок*, *морячок*). Motivujícím základem mohou být jak substantiva neodvozená (*віз – візок*, *дід – дідок*, *холод – холодок*), tak i substantiva odvozená (*пагорок – пагорочок*, *земляк – землячок*).

Odvozená substantiva se sufixem **-о́к** nesou modifikační význam zdrobnělosti (např. *жучок*, *чайничок*), mazlivosti (např. *вечорок*, *дідок*, *медок*) nebo oba významy dohromady (např. *бурячок* – А.А. Бурячок – významný ukrajinský lingvista, autor ortografického slovníku ukrajinštiny, *пастушок*). Zřídka, v závislosti na kontextu, mohou odvozeniny tohoto typu vyjadřovat negativní hodnocení (např. *женишок*). Mimo kontext je složité rozlišit, zda se jedná čistě o význam zdrobnělosti, či zdrobněle-mazlivé zabarvení.

Lingvisté se domnívají, že sufix **-о́к** je méně expresivní než jeho synonymní sufixy **-и́к**, **-е́ць** (32, s. 12). To by také vysvětlovalo fakt, že značná část substantiv se sufixem **-о́к** deminutivní význam ztratila (např. *бузок*, *жайворонок*, *платок*).

Na základě sufixu **-о́к** se utvořily sufixy druhého stupně **-о́чок**, **-е́чок** (*мішечок*, *дружочок*). Hlavní modifikační význam těchto sufixů je mazlivost.

V rámci příjmení mají sufixy **-о́к**, **-о́чок**, **-е́чок** převážně patronymní funkci. P. P. Čučka uvádí, že z 28 zakarpatských příjmení na **-о́к** plní ve 20 případech sufix **-о́к** patronymní funkci – např. *Гудачок*, *Дячок*, *Лемачок*, *Мельничок*, *Павлючок* atd. (43, s. 36). U příjmení typu *Бичок*, *Вовчок*, *Рачок* lze sufix **-о́к** interpretovat jako deminutivní formant s významem „malý býk“, „malý vlk“, „malý rak“.

2. Slovtvorný typ se sufixy –ик, -ичок

Odvozeniny se sufixem –ик jsou motivovány substantivy mužského rodu – jak prvotními (např. *вусик, кухлик, соколик*), tak i odvozenými (např. *інтелігентик, сухарик*). Jako motivující základ substantiv se sufixem –ик často vystupují pojmenování osob nebo zvířat (např. *ведмедик, москалик, ослик*).

Odvozeniny tohoto typu poukazují na předmětnou zdobnělost (např. *букетик, ключик, ліхтарик*), mazlivost (např. *борщик, коханчик, солдатик*) nebo opovržení (např. *інтелігентик, купчик, попик*). Modifikační významy zdobnělosti a mazlivosti mohou vystupovat pohromadě (např. *віршик, пальчик, песик*).

Na základě odvozenin se sufixem –ик vznikají substantiva se sufixem druhého stupně –ичок, která nesou význam mazlivosti (např. *возичок, ножичок, соколичок*).

Na Zakarpatí je zaznamenáno přibližně 600 příjmení se sufixem –ик, z toho u více než 400 příjmení plní sufix –ик patronymní funkci (43, s. 31). Příjmení tohoto typu pojmenovávají syna na základě jména (či přezdívky) jeho otce. Slovtvorným základem těchto patronym byla převážně jména 2. deklinace s nulovou koncovkou (se zakončením kmene na konsonant) či s koncovkou –о (např. *Василик, Адамик, Гнатик, Ільчик, Стефаник*) a také jména na –а (např. *Барник, Хомик*).

3. Slovtvorný typ se sufixem –чик

Odvozeniny tohoto typu můžeme rozdělit do dvou skupin. První skupina je motivována substantivy mužského rodu bez zdobněle-mazlivého zabarvení (např. *кабанчик, майданчик, самоварчик*). V tomto případě můžeme považovat sufix –чик za variantu sufixu –ик. Druhá skupina je motivována deminutivy se sufixem –ець (např. *гребінець – гребінчик, баранець – баранчик*). Sémantika tohoto slovtvorného typu je stejná jako u předchozího typu: zdobnělost (např. *рукавчик, хлівчик*), mazlivost (např. *баранчик, братчик*), pohrdání (např. *дворянчик, хазяйчик*), kombinace zdobnělosti a mazlivosti (např. *бокальчик, кавунчик, костюмчик*).

4. Slovtvorný typ se sufixem –ець

Tento slovtvorný typ je oproti předchozím substantivům méně produktivní (11, s. 104). Motivujícím základem těchto odvozenin jsou substantiva mužského rodu, převážně prvotní (např. *вітерець, прапорець*), zřídka odvozená (např. *гребінець, дикунець*).

Odvozeniny se sufixem **-ець** někdy vyjadřují předmětnou zdrobnělost (např. *зребінець, корінець, острівець*), častěji ale mají zdrobněle-mazlivé zabarvení (např. *вітерець, килимець*) nebo pouze mazlivé (např. *баранець, кабанець*).

V rámci zakarpatských příjmení je sufix **-ець** polyfunkční – vytváří etnonyma a katoikonyma (např. *Верховинець, Німець*), plní substantivizující funkci (např. *Годованець, Бартованець, Мальованець*), s jeho pomocí se odvozují příjmení od vlastních jmen (např. *Гаврилець, Данилець, Максимець, Михайлець*) (43, s. 31). Prvotní funkce těchto příjmení byla deminutivní, později i patronymní. Patronymní funkci plnila také příjmení odvozená od individuálních přezdívек (např. *Баранець, Бізунець, Сокирець*).

5. Slovtvorný typ se sufixy **-к-а, -очк-а, -ечк-а**

Odvozeniny se sufixem **-к-а** vznikají především na základě substantiv ženského rodu (zřídka substantiv mužského rodu nebo obourodých – např. *парасоль – парасолька, злодюга – злодюжка, п'яниця - п'яничка*).

Lexikální význam motivujících substantiv tohoto slovtvorného typu je především konkrétní – jedná se o názvy předmětů, osob, ale někdy vystupují jako motivující základ i abstraktní pojmenování (např. *робота – робітка, новина - новинка*).

Odvozeniny se sufixem **-к-а** vyjadřují zdrobnělost (např. *бляшка, дівчинка, комашка, хатка*), mazlivost (např. *зозулька, неділька, подружка*), kombinaci zdrobnělosti a mazlivosti (např. *голівка, пташка*) nebo opovržení (např. *ідейка, теорійка, бродяжка*).

Mnohá substantiva tohoto typu ztrácí význam zdrobnělosti. V důsledku toho jsou některá z nich vnímána jako hovorové varianty slov s identickým lexikálním významem (např. *оперета – оперетка, свита – свитка*).

Odvozeniny se sufixy **-очк-а (-ечк-а)** můžeme rozdělit do dvou skupin. Do první skupiny řadíme substantiva utvořená z deminutiv prvního stupně na **-к-а** s mazlivým zabarvením (např. *брівочка, дитиночка, комашечка, лебідочка, подружечка*). Do druhé skupiny patří substantiva se zdrobněle-mazlivým zabarvením, která byla odvozena od substantiv nedeminutivních (např. *буква – буквочка, красуня – красунечка, лампа – лампочка*).

V době, kdy ještě neexistovala příjmení, vyjadřoval sufix **-к-а** deminutivnost (např. *Малинка, Сметанка*), předmětnost (např. *Тичка*) nebo produkt činnosti (např. *Печунка*) (43, s. 35). Na základě deminutivní funkce se začala rozvíjet funkce patronymní, která v rámci zakarpatských příjmení v současnosti převládá (např. *Григорка, Мішка*).

6. Slovtvorný typ se sufixy –иц-я, -ичк-а

Tento slovtvorný typ je oproti předchozímu méně produktivní. V současnosti můžeme v ukrajinštině (ale i v jiných slovanských jazycích) pozorovat tendenci, že sufix –иц-я ztrácí význam zdrobnělosti a stává se sufixem mazlivého zabarvení (např. *вербиця, земляця, сестриця*).

Mazlivé zabarvení je posilováno u substantiv se sufixem –ичк-а (např. *водичка, земличка*). Některá substantiva jsou ale vnímána jako zdrobněle-mazlivá (např. *вербичка, сестричка, травичка*). Suffix –ичка dodává mazlivé (méně častěji zdrobněle-mazlivé) zabarvení slovům se sufixem –иц-я, která sama o sobě tento význam nemají (např. *вдовиця –вдовичка, молодиця –молодичка*).

Zdrobněle-mazlivé zabarvení mají příjmení utvořená z jmen – např. *Іваниця, Лукяниця, Петриця* (24, s. 134). Příjmení, která vznikla z adjektiv, mohou vyjadřovat jak pozitivní, tak i negativní hodnocení, což je podmíněno sémantikou slovního základu (např. *Добриця х Тупиця*).

7. Slovtvorný typ se sufixy –к-о, -очк-о, -ечк-о, -(я)чк-о

Odvozeniny se sufixem –к-о vznikají na základě substantiv středního rodu (např. *відро – відерко, вухо – вушко, лице – личко*), zřídka na základě rodu mužského (např. *мороз – морозко*). Mají zdrobněle-mazlivé (např. *вушко, колечко, яблучко*) nebo mazlivé (např. *молочко, морозко, пивко*) zabarvení. Poměrně často jsou tato substantiva odvozována od podstatných jmen se sufixem –ат- (-ят) (např. *близнятко, зернятко, курчатко*).

Odvozeniny se sufixy –очк-о (-ечк-о) jsou zastoupeny dvěma podtypy. První podtyp představují substantiva, která byla odvozena od deminutiv se sufixy –к-о nebo –ц-е a mají zesílený význam mazlivosti (např. *блюдечко, личечко, ведмежаточко*). Do druhého podtypu řadíme zdrobněle-mazlivá substantiva, která vznikla ze substantiv nedeminutivních (např. *гніздечко, сердечко*), včetně substantiv s nedeminutivním sufixem –к-о (např. *батько – батечко, дядько – дядечко*). Substantiva středního rodu, která mají koncovku –я, vytváří deminutiva tohoto typu pomocí sufixu –ячк-о (např. *здоров'ячко, листячко*).

Příjmení se sufixem –к-о můžeme rozdělit do několika skupin (24, s. 141-142):

- a) příjmení odvozená od apelativ (např. *Копійко, Мережко, Полотнятко*)
- b) příjmení, u nichž se sufix –к-о objevil na místě původního sufixu –ок (k záměně došlo nejspíš proto, aby se příjmení lišilo od obecného substantiva - např. *Бичко, Братко, Рачко*)

- c) příjmení, která vznikla lexikálně-sémantickým způsobem z vlastních jmen (např. *Андрейко, Захарко, Назарко*)
- d) příjmení, která byla utvořena ze slovesného základu jako pojmenování činitele děje (např. *Гулько, Молчко, Чуйко*)
- e) příjmení odvozená od přídavných jmen (např. *Величко. Горбатко*)
- f) příjmení pojmenovávající osobu na základě slova, které často používá (např. *Гонко* – z ukrajinského „гоп“, *Хайко* – z ukrajinského „хай“)

8. Slovtvorný typ se sufixem –ц-е

K tomuto typu řadíme substantiva, která byla odvozena od podstatných jmen středního rodu jak prvotních (např. *м'ясо - м'ясе, озеро – озерце*), tak i odvozených (např. *вітрило – вітрильце*).

Odvozeniny se sufixem –ц-е mají následující modifikační významy: zdrobněle-mazlivý (např. *відерце, деревце*), čistě mazlivý (např. *винце, золотце, сальце*), mazlivý nebo opovržlivý v závislosti na kontextu (např. *дільце*). Někteří substantiva se sufixem –ц-е deminutivní význam ztratila (např. *блюдце, кільце*).

Tento slovtvorný model se při tvorbě ukrajinských příjmení neuplatňuje.

9. Slovtvorný typ se sufixy –оньк-, -еньк-

Odvozeniny se sufixy –оньк-, -еньк- nesou význam mazlivosti. Odvozeniny na –оньк-а (-еньк-а) jsou motivovány substantivy ženského rodu (např. *дружинька, любонька, зозуленька*). Odvozeniny na –оньк-о (-еньк-о) jsou motivovány substantivy mužského (např. *батенько, вітронько*) a středního rodu (např. *горенько, дитятонько*). Tento slovtvorný typ je charakteristický pro folklorní literaturu.

S pomocí sufixu –оньк- (-онька, -онько) vzniklo jen velmi málo příjmení, která mají zdrobněle-mazlivé zabarvení – např. *Галонька, Іванонько, Федоронько* (24, s. 147).

10. Slovtvorný typ se sufixy –ун-я (-унь), -ул-я, -ус-я (-усь), -ас-я (-ась), -ц-я (-ць-о)

Substantiva tohoto typu mají výrazně mazlivé zabarvení. Jako motivující základ slouží pojmenování osob na základě rodinných vztahů, často intimně-hovorového charakteru (např. *тітуня, бабуля, татусь, кумась, мамця*), nebo vlastní jména, většinou ve familiární podobě (např. *Федюня, Катруся*).

Se sufixem –ун-я jsme našli pouze jedno příjmení, a to *Лібуня* (24, s. 157).

11. Slovtvorný typ se sufixem –ищ-е

Tento typ odvozenin vyjadřuje augmentativnost (např. *деревище, морозище, ножище*), často ve spojení s negativním hodnocením, s náznakem opovržení (např. *бабище, зубище, хлопчище*) nebo čisté pohrdání, nadávku (např. *свекручище*) a nebo naopak pozitivní charakteristiku v závislosti na sémantice motivujícího základu (např. *дружище*).

Substantiva tohoto typu jsou motivována podstatnými jmény rodu mužského (např. *гарбуз – гарбузище, лоб – лобище*), ženského (např. *баба – бабище*) i středního (např. *дерево – деревище*).

Zhrubělé zabarvení mají příjmení odvozená od vlastních jmen – např. *Данище, Павлище, Петрище* (24, s. 136).

12. Slovtvorný typ se sufixem –иськ-о

Sufix –**иськ-о** je slovtvorným ekvivalentem sufixu –**ищ-е** (např. *вовчище – вовчисько, парубчище – парубчисько*). Co se týče sémantiky, sufix –**иськ-о** vyjadřuje výrazně negativní hodnocení, ale v některých případech jde jen o familiárnost či hovorovost (např. *дівчисько, хлопчисько*).

Příjmení na –**исько** byla odvozována od vlastních jmen (např. *Макисько*) nebo apelativ (např. *Ковалисько*) (24, s. 133) a zřejmě asociovala negativní hodnocení nositele tohoto typu příjmení.

13. Slovtvorný typ se sufixy –ак-а (-як-а), -аг-а (-яг-а), -ук-а (-юк-а), -уг-а (-юг-а)

Odvozeniny tohoto typu vyjadřují augmentativnost s negativním hodnocením nebo familiárně-hanlivým odstínem (např. *ножака, гарбузяка, хвостяга, холоднюка, вітряга, котюга*). Tato substantiva (obzvláště ta, která pojmenovávají osoby) často ztrácí význam zveličelosti a místo toho vyjadřují pomluvy, urážky, pohrdání (např. *брехуняка, чортяка, злодіюка*). Někdy se ale můžeme setkat i s pozitivním hodnocením (např. *друзяка, паруб'яга, чолов'яга*).

K substantivům na –**уг-а (-юг-а)** se může dodávat formant –**н** (např. *вітряган, дідуган*), který posiluje emocionalitu.

Jednotlivá pojmenování s podobnou sémantikou tvoří slovtvorné typy se sufixy –**яр-а** (*шматяра*), –**ин-а** (*домина*), –**омах-а** (*грудомаха, костомаха*), –**ур-а (-юр-а)** (*носюра*), –**угур-а** (*кучугура*).

Пříjmení na **-аг-а** (např. *Буняга*), **-ак-а** (např. *Забіяка*), **-ук-а** (např. *Голюка*), **-уг-а** (např. *Катюга*), **-ур-а** (např. *Дідура*) mají zhrubělé a často znehodnocující zabarvení.

Expresivita ukrajinských příjmení

Expresivita ukrajinských příjmení je nejčastěji způsobována buď sufixy, nebo sémantikou slovního základu. Některé sufixy vyjadřují pozitivní či negativní konotace v závislosti na slovním základu daného příjmení.

Пříznakové jsou následující sufixy (24):

1. Suffixy, které vyjadřují pozitivní konotace

- **-анк-о**: zdrobnělé zabarvení (Петрушанко, Пушанко)
- **-ань**: zdrobnělé, mazlivé zabarvení (Гарань, Климань)
- **-ась**: zdrobnělé, mazlivé zabarvení (Гарась, Микитась)
- **-аш**: zdrobněle-familiární zabarvení (Дмитраш, Лукаш)
- **-ашк-о**: zdrobnělé zabarvení (Петрашко, Томашко)
- **-ей**: zdrobnělé nebo úctuplné zabarvení (Микитей, Пилипей)
- **-ейк- (-ейка, -ейко)**: zdrobnělé, mazlivé zabarvení (Андрусейко, Данилейко)
- **-енк-о**: zdrobnělé, mazlivé zabarvení (Захаренко, Бондаренко)
- **-еньк- (-енька, -енько)**: zdrobnělé, mazlivé zabarvení (Івасенько, Серденько)
- **-ець**: zdrobnělé, mazlivé zabarvení (Іванець, Семенець)
- **-ечк-о**: zdrobnělé zabarvení (Василечко, Маслечко)
- **-ешко**: zdrobnělé zabarvení (Терешко, Бобешко)
- **-ись**: zdrobnělé zabarvení (Гавриць, Тупиць)
- **-ичк- (-ичк-а, -ичк-о)**: zdrobnělé zabarvení (Музичка, Теличка)
- **-иш**: zdrobnělé zabarvení (Гавриш, Даниш)
- **-ишк-о**: zdrobnělé zabarvení (Малишко, Петришко)
- **-к- (-к-а, -к-о)**: zdrobnělé, mazlivé zabarvení (Микитка, Березко)
- **-’о**: zdrobnělé, mazlivé zabarvení (Ваньо, Васьо)
- **-ок**: zdrobnělé, mazlivé zabarvení (Гавришок, Дячок)
- **-оньк- (-оньк-а, -оньк-о)**: zdrobnělé, mazlivé zabarvení (Іванонько, Федоронько)
- **-ось**: zdrobnělé zabarvení (Павлось, Братось)
- **-очк- (-очк-а, -очк-о)**: zdrobnělé, mazlivé zabarvení (Малиночка, Юрочка)
- **-улк-а**: zdrobnělé, mazlivé zabarvení (Дідулка, Мігулка)

- **-уник**: zdrobnělé zbarvení (Івануник, Попдякуник)
- **-ун'-а**: mazlivé zbarvení (Лібуня)
- **-усь, -уськ-а, -уськ-о, -усь-о**: zdrobnělé, mazlivé zbarvení (Петрусь, Дідусь)
- **-уц, -уц-а, -уць**: zdrobnělé zbarvení (Юркуц, Пархуць)
- **-уш, -уш-а, -ушк-а, -ушк-о**: zdrobnělé zbarvení (Петруш, Матюша)
- **-хн-о**: zdrobnělé zbarvení (Івахно, Дахно)
- **-ц'-а**: zdrobnělé, mazlivé zbarvení (Панця)

2. Sufixy, které vyjadřují negativní konotace

- **-аг-а**: hanlivé, zhrubělé zbarvení (Буняга, Довб'яга)
- **-ай**: posměvačné, jízlivé nebo zdrobněle-familiární zbarvení (Горбай, Бородай, Губай)
- **-айк- (-айк-а, -айк-о)**: deminutivní nebo zdrobněle posměvačné zbarvení (Бородайко, Мельничайко)
- **-айл-о**: zhrubělé, hanlivé zbarvení (Кусайло, Читайло)
- **-ак-а**: zhrubělé, hanlivé zbarvení (Забіяка, Гуляка)

Sufix **-ак-а** má převážně zhrubělé a hanlivé zbarvení, podobně jako sufix **-аг-а**. Je možné, že jsou to fonetické varianty téhož sufixu, což dokazují např. příjmení Ломака a Ломара (24, s. 108). V některých případech jsou příjmení na **-ак-а** ekvivalentní k příjmením se sufixem **-ак**, např. Подоляка – Подоляк (24, s. 108). Rozdíl spočívá v tom, že příjmení se sufixem **-ак** vyjadřuje jen původ (Podolí), kdežto příjmení se sufixem **-ак-а** nese kromě toho i náznak zhrubělosti či familiárnosti.

- **-ал-о**: zhrubělé, hanlivé zbarvení (Пугало, Торкало)
- **-ах**: zhrubělé zbarvení (Івах, Дмитрах)
- **-ах-а**: zhruběle-familiární zbarvení (Іваха, Рубаха)
- **-да (-ойда, -енда, -инда, -айда, -анда, -елда, -унда)**: hanlivé zbarvení (Бурда, Вайда)
- **-ел- (-ел-а, -ел-к-а, -ел-о, -ел'-а, -ель)**: zhrubělé, hanlivé zbarvení (Куцела, Мацела)
- **-ех (-ех-а)**: pohrdavé, opovržlivé zbarvení (Бурмеха, Яреха)
- **-иг-а**: negativně-emocionální zbarvení (Малига, Татига)
- **-ийл-о**: zhrubělé zbarvení (Загасийло)
- **-ил- (-ил-а, -ил-к-о, -ил-о, -іл-о)**: ironické nebo zhrubělé zbarvení (Журило, Іванило)
- **-ин-а**: zhrubělé nebo soucitné zbarvení (Павлина, Дідина)
- **-иськ-о**: zhrubělé zbarvení (Макисько, Гнатисько)
- **-их**: zhrubělé zbarvení (Ваврих, Гаврих)
- **-ищ, -ищ-е**: zhrubělé zbarvení (Данище, Петрище)

- **-ій**: posměvačné nebo žertovné zbarvení (Красій, Хорій)
- **-л-о**: hanlivé zbarvení (Огризло, Тягло)
- **-ол (-ол-а)**: familiárně-zhrubělé zbarvení (Вархол, Магола)
- **-ор-а**: zhrubělé zbarvení (Феджора)
- **-от-а**: emocionální zbarvení vyjadřující pohrdání (Голота, Нищота)
- **-ох-а**: zhrubělé zbarvení (Васильоха, Пальоха)
- **-уг-а**: zhrubělé nebo negativně-emocionální zbarvení (Катюга, Малюга)
- **-уд-а**: zhrubělé, hanlivé zbarvení (Хамуда)
- **-ук-а**: zhrubělé zbarvení (Голюка, Канюка)
- **-ул-а**: negativně-emocionální zbarvení (Марфула, Пищула)
- **-ун**: hanlivě-posměvačné zbarvení (Шептун, Кривцун)
- **-унь**: zdrobnělé zbarvení, někdy s náznakem hanlivosti (Михалунь, Братунь)
- **-ур (-'ур), -ур-а, (-'ур-а)**: zhrubělé, hanlivé zbarvení (Костюра, Дідура)
- **-ус**: posměvačné zbarvení (Матус, Димус)
- **-ух (-'ух), -ух-а (-'ух-а)**: zhrubělé, negativně-emocionální zbarvení (Павлух, Бабух)

3. Sufixy, které mohou vyjadřovat pozitivní i negativní konotace, a to v závislosti na slovním základu

- **-ик (-ник)**: zdrobnělé, mazlivé nebo posměvačné, ironické zbarvení (Адамик, Вівчарик)
- **-иц'-а**: pozitivní či negativní zbarvení závisí na slovním základu daného příjmení (Добриця – pozitivní zbarvení, Тупиця – negativní zbarvení)
- **-ул'-а**: hanlivé nebo naopak mazlivé zbarvení (Гануля – mazlivé zbarvení, Носуля – hanlivé zbarvení)

Jak jsme uváděli v předchozí části práce, podrobně analyzovaný sufix **-ак** je v ukrajinském jazyce považován za neutrální. Příznakovost by tedy měla způsobovat sémantika slovních základů jednotlivých příjmení. Sufix **-ак** je hojně využíván při tvorbě ukrajinských substantiv, podle V. M. Rusanivského (25) se vyskytuje u následujících podstatných jmen:

1. Substantiva s významem „nositel předmětného příznaku“

Substantiva se sufixem **-ак** označují osoby na základě:

- druhu činnosti (рибак, моряк)
- národní příslušnosti nebo místa bydliště (австріяк, подоляк, сибіряк)
- chování, podmínek existence, vztahů s jinými osobami (бідак, дивак, земляк, родак)

Tento typ substantiv je velmi produktivní. Tvrdé fonémy se střídají s měkkými (море – моряк, Сибір – Сибіряк), kořenová souhláska [i] se střídá s [o] (поділ – подоляк, рід – родак).

2. Substantiva, která nazývají konkrétní předměty

Rusanivskyj řadí do této skupiny substantiva se sufixem **-ak**, která pojmenovávají zvířata, ptáky atd.: лошак, рисак, черв'як. Tento typ substantiv je málo produktivní. Měkké souhlásky se střídají s tvrdými (гусь – гусак).

3. Substantiva, která nazývají osobu – činitele nebo nositele procesuálního příznaku

Podle Rusanivského patří do této skupiny substantiva typu вожак, співак, приймак, пияк. Tato skupina je málo produktivní.

4. Substantiva – pojmenování předmětů

Rusanivskyj řadí do této skupiny substantiva, která pojmenovávají pracovní nářadí nebo jejich části (держак, різак, черпак). Tento typ substantiv je málo produktivní.

5. Substantiva odvozená od adjektiv

a) substantiva, která označují osobu – nositele příznaku

Tato substantiva pojmenovávají osobu na základě jakéhokoliv příznaku (новак, весельчак, чужак, здоров'як), místa bydliště nebo původu (східняк, західняк). Tento typ je produktivní. Tvrdé souhlásky se střídají s měkkými (бідний – бідняк, смуглий – смугляк).

b) substantiva označující předměty

Rusanivskyj řadí do této skupiny substantiva na **-ak**, která pojmenovávají konkrétní předměty (жовтяк, кисляк, срібняк), horniny (залізняк, плитняк). Tvrdé fonémy se střídají s měkkými (жовтий – жовтяк, кислий – кисляк, срібний – срібняк).

Podobně jako v ukrajinštině je sufix **-ák** (ukr. **-ак/-як/-чак**) často využíván i v české slovo tvorbě. Ovšem podle V. Šmilauera (52) v češtině dodává tento sufix substantivům nezřídka pejorativní význam. Šmilauerovo dělení substantiv na **-ák** je následující:

1. Substantiva utvořená ze sloves (jména činitelská, nomina agentis)

-**ák**: pasák, honák, divák, zpěvák, tulák, lajdák, žebrák apod.

Sufix –**ák** je u těchto substantiv považován za pejorativní.

2. Substantiva utvořená z podstatných jmen

a) jména podle zaměstnání (jména konatelská)

-**ák**: ovčák, dudák, pošťák apod.

b) jména podle původu a příslušnosti

▪ místní (původ, bydliště)

Označuje obyvatele (příslušníky), přičemž základem jsou vlastní jména zemí, osad nebo místní jména obecná. Kde jsou vedle sebe sufixy –**an** a –**ák** (Pražan – Pražák), mají jména na –**ák** ráz lidovější, někdy familiární, až pejorativní.

-**ák**: Příbramák, Malostráňák, měšťák, zálesák apod.

▪ společenské (příslušenství ke společenské vrstvě, rodu, stavu, církevní řeholi, organizaci, straně, škole, směru atp.)

-**ák**: pravičák, svazák, školák, cisterciák

3. Substantiva odvozená z přídavných jmen (jména nositelů vlastnosti)

-**ák**: levák, bouřlivák, sprosták, bídák, darebák apod.

V těchto případech je sufix –**ák** vnímán jako pejorativní.

Analýza českých substantiv se sufixem –**ák** vyzývá pochybnosti, zda je v ukrajinštině sufix –**ак** (**-як**, **-чак**) opravdu vždy neutrální. K českým substantivům, u nichž je sufix –**ák** vnímán jako pejorativní, jsme se pokusili najít ukrajinské ekvivalenty. Z několika takových ukrajinských substantiv se stala i příjmení a jsou zaznamenána v Čučkově slovníku zakarpatských příjmení (43):

▪ Співак (s. 530) – příjmení vzniklo z ukrajinského apelativa *співак* (= *zpěvák*)

▪ Жебрак (s. 223) – příjmení vzniklo z ukrajinského apelativa *жебрак* (= *žebrák*); dané příjmení zaniklo

▪ Лівак (s. 342) – příjmení vzniklo z ukrajinského apelativa *лівак* (= *levák*)

▪ Бідяк (s. 64) – příjmení vzniklo buď z apelativa Біда + sufix –**як**, nebo ze zakarpatského apelativa *бідак* (= *bídák*)

- Гонак (s. 153) – příjmení bylo odvozeno z ukrajinského slovesa *гонити* (hnát, honit => *hónák*)
- Говнак (s. 147) – viz. příjmení Гонак
- Бабрак (s. 41) – příjmení mohlo být odvozeno od bojkovského apelativa *бабрак* (= *babrák* – ten, který nic nedotáhne do konce)
- Дербак (s. 191) – příjmení vzniklo z ukrajinského dialekt. apelativa *дербак* (= *darebák*)

Výše uvedená příjmení jsou pro nás důkazem, že ukrajinský sufix **-ак (-як, -чак)** nemusí být vždy neutrální, tak jak to tvrdí někteří lingvisté (např. Rusanivskyj), a v některých případech může být považován, stejně jako v češtině, za pejorativní. Můžeme uvést ještě několik dalších příjmení:

- Багуряк (s. 42) – příjmení nemá jednoznačné vysvětlení, ale může to být záletník, sukničkář či nemanželské dítě
- Бабчак (s. 42) – sukničkář; koresponduje s příjmením Бабець (s. 41) – jednou z variant původu tohoto příjmení je hucul. apellativum *бабец* (залицяльник) = záletník
- Булак (s. 96) – jeden z možných výkladů je neotesanec, hrubián
- Буняк (s. 98) – jeden z možných výkladů je neposeda
- Бемак (s. 55) – jedna z možných interpretací – nositel jména používal podmiňovací částici *бем* (< *бы есм*), čímž se značně lišil od ostatních lidí (analogicky příjmení Бесмак, Булак, Лемак, Лишак, Сотак, Спішак)
- Грубчак (s. 162) - hrubián; koresponduje s příjmením Грубець (s. 162)
- Лапчак (s. 327) – jeden z možných výkladů –zloděj, „lapka“, žvanil
- Луцяк (s. 349) – jedna z možných interpretací - ochlasta

Je velmi složité určit, co způsobuje expresivitu u obecných substantiv i příjmení, zda hraje důležitější roli konkrétní sufix, či sémantika slovního základu. Podrobně jsme studovali slovtvorbu apellativ i příjmení, a také jsme se zabývali jednotlivými sufixy i sémantikou. Výsledky naší analýzy můžeme shrnout do několika následujících bodů:

- z celkového počtu 66 příznakových sufixů nepatrně převažují sufixy vyjadřující negativní konotace (33 sufixů) oproti sufixům s konotacemi pozitivními (30 sufixů), 3 sufixy mohou vyjadřovat buď pozitivní nebo negativní konotace v závislosti na sémantice slovního základu (**-ик (-ник), -иц'а, -ул'а**)
- příjmení se sufixem **-ик** mají zdvořilé (mazlivé) zabarvení, pokud vznikla na základě vlastních jmen (např. *Василик, Іваник, Павлик*); příjmení na **-ик**, která byla odvozena z

názvu profese, pojmenovávala pomocníka nebo učně (např. *Ткачик, Вівчарик*); často ale také vyjadřovala posměch či ironii (např. *Ксьондзик*) (24, s. 129)

- zdobněle-mazlivé zabarvení mají příjmení na **-иц-я**, která byla odvozena od vlastních jmen (např. *Іваниця*); příjmení, která vznikla z adjektiv, mohou vyjadřovat jak pozitivní, tak i negativní hodnocení, a to v závislosti na sémantice slovního základu (viz. slovotvorný typ se sufixy **-иц-я, -ичка**)

- přestože u sufixu **-ок** převažuje význam zdobnělosti a mazlivosti, naše analýza ukázala ve shodě s Red'kem (24, s. 146), že nejenom substantiva, ale i některá příjmení s tímto sufixem deminutivní význam nemají nebo ho ztratila, a to:

- a) atributivní příjmení, která vznikla z adjektiv (např. *Дичок, Жовток*)

- b) příjmení, která vznikla ze slovesného základu (např. *Зробок, Недоносок, Чинок*)

- c) příjmení, která byla odvozena od substantiv zdobnělého významu, který postupně ztratila (např. *Мишок, Пахолок, Смуток*)

- d) příjmení nejasného původu (např. *Біжок, Пачок, Титинок*)

- zdobnělé a mazlivé zabarvení sufixu **-ець** se projevuje především u příjmení, která byla odvozena od vlastních jmen (např. *Богданець, Романець*) nebo vznikla lexikálně-sémantickým způsobem na základě apelativ (např. *Голубець, Кабанець*)

- sufix **-енко** je podle nás spíše deminutivní než mazlivý, mazlivost je podmíněna projevem mluvčího

- sufixy typu **-ак-а, -аг-а, -ук-а, -уг-а, -ур-а** vytvářejí negativní hodnocení samy o sobě, nezávisle na sémantice slovního základu

- sufixy druhého stupně typu **-оньк-(-оньк-а, -оньк-о)** jsou převážně s kladným hodnocením

- u příjmení s neutrálními sufixy (např. **-іст** – *Кабаніст*, **-евич** – *Волосевич*) je expresivita způsobována sémantikou slovního základu

- naše analýza zpochybňuje fakt, že sufix **-ак (-як, -чак)** je v ukrajinštině neutrální; podle nás může být v některých případech, podobně jako v češtině, pejorativní

S expresivitou ukrajinských příjmení se také můžeme setkat v literárních dílech. Spisovatelé si často upravují příjmení podle svého – často je mění foneticky, ortograficky vytváří příjmení nová, někdy používají tzv. výmluvná příjmení. Zajímavostmi antroponomie uměleckých děl se zabývá např. L. O. Belej (2). Jak vyplývá z jeho studie, expresivity ukrajinských příjmení v umělecké literatuře se nejčastěji dosahuje morfologicky, slovotvorně, lexikálně či změnami ortografickými.

Co se týče morfologických prostředků, ukrajinská příjmení jsou v literatuře často užívána v množné čísle, které je posouvá blíže k apelativům, např.: „Хай же знає все людство і хай знають всі *Кравченки*, всі *Чумакови*, *Труханови*, *Гетьмани*, і всі, що тільки будуть жити, *Нещадименки*, *Горобці*, *Сірошитани*, *Борці*, *Кавуни*, *Теліги* і *Недригайленки*, - усі нехай знають...“ (O. Dovženko) (2, s. 25). Množné číslo tedy můžeme vnímat jako prostředek zobecnění až deantroponymizace (v češtině se plurál používá obdobně: např. *takoví švejkové*, *donkichotové*, *donchuáni* atd.).

Často dosahují autoři expresivity s pomocí slovtvorných prostředků. V literatuře konce 18. – počátku 20. století se setkáváme s příjmení a přezdívkami, které obsahují formanty **-енко**, **-івна**, **-ук**, **-иха** atd., jež poukazují na rodinný stav. Např.: *Леся Череванівна*, *Маруся Чурайівна*, *Галя Вишняківна* (svobodné dívky), *Петро Шраменко*, *Шраменя*, *Олекса Довбушук* (mládenci), *Петріїха*, *Баглаїха* (vdané ženy) (2, s. 26).

Specifické antroponymní sufíxy jsou nezdívka jediným prostředkem, který svědčí o národní příslušnosti literární postavy, např.: „Уже коли ти був раз *Золотаревським*, то *Золотаренком* ізнов не будеш!“ (P. Kuliš); „Через десять хвилин *Мухін* мав у кишені посвідку члена Арміїської ради *Мухенка*, а *Оксенюк* перетворився на заступника комісара армії *Аксьонова*“ (O. Slisarenko) (2, s. 26).

Cizojazyčné antroponymní formanty ve spojení s ukrajinským slovním základem vytváří tzv. „kreolská“ antroponyma, která poukazují na národní nihilismus jejich nositelů, obvykle svědčí i o jejich příslušnosti k vyšší společenské vrstvě, např.: „*Данило Павлович Кряжов* – потомок того самого гетьманського полковника *Кряжа*...“ (P. Myrnyj); „По нашому, по козацькому і балакать соромиться, уже за москаля закандзюбився! І пишеться не *Щербосьорба*, а *Щербосьорбов*“ (V. Mova) (2, s. 26).

Někdy spisovatelé naopak spojují cizojazyčný slovní základ s ukrajinskými sufíxy, např. *Хеопсенко*, *Іуда Іскаріотенко*, *Олександр Македонченко* (2, s. 26). Tato příjmení jsou vnímána pejorativně.

K vytvoření komického efektu humoristé záměrně porušují valentnost afixů, např. „přesluhující herečka“ *Недопереграї* (O. Vyšňa) (2, s. 26). Spisovatelé mohou utvářet příjmení sloučením slovních spojení, např.: *Щокажете* (O. Čornohuz), *Крапказкоюю*, *Безстріхихата* (O. Vyšňa), *Дулязмаком* (O. Tesleko) (2, s. 27). Charakteristickým znakem autorské antroponymní slovtvorby je vytváření příjmení na základě frazeologizmů: *Дериніс*, *Затулідірковський* (O. Čornohuz), *М'ясорибська*, *Пилип Конопельський* (A. Kryžanivskyj) (2, s. 27). Z výše uvedených příkladů vyplývá, že autorská antroponyma mohou vyjadřovat emocionálně-expressivní, sociální i národní konotace.

Národní příslušnost postav literárních děl odráží lexikální systém daného jazyka, to znamená, že ukrajinské postavy jsou charakterizovány ukrajinskými antroponymy (*Чинка Варениченко, Максим Козаченко*), německé postavy – německými (*Вольф Шмідт, Фріц Шумахер*), francouzské postavy - francouzskými (*Жан, Жанна, Франсуа* atd.) (2, s. 27). Některá cizojazyčná příjmení vyjadřují v překladu určitou vlastnost, která charakterizuje jejího nositele, např.: *Вольф Зільбергланд* v překladu z němčiny znamená „vlk, lesk stříbra“; *Готтесманн* („boží muž“) (2, s. 27).

V neposlední řadě nesmíme opomenout fakt, že v autorské antroponymii dochází k porušování pravidel pravopisu, a to u příjmení, která se skládají z více komponentů. Ta by měla být psána dohromady, ale setkáváme se s tím, že jsou spíše psána zvlášť, např. *Чорт із свічечкою* (M. Stelmach), *Ситий-їсти-не-хоче* (I. Franko) (2, s. 30). Ukrajínští autoři se v tomto případě orientují na ruskou pravopisnou tradici: *Доезжай-не-доедешь, Федька Умойся-гразью* (2, s. 30).

IX. Původní slovanská vlastní jména-kompozita v českých a ukrajinských příjmeních

Původní slovanská vlastní jména tvoří značnou část současných českých a ukrajinských substantiv. Kromě toho sehrála také důležitou úlohu při formování českého a ukrajinského národního antroponymického systému. Obzvláště po rozšíření křesťanství se tato jména přetvářela na přezdívký a v době utváření příjmení posloužila jako základ mnohých českých i ukrajinských příjmení. Při zpracování tohoto tématu vycházíme především z ukrajinských zdrojů, např. z L.R. Ostaše (21).

Některá jména-kompozita fungují dodnes jako vlastní jména, a to jak u Čechů (např. *Bohumil, Jaromír*) (47, s. 69, 105), tak i Ukrajinců (např. *Володимир, Всеволод*) (27, s. 48, 49). Další část jmen-kompozit se přestala používat a postupně zanikla.

V plném tvaru se jak v českých, tak i ukrajinských příjmeních zachovala např. tato jména-kompozita: č. *Branislav, Ctibor, Duchoslav, Kazimír, Semerád* atd. (48, s. 46, 61, 144, 187, 218); u. *Богдан* (23, s. 164), *Доморад* (23, s. 638), *Самбур* (23, s. 1764) atd.

Mnohem větší část příjmení vznikla morfologickým způsobem, a to za pomoci patronymních, posesivních nebo polyfunkčních sufixů. U Ukrajinců se přidávaly sufixy např. k těmto komponentům:

- **Благ-**: Благута (23, s. 149)
- **Бож-**: Божейко, Божко, Божук (23, s. 169-170)
- **Вел-**: Велюш, Веляда, Велько (23, s. 283)
- **Гой-**: Гой, Гойда, Гойдик (23, s. 457)
- **Дед- / Дід-**: Деда, Дедюк, Дедюра, Дедик, Дедів, Дедусь (23, s. 577-592)
- **Жир-**: Жирик, Жирій, Жирко, Жируха (23, s. 711-712)
- **Крас-**: Красій, Красюк, Красько (23, s. 1030-1033)
- **Люб-**: Любеня, Любич, Любко (23, s. 1200-1204)
- **Мор-**: Морак, Моренко, Морич, Моря (23, s. 1353-1357)
- **Нин-**: Нинич, Нинка (23, s. 1422)
- **Пак-**: Пак, Пакіш, Пакула, Пакуль, Пакуляк (23, s. 1502)
- **Рус-**: Русак, Русакевич, Русов (23, s. 1739-1741)
- **Сир-**: Сиренко, Сирица, Сирко (23, s. 1821)

- **Тато-**: Татомир, Татиґа, Татинець, Татів, Татух (23, s. 1971-1972)
- **Хот-**: Хотенко, Хотян, Хотянчук (23, s. 2147)
- **Цуд-**: Цуд, Цудний (23, s. 2173)
- **Чест-**: Чеснюк, Чесняк (23, s. 2209)

V češtině se přidávaly sufixy např. k těmto komponentům:

- **Bož-**: Bož, Božik, Božeta (48, s. 46)
- **Duch-**: Doucha, Doušek (48, s. 58)
- **Hrd-**: Hrzek, Hrzán (48, s. 87)
- **Chval-**: Chval, Chvála (48, s. 91)
- **La-**: Lácha, Lachout, Lašek (48, s. 125)
- **Mir-**: Miran, Mirek (48, s. 145)
- **Pře-**: Přech (48, s. 184)
- **Slav-**: Slavata, Slavník (48, s. 211-212)
- **Tich-**: Tichák, Tichota (48, s. 250)
- **Vac-**: Vaca, Vacata, Vacek (48, s. 258)
- **Žit-**: Žít, Žítek, Žitka (48, s. 287)

Mnohé komponenty českých a ukrajinských příjmení jsou ekvivalentní: **Бог-, Бож-, Бор-, Буд-, Гост-, Дом-, Дух-, Мир-, Рад-, Род-, Слав-, Соб-, Стан-, Суд-, Сул-** a další. Jak ukrajinská, tak i česká antroponymie si zachovaly také své originální a specifické komponenty, např. u. **Бал-, Гром-, Гуд-, Скор-, Плох-, Спит(и)-** atd.; č. **Host-, Chval-, Příb-, Tvrđ-, Vid-** atd.

Společným rysem české a ukrajinské antroponymie je i to, že příjmeními se nestávaly jen sufixální deriváty, ale i komponenty bez sufixů. V češtině se jedná např. o tato příjmení: *Blah, Blaž, Bol, Bor, Boř, Bož, Duch, Chval, Pač, Pak, Rod, Svět, Vít, Žít*. Podobný typ tvorby příjmení nacházíme i v ukrajinštině, např.: *Буї, Влад, Гої, Гром, Гуд, Дух, Жир, Крась, Мот, Пак, Рад, Рус* atd. Někdy se k takovým příjmením přidávala koncovka **-а**: *Божа, Брана, Брода, Гуда, Драга*; v č.: *Bláza, Líba, Sváta, Váca* atd.

Společným rysem obou jazyků je to, že připojováním sufixů k čistým komponentům vznikala celá řada vlastních jmen i příjmení. Slovtvorné sufixy odrážejí zvláštnosti slovtvorného i sufixálního systému každého jazyka. V ukrajinštině se k vlastním jménům-kompozitům připojovaly tyto sufixy: **-ег-а, -иг-а, -ог-а, -уг-а** (*Чернега, Малига*), **-ай (-'ай), -ій** (*Селай, Чернай, Малій*), **-ак (-'ак), -ик, -к-о, -енк-о, -ок, -ук (-'ук), -чук** (*Рогак, Черняк, Радик, Радько, Раденко, Браток, Радчук. Радюк*), **-ів** a jeho fonetická varianta **-ов** (*Манів, Русов*), **-ан (-'ан), -ен-а, -ин, -ин-а, -онь, -ун, (-унь)** (*Роган, Бродин, Скорина, Ярнь*,

Богун, Яркун, Ярунь), **-ось, -усь** (*Братось, Милусь*), **-ит-а, -'ут-а** (*Малита, Малюта*), **-ах, -их-а, -ух, -ух-а** (*Братах, Радух, Чернуха*), **-ець** (*Борець, Борівець*), **-иц'а** (*Скориця*), **-ач, -ич, -ов-ич** (*Рогач, Родич, Радевич*), **-аш, -иш** (*Браташ, Радиш*), **-ськ, -цьк, -ов-ськ-, -ецьк-** (*Борисовський, Борівецький, Будковський, Борецький*), sufíxy-flexe **-о** a **-а** (*Маньо, Мильо*), polymorfénní sufíxy typu **-ей-к-о, -ан-ович, -аш-ев-ич, -уш-к-о** a další. Pro ukrajinskou antroponymii jsou charakteristické posesivně-patronymní sufíxy **-ен-к-о, -ів (-ов), -ин, -ук, (-'ук), -ич, -ев-ич, -ов-ич**, jimiž se ukrajinská příjmení značně liší od českých.

K českým komponentům se připojují např. tyto sufíxy: **-ec** (*Stanec*), **-ěček, -iček** (*Staněček, Staniček*), **-da** (*Sulda*), **-chota, -ouch** (*Radouch*), **-ěj** (*Roděj*), **-ák, -ek, -ik, -ka, -ko** (*Rodák, Stanek, Sudik, Stanka*), **-al, -ula, -ulka, -ulčik** (*Pačal, Pakula, Vaculka, Vaculčik*), **-an, -anek, -en, -inek, -ůnek, -něk, -oň, -oněk** (*Dušánek, Roden, Vašín, Svatůnek, Radoň, Svatoněk*), **-era, -ura** (*Sudera, Staňura*), **-át, -átko, -tka, -ítka, -ota** (*Vašát, Vacátko, Svojtka, Svojtka*), **-eš, -še, -šak, -oš, -ouš, -oušek, -uš, -uška** (*Pakeš, Svojše, Dušak, Svatoš, Radoušek, Dobuš, Svatuška*), sufíxy-flexe **-о** a **-а** (*Stano, Staňo*).

Původ a prvotní význam mnohých ukrajinských i českých příjmení, která vznikla ze slovanských vlastních jmen-kompozit, je vysvětlován na základě dvou, někdy i tří různých etymologií. Dvojí etymologii mají např. tyto slovní základy současných ukrajinských příjmení:

- **Вад-**: slovanské jméno-kompozitum Владимиръ (36, s. 27) nebo církevní jméno Вадекартъ (14, s. 189)
- **Дан-**: slovanské jméno-kompozitum Данславъ (36, s. 28) nebo církevní jméno Дан[ииль] (14, s. 200)
- **Мир-**: slovanské jméno-kompozitum Мирославъ (36, s. 20) nebo církevní jméno Миронъ (14, s. 223)
- **Род-**: slovanská jména-kompozita Родивитъ, Родиславъ, Родимиль (18, s.168) nebo církevní jméno Родіонъ (14, s. 229) atd.

V české antroponymii se také setkáváme s dvojí etymologií slovních základů příjmení, která jsou nejčastěji odvozována od slovanských jmen-kompozit nebo jmen církevních:

- **Блаž-**: Blažislav, Blažibor nebo Blažej (48, s. 44-45)
- **Bro-**: Bronislav nebo Ambrož (48, s. 47)
- **Dom-**: Domoslav nebo Dominik (48, s. 226)
- **Tom-**: Tomislav nebo Tomáš (48, s. 251)
- **Ono-**: Onomysl nebo Ondřej (48, s. 253) atd.

Jak u nás, tak i u Ukrajinců se původní slovanská jména aktivně podílela na tvorbě příjmení. V obou antroponymických nalézáme podobné modely transformací jmen na příjmení: buď se jména-kompozita bezprostředně stávala příjmeními, nebo se k nim připojovaly mono- a polymorfénní sufixy. Příjmení tohoto typu nám podávají přehled tehdejších složených slovanských vlastních jmen, z nichž některá existují dodnes.

Ve slovních základech mnohých příjmení se můžeme setkat s komponenty, které se aktivně používaly jak v české, tak i ukrajinské antroponymii: **Bo-** (Бор-), **Bož-** (Бож), **Bud-** (Буд-), **Dom-** (Дом-), **Drah-** (Дорог-), **Hod-** (Год-), **Ho-** (Гои-), **Chot-** (Хот-), **Lut-** (Лют-), **Mir-** (Мир-), **Slav-** (Слав-), **Sob-** (Соб-), **Sud-** (Суд-), **Sul-** (Сул-), **Vel-** (Вел-), **Vrch-** (Верх-), **Vyš-** (Выш-) a další. Podobně jako nalézáme shody, setkáváme se v ukrajinské a české antroponymii i s rozdíly, které jsou způsobeny zvláštnostmi obou jazyků, především jejich slovotvorným a sufixálním systémem. V češtině, na rozdíl od ukrajinštiny, se vyskytuje mnohem méně příjmení s posesivními patronymními formanty.

Závěr

Příjmení se stalo základním druhem pojmenování osob, a to v celosvětovém měřítku. Některá slovanská příjmení nesou stopy bývalé slovanské jazykové jednoty, jiná (včetně ukrajinských a českých) jsou téměř ekvivalentní. Otázka stáří ukrajinských příjmení zůstává dosud nezodpovězena, ale nejvýznamnější výzkumy a studie zabývající se vznikem a vývojem ukrajinských příjmení, které byly provedeny na základě analýzy ukrajinských písemných památek z 16. století, dokazují, že toto období je pro rozvoj ukrajinských příjmení nejdůležitější a kromě toho přináší také počátek postupné stabilizace ukrajinského antroponymického systému.

Zajímavou kapitolu historie ukrajinských příjmení tvoří židovská příjmení mezi ukrajinskými kozáky. Přestože židovskému vlivu na ukrajinský jazyk nebylo věnováno mnoho pozornosti, nalezneme největší vliv jidiš na ukrajinštinu mezi ukrajinskými antroponymy, která byla zaznamenána v Rejstříku Záporožského Vojska z roku 1649. V čele kozáckého vojska stál tehdy Bohdan Chmelnyckyj, jehož vláda nastolila vlnu krutých židovských pogromů. Proto si Židé mohou jen stěží představit, že by se mezi ukrajinskými kozáky mohli nacházet i muži židovského původu. Ti, kdo chtěli být přijati do Záporožské Siče, museli vyznávat pravoslavnou víru. Některá židovská příjmení analyzovaného rejstříku poukazují na to, že jejich majitelé byli nuceni k přijetí křesťanské víry. Tato příjmení jsou nyní rozšířená jak mezi Ukrajinci, tak i mezi Židy, a to v regionech, kde bylo v minulosti židovské obyvatelstvo zastoupeno vysokým počtem procent (Vinnycká a Žytomyrská oblast).

Podle původu, gramatické stavby a morfologických vlastností se ukrajinská příjmení dělí na dvě skupiny: adjektivního a substantivního typu. Nejrozšířenějšími jsou mezi příjmeními adjektivního typu příjmení se sufixy **-цьк-**, **-цьк-**, **-зьк-**, mezi příjmeními substantivního typu to jsou pak příjmení se sufixy **-ук**, **-чук** a **-енко**. Příjmení na **-енко** jsou považována za typicky ukrajinská, ale je potřeba vyvrátit mýtus, že jsou na Ukrajině nejrozšířenější. Považujeme je za nejtypičtější, protože u jiných slovanských národů se s nimi prakticky nesetkáváme.

Jak ukázala naše analýza jednotlivých slovtvorných typů, nejrozšířenějším způsobem tvoření je sufixace. Druhé místo zaujímá lexikálně sémantický způsob. Téměř všechna příjmení, která vznikla lexikálně-sémantickým způsobem, jsou stylisticky příznaková. Přenos jejich významu se uskutečňoval převážně na základě metafory a metonymie. Velmi charakteristický je pak pro ukrajinskou antroponymii také syntakticko-morfologický způsob slovtvorby. Naopak

velmi vzácným způsobem tvoření ukrajinských příjmení je prefixace. Jen velmi málo příjmení vzniklo z bývalých příslovců, citoslovcí, pomocných a zvukomalebných slov.

Variantnost ukrajinských příjmení je způsobována tím, že nositeli téhož příjmení mohou být osoby opačného pohlaví, různého pokolení, obyvatelé odlišných oblastí, kteří mluví různými jazyky nebo dialekty.

Příjmení jsou asémantická pojmenování, zbavená jakýchkoliv odstínů (ať pozitivních či negativních). Proto pokud hovoříme o sémantice příjmení, máme na mysli sémantiku příjmení před jeho právním uzákoněním. Zkoumáme tedy sémantiku slovních základů, od nichž byla příjmení utvořena. Porovnali jsme koncepce lingvistů J. Red'ka (24) a P. Čučky (43), které jsou do značné míry podobné, částečně se liší dělením sémantických skupin a podskupin, podstatný rozdíl činí hledisko teritoriální. Velmi složité je zjišťovat sémantiku příjmení nejasného původu (např. Півторак, Юшка, Чуплак). Někdy je potřeba zkoumat praformy a pokud nemá příjmení analogické ekvivalenty, je nutné brát ohled i na fonetické hledisko.

Naše analýza příjmení s nejproduktivnějším patronymním sufixem na Zakarpatí **-ак/-як/-чак** ukázala, že nejpočetnější skupinu tvoří příjmení odvozená od apelativ. Většina příjmení tohoto typu byla utvořena z lexiky zakarpatských dialektů. Druhé místo v početnosti zaujímají příjmení, která byla odvozena od vlastních jmen. Nejméně typická je motivace toponymní. Na základě naší analýzy můžeme potvrdit specifičnost příjmení karpatského areálu, která se vyznačují značnou příměsí základů neslovanského původu (např. maďarského, arabského, turko-tatarského, tureckého atd.).

Je velmi složité určit, co způsobuje expresivitu příjmení, zda hraje důležitější roli konkrétní sufix, či sémantika slovního základu. Zkoumali jsme 66 příznakových sufixů. Suffixy s negativními konotacemi nepatrně převažují nad těmi, které vyjadřují konotace pozitivní. Suffixy **-ик (-ник), -иц'а, -ул'а** mohou vyjadřovat buď pozitivní nebo negativní hodnocení v závislosti na sémantice slovního základu. U příjmení s neutrálními suffixy (např. **-іст, -евич**) je expresivita způsobována sémantikou slovního základu. Podrobně jsme se také zabývali slovtvorbou ukrajinských substantiv se suffixy **-ак/-як/-чак**, kterou jsme porovnali se slovtvorbou českou, a to se suffixem **-ák**. V ukrajinštině je sufix **-ак** považován za neutrální. Český sufix **-ák** je naopak často vnímán jako pejorativní. To v nás vyvolalo pochybnosti, zda i v ukrajinštině nemůže být daný sufix příznakový. K českým substantivům jsme našli ukrajinské ekvivalenty, některé z nich se staly i příjmeními. Na základě naší analýzy se tedy domníváme, že ukrajinský sufix **-ак** může být, podobně jako v češtině, v některých případech stylisticky příznakový.

Původní slovanská jména-kompozita se aktivně podílela na tvorbě ukrajinských i českých příjmení. V obou antroponymiích nalézáme podobné modely transformací jmen na příjmení. Buď se jména kompozita bezprostředně stávala příjmeními, nebo se k nim připojovaly mono- a polymorfénní sufixy. Rozdílnost ukrajinské a české antroponymie spočívá v odlišném slovotvorném a sufixálním systému.

Téma problematiky ukrajinských příjmení zůstává i nadále otevřené a lze ho zkoumat z mnoha dalších hledisek. Velmi zajímavé by bylo se zaměřit na sémantiku a etymologii příjmení nejasného původu. Do větších detailů by se dalo rozpracovat expresivně-sémantické zabarvení příjmení, a to např. v kontextu teritoriálním, ovšem pod podmínkou dostupnosti aktuálních materiálů. V neposlední řadě by bylo možné pokračovat v tématu židovských příjmení mezi ukrajinskými kozáky.

Resumé

Ve své diplomové práci se věnuji problematice ukrajinských příjmení. Studium antroponomiky jako takové je stále aktuální, neboť vlastní jména i příjmení nám poskytují důležitý materiál nejen z hlediska filologického (studium struktury jazyka), ale i z hlediska historického a etnografického. Klíčovými prameny, z nichž tato práce vychází, se staly publikace J. K. Red'ka „Sučasni ukrajinski prizvyšča“ a slovník P. Čučky „Prizvyšča zakarpatskych ukrajinciv: Istoryko-etymologičnyj slovnyk“.

Cílem této diplomové práce je nahlédnutí do historie vzniku a vývoje ukrajinských příjmení a zpracování slovotvorby ukrajinských příjmení i s jejich gramatickými a pragmatickými zvláštnostmi. Naše analýza jednotlivých slovotvorných typů ukázala, že nejrozšířenějším způsobem slovotvorby je sufixace. Dále se práce zabývá variantností a sémantikou ukrajinských příjmení. Značná pozornost je věnována příjmením karpatského areálu, která se typologicky (slovními základy neslovanského původu) podstatně liší od příjmení oblasti centrální a východní. Provedli jsme podrobnou analýzu nejproduktivnějšího patronymního sufixu na Zakarpatí **-ак/-як/-чак** (č. **-ák**).

Detailně bylo zpracováno expresivně-sémantické hledisko ukrajinských příjmení. Suffixy jsme rozdělili na základě toho, zda vyjadřují pozitivní či negativní konotace. Některé suffixy mohou vyjadřovat jak pozitivní, tak i negativní hodnocení, a to v závislosti na sémantice slovního základu. Suffix **-ák** je v češtině často vnímán jako pejorativní, v ukrajinštině je považován za neutrální. Naše analýza neutrálnost sufixu v ukrajinštině zpochybňuje, uvádíme řadu ukrajinských příjmení, která dokazují, že tento sufix může být stylisticky příznakový.

Summary

In my thesis I follow the issue of Ukrainian family names. The study of anthroponymics in itself is still of live reflection due to the fact that both first and family names make it possible to get important data not only from philological point of view (for language structure research) but also from historical and ethnographical ones. Key guiding sources for this essay were: Publication „Sučasni ukrajinski prizvyšča“ by J.K.Red'ko and dictionary „Prizvyšča zakarpatskych ukrajinciv: Istoryko-etymologičnyj slovnyk“ by P.Čučka.

The purpose of this study is to illustrate the origin and history of the Ukrainian family names development and to examine family names word-making together with their grammatical and pragmatological special features. My analysis of individual word-making styles has proved that suffixation is the most common way of word-making in the Ukraine. Furthermore, this study deals with the variety and semantics of the Ukrainian family names. Special attention is being paid to family names of the Carpathian area, which are in typological terms (word roots of non-Slavonic origin) substantially different from family names coming from central and eastern areas. I have carried out detailed analysis of the most productive patronymic suffix in Carpathian Ukraine: „-ак / -як / -чак“ („-ák“ in Czech).

I have examined both expressive and semantic aspects of the Ukrainian family names in detail. The suffixes were classified on the basis of positive or negative connotations expressed. Some of the suffixes in question can express both positive and negative assessments depending on the word root semantics. The suffix „-ák“ is often perceived as pejorative in Czech language, in Ukrainian it is considered neutral. The suffix neutrality, however, is being impeached by my analysis, I bring several Ukrainian family names proving that this suffix can be stylistically symptomatic.

Poznámkový aparát

1. БЕВЗЕНКО, С. П. *Історична морфологія української мови*. Ужгород 1960.
2. БЕЛЕЙ, Л. О. Як „промовляють“ імена літературних персонажів: Про мовні засоби української літературно-художньої антропонімії // *Мовознавство*, 2002, № 1.
3. БІРЬЛА, М. В. *Беларускія антрапанімічныя назвы ў іх адносінах да антрапанімічных назваў іншых славянскіх моў*. Мінск 1963.
4. БОЙКО, Н. І. *Типи лексичної експресивності в українській літературній мові* // *Мовознавство*, 2002, № 2-3.
5. ВЕРБИЧ, С. О. *Українські власні особові назви з „непрозорою“ мотивацією: структура, семантика, етимологія* // *Мовознавство*, 2004, № 2-3.
6. ГАЙДУКЕВИЧ, Т. *Коли сформувались українські прізвища* // *Жовтень*, 1987, № 6, С.95; РЕДЬКО, Ю. К. *Сучасні українські прізвища*. К. 1966, С.79; ХУДАШ, М. Л. *З історії української антропонімії*. К. 1977, С. 76; ЧУЧКА, П. П. *До питання про давність прізвищ у слов'янських народів* // *Проблеми слов'янознавства*, №17. Львів 1978, С. 110; ПАНЦЬО, С. Є. *Антропонімія Лемківщини*. Тернопіль 1995, С. 22; ФАРІОН, І. Д. *Антропонімічна система Верхньої Наддністрани кінця XVIII – початку XIX ст. (прізвищеві назви): Автореф. дис. ... канд. філол. наук*. Львів 1996, С. 3; МЕДВІДЬ-ПАХОМОВА, С., М. *Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах*. Ужгород 1999, С. 33.
7. ГРІНЧЕНКО, Б. *Словарь української мови*. К. 1958, Т. 1.
8. ГРІНЧЕНКО, Б. *Словарь української мови*. К. 1958, Т. 2.
9. ГУМЕЦЬКА, Л. Л. *Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст.* К. 1958.
10. ЄФИМЕНКО, І. В. *З історії виникнення та розвитку українських прізвищевих назв (на матеріалі писемних пам'яток XVI ст.)* // *Мовознавство*, 2001, № 5.
11. ЖОВТОБРЮХ, М. А. *Словотвір сучасної української літературної мови*. К. 1979.
12. КАРПЕНКО, Ю. О. *Реєстри Війська Запорізького і проблема постановня українських прізвищ* // *Питання історичної ономастики*. К. 1994.
13. КРИП'ЯКЕВИЧ, І. *Львівська Русь в першій половині XVI віку* // *Зап. Наук. Тов-ва ім. Шевченка*. Львів 1907.
14. *Лексикон словенороський Памви Беринди*. К. 1961.

15. ЛУКЪЯНОВА, Н. А. *Экспрессивная лексика разговорного употребления*. Новосибирск 1986.
16. МЕДВІДЬ-ПАХОМОВА, С. М. *Динаміка української офіційної антропонімоформули на східнослов'янському фоні* // Українська ономастика. К 1998.
17. МЕДВІДЬ-ПАХОМОВА, С. М. *Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах*. Ужгород 1999.
18. МОРОШКИН, М. *Славянский именовослов или собрание славянских имен в алфавитном порядке*. СПб 1867.
19. НИКОНОВ, В. А. *География фамилий*. М. 1988.
20. НІМЧУК, В. В. *Історія дзвінких аффрикат і засобів їх позначення в укр. мові (до 60 – річчя „Українського правопису“)* // Мовознавство. К. 1992.
21. ОСТАШ, Л. Р. *Слов'янські автохтонні власні особові імена-композиції в чеських та українських прізвищах* // Мовознавство, 2002, № 2-3.
22. ПИРІГ, П. *Цехова організація ремесла на Чернігівщині у др. пол. XVII ст.* // Київська старовина, №5. К. 1999.
23. РЕДЬКО, Ю. К. *Словник сучасних українських прізвищ: У 8-ми т.* К. 1975.
24. РЕДЬКО, Ю. К. *Сучасні українські прізвища*. К. : Наук. думка, 1966.
25. РУСАНІВСЬКИЙ, В. М. *Украинская грамматика*. К. 1986.
26. СІМОВИЧ, В. *Українські йменники чол. роду на –о в історичному розвитку й освітленні*, «Праці українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у Празі», т. I, 1929.
27. СКРИПНИК, Л. Г., ДЗЯТКІВСЬКА, Н. П. *Власні імена людей*. К. 1996.
28. СОБОЛЕВСКИЙ, А. И. *Заметки о собственных именах в великорусских былинах* // Живая старина. СПб. 1890, Вып.2.
29. СУМЦОВ, М. Ф. *Малорусские фамильные прозвища*, «Киевская старина», 1885, Т. 11.
30. СУПЕРАНСКАЯ, А. В. *Ударение в именах собственных в современном русском языке*. М. 1966.
31. ТЕЛИЯ, В. А. *Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц* // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности. М. 1991.
32. ТКАЧЕНКО, О. Б. *Українські прізвища з суфіксом –енко та споріднені утворення*. К. 1958.
33. ТОКАР, В. П. *Из истории суффиксов в украинском языке (суффиксы –к-а, -ик, -ок, -л-о): Автореф. дис. ... канд. филол. наук*. Днепрпетровск 1955.

34. ТРУБАЧЕВ, О. Н. *Из материалов для этимологического словаря фамилий России* // Этимология. М. 1968.
35. ТУПИКОВ, Н. М. *Словарь древнерусских личных собственных имен*. СПб 1903.
36. ХУДАШ М. Л., ДЕМЧУК, М. О. *Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення)*. К. 1991.
37. ХУДАШ, М. Л. *З історії української антропонімії*. К. 1977.
38. ЧИЧАГОВ, В. К. *Из истории русских имен, отчеств и фамилий*. М. 1959.
39. ЧУБИНСКИЙ П. П. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-сский край...*, «Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским», СПб. 1872-1878, Т. 1.
40. ЧУЧКА, П. П. *Апелятивна лексика у прізвищах українців Закарпаття // Матеріали республіканської наукової конференції „Культура і побут населення українських Карпат.“* Ужгород 1973.
41. ЧУЧКА, П. П. *Західнослов'янськи в антропонімії сучасного населення Закарпаття // Пробл. слов'янознавства*. Львів 1983.
42. ЧУЧКА, П. П. *К вопросу о славянизмах в антропонимии Закарпатья // Симпозиум по проблемам карпатского языкознания*. К. 1973.
43. ЧУЧКА, П. П. *Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник*. Львів : Світ, 2005.
44. ЧУЧКА, П. П. *Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови. Лексика і фразеологія*. К. 1983.
45. ШАХОВСКИЙ, В. И. *Типы значений змотивной лексики // Вопр. Языкознания*, 1994, № 1.

46. BACH, A. *Deutsche Namenkunde: Die deutschen Personennamen*. Heidelberg 1952.
47. KNAPPOVÁ, M. *Příjmení // Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha 1994.
48. MOLDANOVÁ, D. *Naše příjmení*. Praha 1983.
49. ROSPOND, S. *Nazwiska slazakow*. Opole 1960.
50. RYMUT, K. *Nazwiska polakow: Słownik historyczno-etymologiczny*. Krakow 1999, Т. 1.; Krakow 2001, Т. 2.
51. SVOBODA, J. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha 1964.
52. ŠMILAUER, V. *Novočeské tvoření slov*. Praha 1971.
53. TASZYCKI, W. *Polskie nazwy osobowe*. Warszawa 1924.

Slovníky

1. БУСЕЛ, В. Т. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ 2001.
2. ГРІНЧЕНКО, Б. *Словарь української мови*. Київ 1958.
3. ПЕЩАК, М. М., РУСАНІВСЬКИЙ, В. М. *Орфоенічний словник української мови в двох томах*. Київ 2003.
4. ФАСМЕР, М. *Этимологический словарь русского языка*. Москва 2003.
5. ЧУЧКА П. П. *Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник*. Львів : Світ, 2005.
6. ЯРЕМЕНКО, В., СЛІПУШКО, О. *Новий тлумачний словник української мови у 3 томах*. Київ 2001.

Literatura k tématu

- ВЕЙСМАН, В., НАЙМАН, О. *Євреї під час селянсько-козацьких повстань*. Київ 2002.
- ДЖОНСОН, П. *Історія євреїв*. Київ 2000.
- КЕРСТА, Р. Й. *Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування*. Київ : Наук. думка, 1984.
- МИЦИК, Ю. *Євреї-козаки*. Київ 1998.
- МУРЗАЕВ, Э. М. *География в названиях*. Москва : Наука, 1982.
- НИКОНОВ В. А. СУПЕРАНСКАЯ, А. В. *Антропонимика*. Москва : Наука, 1970.
- НИКОНОВ, В. А. СУПЕРАНСКАЯ, А. В. *Ономастика*. Москва : Наука, 1969.
- ОСТАШ, Р. *До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника) // Реєстр війська Запорозького*. Київ : Наук. думка, 1995.
- РОЖЧЕНКО, З. В. *Єврейські імена серед українських козаків*// Мовознавство, 2004, №4.
- РУСАНІВСЬКИЙ, В. М. *Структура лексичної і граматичної семантики*. Київ 1988.
- СУПЕРАНСКАЯ, А. В. *Как вас зовут? Где вы живёте?* Москва 1964.
- BENEŠ, J. *O českých příjmeních*. Praha : ČSAV, 1962.
- KNAPPOVÁ, M. *Jak se bude jmenovat*. Praha : Academia, 1985.

